Προφορικές
Ιστορίες

Τασούλα Βερβενιώτη
Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν
Μαρία Ρεπούση
Γιώργος Τσιώλης
Χαρά Ανδρεάδου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Μαρία Ρεπούση
Χαρά Ανδρεάδου

Προφορικές Ιστορίες

Ένας οδηγός προφορικής ιστορίας
για την Εκπαίδευση και την Κοινότητα

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων – Διεύθυνση Πολιτισμού και Παιδείας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο επιμορφωτικού-ερευνητικού προγράμματος Προφορικής Ιστορίας στο Ν. Χανίων.

Επιμέλεια έκδοσης: Μαρία Ρεπούση, Χαρά Ανδρεάδου
Κείμενα: Τασούλα Βερβενιώτη, Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Μαρία Ρεπούση, Γιώργος Τσιώλης, Χαρά Ανδρεάδου

Σχεδίαση: LineaDesign.net
Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία: Γραφοτεχνική Κρήτης Α.Ε.Ε.

Ευχαριστούμε: το Νομάρχη Χανίων κ. Γρηγόρη Αρχοντάκη και τη Διεύθυνση Πολιτισμού και Παιδείας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων και συγκεκριμένα τις κ. Αργυρώ Οικονομάκη, Αθανασία Ζώτου και Αιμιλία Παπαβασιλείου.

Εικόνα εξωφύλλου: Royal Photographic Society/SSPL/GETTY IMAGE/IDEAL IMAGE

Μάιος 2010

Τασούλα Βερβενιώτη
Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν
Μαρία Ρεπούση
Γιώργος Τσιώλης
Χαρά Ανδρεάδου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Μαρία Ρεπούση
Χαρά Ανδρεάδου

Προφορικές Ιστορίες

Ένας οδηγός προφορικής ιστορίας
για την Εκπαίδευση και την Κοινότητα

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων – Διεύθυνση Πολιτισμού και Παιδείας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Κρητική οικογένεια, αρχές 20ού αι.
Δημόπουλος, Α. (επιμ.) (1988).
Η Κρήτη στις αρχές του αιώνα μας. Φωτογραφικό Πανόραμα από το Αρχείο του Περικλή Διαμαντόπουλου. Αθήνα: ΥΠΠΟ/
Φιλολογικός Σύλλογος Χανίων
«Ο Χρυσόστομος», σ. 307.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
ΤΙ ΕΙΝΑΙ «ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»; 2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ
Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ 10
- Το ζήτημα των πηγών 10
- Το ζήτημα της μνήμης 13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV
ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ 16
- Κριτική της Προφορικής Ιστορίας 16
- Πλεονεκτήματα της Προφορικής Ιστορίας 19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 20

Α. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ 20
- Από ποιους θα πάρουμε συνέντευξη; 22
- Πού θα γίνει η συνέντευξη; 25
- Η σχέση αφηγητή/τριας - ερευνητή/τριας 25
- Τρόποι συνέντευξης 27
- Οδηγός/πλάνο συνέντευξης 28

Β. Η ΩΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ 32
- Η αξιολόγηση του αφηγητή/της αφηγήτριας 33
- Τα μέσα για τη συνέντευξη 34

Γ. ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 35
- Οι νομικές και ηθικές ευθύνες του ερευνητή/της ερευνήτριας 37
- Η αξιολόγηση του υλικού 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI
ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 41
- Παραδείγματα/Προτάσεις για Προφορική Ιστορία στο σχολείο 43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ 46
- Η φυσιογνωμία του Έργου 46
- Το Επιμορφωτικό Πρόγραμμα 46
- Το Ερευνητικό Πρόγραμμα 56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ 61

Σκηνή καθημερινής ζωής στην Κρήτη, 1960-61.
Η διαχείριση του χώρου στη φωτογραφία. John Donat Κρήτη 1960-1961. Έκθεση Φωτογραφίας, Χανιά: Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, ΥΠΠΟ, Δήμος Χανίων, σ. 6.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Προφορική Ιστορία, όπως θα ανακαλύψετε στις σελίδες που ακολουθούν, είναι ταυτόχρονα μια πολύ παλιά και μια πολύ νέα ιστορία που κερδίζει συνεχώς έδαφος όχι μόνον ανάμεσα στους επαγγελματίες ιστορικούς αλλά και στα σχολεία ή στην κοινότητα. Στόχος αυτής της έκδοσης είναι η υποστήριξη των προγραμμάτων Προφορικής Ιστορίας που σχεδιάζονται και υλοποιούνται στην εκπαίδευση ή στην κοινότητα.

Ο Οδηγός αυτός πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ενός επιμορφωτικού και ερευνητικού προγράμματος που υλοποιήθηκε στο Νομό Χανίων με πρωτοβουλία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων και τη συνδρομή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εν όψει της δημιουργίας ενός Κέντρου και Μουσείου Προφορικής Ιστορίας, το οποίο θα στεγάζει τις μνήμες, ατομικές και συλλογικές, των ανθρώπων της περιοχής και θα δίνει δυνατότητες στους επισκέπτες και στις επισκέπτριές του να συναντούν το παρελθόν του τόπου τους μέσα απ' αυτές.

Ο Οδηγός αποτελείται βασικά από υλικό που αξιοποιήθηκε για την κατάρτιση των 18 συνεντευκτών και συνεντευκτριών, που συγκρότησαν την εθελοντική, ερευνητική ομάδα του Προγράμματος Προφορικής Ιστορίας και με την εποπτεία της Επιστημονικής Επιτροπής του Προγράμματος συγκέντρωσαν, με γνώση και μεράκι, το αρχικό σώμα του προφορικού υλικού του Κέντρου Προφορικής Ιστορίας.

Η συντονίστρια του προγράμματος
Μαρία Ρεπούση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
Τι είναι «Προφορική Ιστορία»;

«Η προφορική ιστορία είναι μια ιστορία που δομείται γύρω από τους ανθρώπους. Ζωντανεύει την ίδια την ιστορία και διευρύνει τον ορίζοντά της. Αναδεικνύει ήρωες όχι μόνο από τον κύκλο των ηγετών, αλλά και από το ανώνυμο πλήθος. [...] Φέρνει την ιστορία μέσα στην κοινότητα και τη βγάζει έξω από αυτήν. Τονώνει την αξιοπρέπεια και αυτοπεποίθηση των λιγότερο προνομιούχων, και ιδιαίτερα των ανθρώπων προχωρημένης ηλικίας. Προάγει την επικοινωνία, άρα και την κατανόηση μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των γενεών. [...] Η προφορική ιστορία προσφέρει επίσης μια αμφισβήτηση των κοινών τόπων της ιστορίας, του απόλυτου τρόπου με τον οποίο η τελευταία έχει συνηθίσει να κρίνει τα πράγματα. Είναι ένα μέσο ριζικής μεταμόρφωσης της κοινωνικής σημασίας της ιστορίας.»

Thompson, P. (2008). *Φωνές από το παρελθόν-Προφορική Ιστορία.* Αθήνα: Πλέθρον, 53.

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ

Στο κεφάλαιο αυτό θα γνωρίσετε στοιχεία για την ιστορία της Προφορικής Ιστορίας.

- **Οι ρίζες της σύγχρονης Προφορικής Ιστορίας**
- **Η εξέλιξη και η εξάπλωση της Προφορικής Ιστορίας**

Η Προφορική Ιστορία, αν και μπορεί να θεωρηθεί σύγχρονη, 'μοντέρνα' —αφού συνδέεται με τις τεχνολογίες του μαγνητοφώνου και του video— ή ακόμα και 'μεταμοντέρνα' —αφού μελετά θέματα μνήμης, ατομικής ή/και συλλογικής— στην πραγματικότητα είναι τόσο παλιά όσο και η Ιστορία. Μπορούμε να πούμε ότι είναι το πρώτο είδος Ιστορίας.

Τι καινούριο κομίζει η Προφορική Ιστορία; Κατά μία έννοια, τίποτα. Σε μια πρώτη μορφή ο προφορικός λόγος υπήρχε στις προ-γραφικές κοινωνίες. Ακόμα όμως και μετά την ανάπτυξη της γραφής, όταν υπήρχαν γραπτά ντοκουμέντα, οι συγγραφείς συγκέντρωναν παράλληλα και προφορικές μαρτυρίες από αυτόπτες μάρτυρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι ιστορικοί του 5ου αι. π.Χ., ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης. Ο καθένας με τον τρόπο του έχουν χρησιμοποιήσει τις προφορικές μαρτυρίες. Την παράδοση αυτή ακολούθησαν πολλοί συγγραφείς στο πλαίσιο και της αρχαίας ελληνικής αλλά και της χριστιανικής ιστορικής γραμματείας.

Προς το τέλος του 17ου αι. μ.Χ. και όσο διανύουμε τον 'αιώνα των φώτων' (18ο αι.), οι προφορικές μαρτυρίες αντικαθίστανται, όλο και περισσότερο, από γραπτά τεκμήρια. Με την επαγγελματοποίηση των ιστορικών σπουδών και τη γενίκευση της τάσης τού *τι πραγματικά συνέβη*, σε όλες τις εθνικές ιστοριογραφίες του 19ου αι., και κάτω από την επιρροή της γεγονοτολογικής σχολής του Λεοπόλδου Φον Ράνκε, οι ιστορικοί επικεντρώνονται στα αρχεία και στα επίσημα έγγραφα. Αυτά θεωρούν ότι μπορούν να υποστηρίξουν την εθνική ιστορία που, κατά κύριο λόγο, συγγράφουν.

Η 'εγκατάλειψη' των προφορικών πηγών από τους ιστορικούς αφήνει ελεύθερο το πεδίο της προφορικής παράδοσης στους φιλοσόφους των ηθών (ηθογράφους) και στους λαογράφους. Η μελέτη της Λαογραφίας αναπτύσσεται πολύ το 19ο αι., επιχειρώντας να 'ανακαλύψει' τις ρίζες των εθνών μέσα από την προφορική παράδοση. Συγκεντρώνονται τα *δημοτικά* ή *λαϊκά* τραγούδια και καταγράφονται τα ήθη και τα έθιμα των ανθρώπων που βρίσκονται έξω από το ιστορικό προσκήνιο, όπως οι αγρότες. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, μια ομάδα ιστορικών αρχίζει να ερευνά τα *ακριτικά* τραγούδια. Την ίδια χρονική περίοδο, η Κοινωνική Ανθρωπολογία γίνεται μια ξεχωριστή επιστήμη που 'κοιτάζει' τα προφορικά δεδομένα με τη δική της οπτική υποστηρίζοντας ότι η παράδοση στους πρωτόγονους λαούς έχει ιστορική αξία.

Το νέο ξεκίνημα της Προφορικής Ιστορίας

Στις αρχές του 20ού αι. ξεκινά μια συζήτηση για το αν μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα προφορικά δεδομένα ως πηγές κι αν απηχούν πραγματικά ιστορικά γεγονότα. Από αυτή τη συζήτηση απέχουν οι ιστορικοί. Ενώ οι ανθρωπολόγοι ασχολούνται με τις πρωτόγονες κοινωνίες, οι ιστορικοί αισθάνονται ότι αυτό δεν τους αφορά, εφόσον το αντικείμενο της ιστορικής τους έρευνας είναι η πολιτική και διπλωματική ιστορία καθώς και οι 'μεγάλες' προσωπικότητες, οι οποίες βρίσκονται στις αναπτυγμένες βιομηχανικά κοινωνίες. Στην ιστορική αφήγηση η ζωή των απλών/καθημερινών ανθρώπων δεν παίζει και τόσο σημαντικό ρόλο, εκτός από τις περιόδους κρίσεων.

Κανένα πανεπιστημιακό σύγγραμμα δεν αναφέρεται στη χρήση της προφορικής παράδοσης, εκτός από το βιβλίο του Ernst Bernheim (1903) ο οποίος χωρίζει τις ιστορικές πηγές σε άμεσα [μνημεία] *ίχνη* του παρελθόντος (ντοκουμέντα, έργα τέχνης και τα παρόμοια) και στην προφορική *παράδοση*. Επειδή η παράδοση δεν αποτελεί άμεση πηγή θεωρείται ως συμπληρωματική. Οι υπόλοιποι ιστορικοί εξακολουθούν να θεωρούν ως πρωτογενείς ιστορικές πηγές τις γραπτές πηγές. Μέχρι το 1970, στα εγχειρίδια που αφορούν σε ζητήματα μεθοδολογίας της ιστορίας, οι προφορικές μαρτυρίες κατατάσσονται στις έμμεσες, δευτερεύουσες, ιστορικές πηγές.

Ωστόσο, στη διάρκεια του 20ού αι. η ιστοριογραφία από γεγονοτολογία, αργά αλλά σταθερά, αποκτά κοινωνιολογικό προσανατολισμό. Από τη μελέτη των μαχών και των προσωπικοτήτων περνά στην έρευνα των κοινωνικών συνθηκών και των συνθηκών ζωής μεγαλύτερων πληθυσμιακών ομάδων. Η σκοπιά της ιστορίας αρχίζει να διευρύνεται, χωρίς όμως να αλλάζει αρχικά και πολύ η οπτική της. Όταν οι ιστορικοί αρχίζουν να γράφουν για τους απλούς/καθημερινούς ανθρώπους, αυτοί αναφέρονται ως στατιστικά δεδομένα. Η ιστοριογραφία εξακολουθεί να είναι μια ιστορία *από τα πάνω* και γιατί ήταν πολύ δύσκολο εγχείρημα να γραφτεί η ιστορία με κάποιο άλλο τρόπο εκτός από τις γραπτές αρχειακές πηγές, τις οποίες, κατά κύριο λόγο, παράγουν αλλά και διατηρούν όσοι έχουν εξουσία. Ένα ατομικό ημερολόγιο ή μια προσωπική αλληλογραφία, για παράδειγμα, είχε λιγότερες πιθανότητες να επιζήσει, αλλά και να χρησιμοποιηθεί ως ιστορική πηγή, από την αλληλογραφία ενός υπουργείου εξωτερικών.

Η εξέλιξη της Προφορικής Ιστορίας

Στα μέσα του 20ού αι., με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1945), συντελείται μια τομή στην ιστορία της ιστοριογραφίας. Σημαντικό ρόλο έμελλε να παίξουν δύο γεγονότα, φαινομενικά 'άσχετα' μεταξύ τους: ο αγώνας ενάντια στην αποικιοκρατία και η χρήση του μαγνητοφώνου. Τα αντιαποικιακά κινήματα αποδεικνύουν ότι και οι χώρες του 'τρίτου κόσμου' είχαν ιστορία. Αυτή όμως δεν μπορούσε προφανώς να γραφτεί με βάση τα κρατικά αρχεία, γιατί θα ήταν μια ιστορία των αποικιοκρατών και όχι των αποικιοκρατούμενων. Κι ενώ οι Δυτικοί ιστορικοί αγνοούν τις δυνατότητες της έρευνας του παρελθόντος σε

κοινωνίες που δεν υπάρχουν γραπτές πηγές, το κάνουν κάποια μέλη αυτών των κοινωνιών προσπαθώντας να 'ανακαλύψουν' το παρελθόν τους.

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα, της συγκέντρωσης προφορικών μαρτυριών, δεν καταδικάζεται, δεν βρίσκει αντίσταση, γιατί είναι εμφανές ότι στις αποικίες οι μόνες δραστηριότητες που είναι καταγραμμένες σε πρωτογενείς πηγές, σε αρχεία, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη γραφή της Ιστορίας, αφορούν στους αποικιοκράτες και ότι πέρα από αυτούς υπήρχε σκοτάδι. Και το σκοτάδι δεν μπορεί να είναι υποκείμενο της Ιστορίας. Η προσπάθεια ξεκινά δειλά προπολεμικά και εντείνεται τις δεκαετίες 1950 και 1960 με έργα επαγγελματιών ιστορικών. Οι περισσότεροι γράφουν για την Αφρική και την Αυστραλία.

Στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες η πρώτη συστηματική ερευνητική εργασία παρουσιάζεται το 1953 και αφορά στο εκλογικό σύστημα στη Μ. Βρετανία. Παράλληλα αναπτύσσεται η βιογραφία ανθρώπων των τεχνών και η κριτική βιογραφία. Στη δεκαετία του 1960 νεαροί ιστορικοί αρχίζουν να πραγματοποιούν συνεντεύξεις. Η Προφορική Ιστορία και η προφορική μαρτυρία χρησιμοποιούνται ευρύτατα σε βιογραφίες —κυρίως καλλιτεχνών— και μονογραφίες, καθώς και σε ιστορικά αντικείμενα για τα οποία επιζούν ακόμα αυτόπτες μάρτυρες.

Σύμφωνα με τον Ιταλό ιστορικό Alessandro Portelli, αυτό που διαχωρίζει την Προφορική Ιστορία από άλλες επιστήμες που χρησιμοποιούν προφορικές μαρτυρίες (ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, εθνογραφία) είναι ότι δίνει προτεραιότητα στον αφηγηματικό τύπο και τον συνδυάζει με την έρευνα, ώστε να συνδέσει τη βιογραφία και την ιστορία, την ατομική εμπειρία με τις κοινωνικές μεταβολές.

Portelli, A. (1998). Oral History as Genre, Στο M. Chamberlain & P. Thompson (eds), *Narrative and Genre* (23-45). London & New York: Routledge.

Με αυτόν τον τρόπο, μπαίνει στο προσκήνιο της ιστοριογραφίας η Προφορική Ιστορία. Αρχίζουν να συγκεντρώνονται προφορικές μαρτυρίες όχι μόνο από τους αποικιοκρατούμενους αλλά γενικότερα από εκείνες τις κοινωνικές ομάδες οι οποίες δεν είναι σε θέση να μεταχειρισθούν τον επεξεργασμένο κώδικα του δημόσιου λόγου της εξουσίας και δεν αποτελεί πολιτιστική τους πρακτική η διαφύλαξη και η συγκέντρωση του υλικού, το οποίο ένα άτομο ή μια κοινωνία παράγει σε μια χρονική στιγμή, ενός αρχείου δηλαδή.

Το 1961, ο Jan Vansina, ιστορικός και ανθρωπολόγος, γράφει στα γαλλικά ένα βιβλίο με τίτλο «Προφορική Παράδοση-Μια μελέτη στην ιστορική μεθοδολογία» (το βιβλίο μεταφράστηκε το 1965 και στα αγγλικά από τον H. M. Wright). Η μελέτη αυτή αφορά στη χρήση των προφορικών πηγών και βοηθά τους ιστορικούς, που ασχολούνται μ' αυτές, να περιφρουρήσουν και να δικαιώσουν τη δουλειά τους. Σχεδόν παράλληλα, η ανάπτυξη της τεχνολογίας βοηθά στην αλματώδη ανάπτυξη της Προφορικής Ιστορίας. Είναι απλώς τα σημάδια των καιρών. Η Ιστορία, όπως άλλωστε και ο 'τρίτος κόσμος', θέλει να απελευθερωθεί από τα δεσμά των επίσημων ντοκουμέντων, να της επιτραπεί να μελετήσει όλα τα γενόμενα του παρελθόντος. Παρόλα αυτά η Προφορική Ιστορία παραμένει σ' ένα στάδιο θεωρητικής ρευστότητας. Η μελέτη και η κατανόηση του προφορικού ιστορικού υλικού είναι πράγματι και δύσκολη και απαιτητική. Τα προβλήματα και οι δυσκολίες που παρουσιάζει μπορούν να εξηγήσουν τόσο το ενδιαφέρον όσο και την πρόκληση για προφορική ιστορική έρευνα.

Η δεκαετία του '60, και κυρίως το 1968 με τα πολλαπλά του μέτωπα, κάνει πολλούς ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν την κρίση της βιομηχανικής κοινωνίας και κουλτούρας, καθώς και τις αρνητικές πλευρές της οικονομικής ανάπτυξης. Αρκετοί ιστορικοί υποστηρίζουν ότι μέχρι τότε η Ιστορία αναφέρεται στους σπουδαίους λευκούς άνδρες και ότι όχι μόνο πρέπει να γραφτεί η ιστορία των 'ανώνυμων' και 'απλών' ανθρώπων αλλά, επίσης, ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στις συνθήκες της καθημερινότητας και της ανθρώπινης εμπειρίας. Στη Γερμανία, αρχίζουν να συντάσσονται βιογραφίες ανθρακωρύχων. Γίνεται αποδεκτό ότι τα απομνημονεύματα, τα ημερολόγια, η αλληλογραφία, η κάθε είδους εικονογραφία αλλά και κάθε λογής κατάλοιπο της καθημερινής ζωής, καθώς και οι προφορικές μαρτυρίες, αποτελούν πρωτογενές αρχειακό ιστορικό υλικό.

Το ενδιαφέρον για την Προφορική Ιστορία στις μέρες μας είναι αυξημένο. Σ' αυτό έχουν βοηθήσει οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας με τις

δυνατότητες που προσφέρουν στους ανθρώπους. Επιπλέον, η Προφορική Ιστορία αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο της μνήμης (ατομικής/συλλογικής και δημόσιας) και τη συνδέει με την Ιστορία. Το τι θυμούνται αλλά και το πώς θυμούνται ένα γεγονός οι άνθρωποι, η δόμηση της μνήμης και η κατασκευή της απασχολούν έντονα τους ιστορικούς. Στις αρχές του 21ου αι. η Ιστορία δεν αντιμετωπίζει τους 'απλούς' ανθρώπους ως αντικείμενα αλλά και ως υποκείμενα, ως φορείς κοινωνικής δράσης, παρόντες σε όλα τα επίπεδα. Σήμερα, μπορούμε πλέον να μιλάμε για μια «ιστορία από τα κάτω» (history from below), που σημαίνει ότι η ιστορική έρευνα επικεντρώνεται και στο πώς διάφορες κοινωνικές κατηγορίες βιώνουν το ιστορικό γίγνεσθαι.

Το 1979 δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Past and Present* το άρθρο του Άγγλου ιστορικού Lawrence Stone "*The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History*", που θεωρήθηκε ως το τέλος της δομιστικής (στρουκτουραλιστικής) προσέγγισης στην Ιστορία.

Η *ιστορία από τα κάτω* και ειδικότερα η Προφορική Ιστορία σηκώνει το φακό και φωτίζει νέα ιστορικά πεδία, διευρύνει τους προβληματισμούς του ιστορικού ενδιαφέροντος, αλλάζει το κοινωνικό μήνυμα της ιστορίας και την κάνει πιο δημοκρατική. Το 1996, το Συμβούλιο της Ευρώπης διατύπωσε την άποψη ότι η ιστορία, ως αντίληψη για το παρελθόν, έχει χρησιμοποιηθεί από όλα τα πολιτικά συστήματα για να εξυπηρετήσει τους εκάστοτε σκοπούς τους. Αυτά, σημείωνε, έδωσαν και δίνουν τις δικές τους ερμηνείες και εκδοχές για τα πολιτικά ή κοινωνικά γεγονότα και προβάλλουν τα δικά τους πρότυπα μέσα από τη διδασκαλία της Ιστορίας. Οι πολίτες όμως έχουν το δικαίωμα σε μια μη χειραγωγημένη Ιστορία. Οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα στο παρελθόν τους.

Ολόκληρο το κείμενο, σχετικά με την Ιστορία και την ιστορική μάθηση στην Ευρώπη, που εγκρίθηκε από τη Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 22 Ιανουαρίου 1996 (1η Συνεδρίαση), ως «*Recommendation 1283 (1996) on history and the learning of history in Europe*», βρίσκεται στη διεύθυνση: http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/EREC1283.htm

Η εξάπλωση της Προφορικής Ιστορίας

Τα προφορικά δεδομένα από τη στιγμή που θα καταγραφούν μπορούν να μπουν στις βιβλιοθήκες, όπως οποιαδήποτε άλλη ιστορική πηγή. Η ανάπτυξη, αρχικά, της κασέτας ήχου και η ψηφιακή εγγραφή του λόγου αλλά και της εικόνας, στις μέρες μας, κάνουν δυνατή την ύπαρξη προφορικών αρχείων. Τα πρώτα προφορικά αρχεία που δημιουργούνται είναι ιδιωτικά, ανήκουν σ' αυτόν που κάνει την έρευνα. Με την πάροδο του χρόνου αρχίζουν να γίνονται ερευνητικές εργασίες από φορείς και να συγκεντρώνονται αρχεία για τις βιβλιοθήκες, όπως του Πολεμικού Μουσείου της Αγγλίας ή του Πανεπιστημίου του Έσσεξ, το οποίο συγκεντρώνει 700 συνεντεύξεις από πρόσωπα που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση ιστορικών γεγονότων. Το BBC βοηθά δίνοντας τη δυνατότητα να αντιγραφούν κάποια από τα αρχεία του. Στην Ελλάδα, πρόσφατα, οργανώθηκαν τα αρχεία της ΕΡΤ, τα οποία είναι προσβάσιμα στο κοινό και μέσω του Διαδικτύου.

Ο ιστοχώρος του *BBC History* περιλαμβάνει ηχογραφημένες αφηγήσεις από το βρετανικό ραδιόφωνο, με αναζήτηση κατά θέμα και τόπο. Περιλαμβάνει, επίσης, μια συλλογή από σύγχρονα αρχεία σημαντικών ιστορικών γεγονότων και συμβουλές για το σχεδιασμό και την υλοποίηση συνεντεύξεων. http://www.bbc.co.uk/history/

Οπτικοακουστικό Αρχείο ΕΡΤ
http://www.ert-archives.gr/V3/public/index.aspx

Στις ΗΠΑ άρχισαν να φτιάχνονται αρχεία από το 1948, με το έργο του Allan Nevins, ιστορικού και δημοσιογράφου, στο Πανεπιστήμιο Columbia. Περιέχουν συνεντεύξεις από πρόσωπα που έχουν διαπρέψει στην αμερικανική πολιτική, την οικονομία και τον πολιτισμό. Στην Αγγλία, το Βρετανικό Προφορικό Αρχείο Πολιτικής και Διπλωματικής Ιστορίας (British Oral Archive of Political and Administrative History, BOAPAH) ιδρύθηκε στη Βρετανική Βιβλιοθήκη Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, το 1980. Δημιουργήθηκε ένα ερευνητικό πρόγραμμα και συγκεντρώθηκαν συνεντεύξεις από διάφορες προσωπικότητες από το χώρο της πολιτικής, της διπλωματίας και του στρατού, που διενεργήθηκαν κατά την περίοδο 1920-1980. Είχε προηγηθεί, τη δεκαετία του 1960, η προσπάθεια για τη συγκέντρωση αρχειακού υλικού από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

Η τάση να εμπλουτιστούν τα αρχεία και να συμπεριλάβουν και άλλα θέματα είναι υπαρκτή. Εξάλλου, το ξεκίνημα της Προφορικής Ιστορίας γίνεται από ιστορικούς της Κοινωνικής Ιστορίας και από κοινωνιολόγους, οι οποίοι αξιοποιούν τις μαρτυρίες και τις αφηγήσεις απλών/καθημερινών ανθρώπων για να μελετήσουν κοινωνικές ομάδες που είχαν λίγα ντοκουμέντα από το παρελθόν τους και των οποίων οι ιδέες, οι εμπειρίες και η κουλτούρα είχαν παραμεληθεί από την ακαδημαϊκή μελέτη.

Το 1973 ιδρύεται η Oral History Society, η οποία εκδίδει το περιοδικό Oral History δύο φορές το χρόνο. Σημαντική είναι η προσφορά της στην προώθηση της Προφορικής Ιστορίας σε τομείς όπως η ιστορία των γυναικών, η ιστορία των φυλετικών μειονοτήτων και η εκπαίδευση. Το 1978 εκδίδεται το βιβλίο «Η Προφορική Ιστορία στα σχολεία» και το 1981 ο «Οδηγός των Συλλογών της Βρετανικής Προφορικής Ιστορίας».

Στην πορεία η Προφορική Ιστορία χρησιμοποιείται πολύ σε ομαδικά προγράμματα που υλοποιούνται σε σχολικές ή πανεπιστημιακές κοινότητες, σε επιμορφωτικά κέντρα ενηλίκων κι αλλού. Υπάρχουν σχολεία που υλοποιούν προγράμματα για την ιστορία της οικογένειας των ίδιων των μαθητών/τριών τους. Το θέμα προσεγγίζεται από τη σκοπιά των παιδιών, τα οποία μαθαίνουν για το παρελθόν της οικογένειάς τους από φωτογραφίες, παλιά γράμματα και ντοκουμέντα ή από τις μνήμες των πιο ηλικιωμένων. Ένα από τα άμεσα αποτελέσματα αυτών των προγραμμάτων είναι και η ενθάρρυνση των γονιών να συμμετέχουν σε σχολικές δραστηριότητες.

Όποιος ασχολείται με την Προφορική Ιστορία και παίρνει συνεντεύξεις, αναπόφευκτα δουλεύει μαζί με άλλους. Για να έχει επιτυχία στην εργασία του πρέπει να αναπτύξει κάποιες δεξιότητες και γνώσεις σχετικά με τις ανθρώπινες σχέσεις, να μοιραστεί εμπειρίες με άλλους ανθρώπους, να ακούσει τις ιστορίες των άλλων, να μάθει από τις εμπειρίες τους, να γνωρίσει τον κόσμο και τον εαυτό του, να μάθει πώς δημιουργούνται οι σχέσεις και οι καταστάσεις, να μάθει δηλαδή Ιστορία.

Σκηνή καθημερινής ζωής στην Κρήτη, 1960-61.
Η διαχείριση του χώρου στη φωτογραφία. John Donat Κρήτη 1960-1961. Έκθεση Φωτογραφίας, Χανιά: Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, ΥΠΠΟ, Δήμος Χανίων, σ. 7.

Αξιολόγηση/ παρουσίαση δημοσιευμάτων Προφορικής Ιστορίας

Μελετώ το δημοσίευμα απαντώντας στα παρακάτω ερωτήματα. Τα ερωτήματα αποτελούν απλά έναν οδηγό αξιολόγησης.

- Ποιος είναι ο δηλωμένος σκοπός του δημοσιεύματος;
- Τι θέλει να αποδείξει ο συγγραφέας; (κεντρικό επιχείρημα)
- Ποια είναι η δομή του δημοσιεύματος; (τα μέρη)
- Η δομή αυτή είναι αποτελεσματική;
  (Μήπως λείπουν επιχειρήματα, εξηγήσεις; Υπάρχουν κομμάτια που είναι περιττά;)
- Ο συγγραφέας βασίζεται σε δική του έρευνα ή σε έρευνα άλλων;
- Εξηγεί επαρκώς με ποιον τρόπο συγκέντρωσε το προφορικό υλικό;
- Με ποιον τρόπο χρησιμοποίησε το προφορικό υλικό;
  Η χρήση των προφορικών πηγών είναι αποτελεσματική;
  Γιατί είναι ή δεν είναι αποτελεσματική;
- Ποιες άλλες πηγές χρησιμοποίησε εκτός από τις προφορικές;
  Με ποιον τρόπο; (π.χ. συμπληρωματικά, αντιστικτικά κ.ο.κ.)
- Αναλύθηκε επαρκώς η φύση του προφορικού υλικού;
  Το δημοσίευμα πετυχαίνει το σκοπό συγγραφής του;
  Πώς εντάσσεται, ενδεχομένως, στις γενικότερες θεωρητικές συζητήσεις στο πλαίσιο της Προφορικής Ιστορίας;
  Πώς συγκρίνεται με άλλα δημοσιεύματα που έχουν παρόμοιο σκοπό;
- Με ποιον τρόπο η χρήση του προφορικού υλικού συμβάλλει στο υπό έρευνα θέμα;
  Σε ποιο βαθμό, ενδεχομένως, καλύπτει κενά στην υπάρχουσα βιβλιογραφία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ
Η αξία της Προφορικής Ιστορίας

Στο κεφάλαιο αυτό θα γνωρίσετε την αξία της Προφορικής Ιστορίας

Η Προφορική Ιστορία έχει τη δυνατότητα να φωτίσει νέα ιστορικά πεδία και μπορεί να ανοίξει νέους ορίζοντες ερωτημάτων, δίνοντας σημασία σε σημαντικές ομάδες ανθρώπων, που μέχρι τώρα ήταν αγνοημένες ή/και 'σιωπηλές'. Η Προφορική Ιστορία μπορεί να βοηθήσει να φωτισθούν τομείς που μέχρι τώρα αποσιωπούνταν, όπως η ιστορία της οικογένειας, οι σχέσεις της με τη γειτονιά και τη συγγένεια, οι κοινωνικοί φυλετικοί ρόλοι (άντρας, γυναίκα), ο αγώνας των νέων για ανεξαρτησία, η σεξουαλική συμπεριφορά μέσα και έξω από το γάμο. Με αυτήν την προοπτική, η σκοπιά της ιστορικής γραφής πλαταίνει, πλουτίζεται και παράλληλα αλλάζει το κοινωνικό της μήνυμα. Η Ιστορία γίνεται πιο δημοκρατική.

Παρόλ' αυτά, η Προφορική Ιστορία δεν αποτελεί απαραίτητα ένα εργαλείο για την αλλαγή της κοινωνίας. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί και μ' ένα συντηρητικό, κοινωνικό και πολιτικό τρόπο. Μπορεί όμως να αξιοποιηθεί για να αλλάξει την οπτική γωνία από την οποία βλέπουμε την Ιστορία, να ανοίξει νέους ορίζοντες, να σπάσει τα σύνορα μεταξύ αυτών που διδάσκουν και αυτών που διδάσκονται, ανάμεσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τον 'απλό' κόσμο, ανάμεσα στις γενιές. Ο/η ιστορικός της Προφορικής Ιστορίας έχει άλλωστε τη δυνατότητα να ξεφεύγει από τα στενά πλαίσια του πανεπιστημιακού χώρου, την ιεραρχία, τα στεγανά ανάμεσα στους νέους και τους ηλικιωμένους, τους δασκάλους και τους μαθητές.

Με την Προφορική Ιστορία το παρελθόν έχει τη δυνατότητα να αναπαραχθεί και από μη επαγγελματίες ιστορικούς, φοιτητές, μαθητές ή κατοίκους μιας περιοχής. Οι τελευταίοι μπορεί να μη μαθαίνουν μόνο την ιστορία τους, αλλά και να ερευνούν το παρελθόν τους και να το καταγράφουν. Έχουν τη δυνατότητα να γράψουν, για παράδειγμα, για την ιστορία της οικογένειάς τους, της γειτονιάς ή του χωριού τους, για το κλείσιμο ενός εργοστασίου ή τις επιπτώσεις ενός σεισμού, ακόμα και για τη ζωή των δρόμων, για μια απεργία ή για τις αλλοδαπές υπηρέτριες στη χώρα τους.

Με την Προφορική Ιστορία το ζήτημα που αφορά στο περιεχόμενο της Ιστορίας και στις πηγές των γεγονότων επαναπροσδιορίζεται κι αυτό το γεγονός έχει επιπτώσεις στην κριτική της ιστορικής αφήγησης και προοδευτικά στο μήνυμα της Ιστορίας, ως δημόσιος μύθος. Στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, η Προφορική Ιστορία μπορεί να δώσει μια κεντρική θέση στους ανθρώπους που δημιούργησαν και βίωσαν ένα συγκεκριμένο ιστορικό γίγνεσθαι· να διαφοροποιήσει τους ήρωες του παρελθόντος: δίπλα ή παράλληλα με τους 'ηγέτες' να αναδείξει και καθημερινούς ανθρώπους, γυναίκες και άντρες, λευκούς και μαύρους· να βοηθήσει να γραφτεί μια ιστορία πιο προσωπική, πιο κοινωνική και περισσότερο δημοκρατική, γεγονός βέβαια που δεν αφήνει ανεπηρέαστη την ακαδημαϊκή ιστορία και τον τρόπο που αυτή γράφεται.

> Ο Alessandro Portelli, σημαντικός ιστορικός της Προφορικής Ιστορίας, σημειώνει ότι «οι προφορικές πηγές μάς λένε όχι μόνο τι έκαναν οι άνθρωποι αλλά και τι ήθελαν να κάνουν, τι πίστεψαν ότι έκαναν, τι σκέφτονται σήμερα για ό,τι έκαναν στο παρελθόν. [...] Η υποκειμενικότητα είναι δουλειά της ιστορίας εξίσου με τα πιο ορατά 'γεγονότα'...»
>
> Portelli, A. (1981). The Peculiarities of Oral History, *History Workshop Journal*, 12 (1), 96-107.

Είναι γεγονός ότι η Προφορική Ιστορία διεύρυνε την αντίληψη για τους πολιτικούς και κοινωνικούς σκοπούς της Ιστορίας, καθώς και την αντίληψη για το τι είναι *ιστορικό γεγονός* και τις μεθόδους με τις οποίες το προσεγγίζουμε. Παρόλο που ο στόχος της Ιστορίας εξακολουθεί να είναι η όσο το δυνατόν πιο 'αντικειμενική' προσέγγιση των γεγονότων, οι ιστορικοί, όλο και περισσότερο, αποδέχονται την ιστορική υποκειμενικότητα και τους ποικίλους τρόπους που αυτή κατασκευάζεται και ερμηνεύεται. Αποδέχονται ότι στην καλύτερή της στιγμή μια ιστορική μελέτη, ανεξάρτητα αν βασίζεται σε γραπτές ή προφορικές πηγές, έχει ως σκοπό να φωτίσει κάποιες πλευρές του παρελθόντος όσο πιο πιστά γίνεται. Είναι κοινός τόπος ότι κάθε γενιά θέτει τα δικά της ερωτήματα και σχηματίζει τη δική της εικόνα για το παρελθόν. Ξαναγράφει την Ιστορία από τη δική της σκοπιά, γιατί το παρόν κάθε φορά διαμορφώνει και την οπτική μας για το παρελθόν. Επιπλέον, η Ιστορία αναφέρεται στο παρελθόν, αλλά αφορά στο μέλλον.

Η Προφορική Ιστορία μπορεί να δώσει την Ιστορία πίσω στους ανθρώπους με τις δικές τους λέξεις. Η ιστορία των αφανών, των λησμονημένων, των παιδιών, των νέων, των ηλικιωμένων, των γυναικών, των μεταναστών, των μειονοτήτων, γενικά των 'άλλων', είναι δυνατόν να ερευνηθεί. Αυτό το γεγονός είναι πολύ σημαντικό, γιατί δίνοντας το παρελθόν είναι σαν να βοηθάς να φτιάξουν το μέλλον τους. Συγκεντρώνοντας μαρτυρίες/ιστορίες ζωής μαθαίνουμε ότι όλοι έχουν μια φωνή, που όσο ατομική και αν φαίνεται, αντικατοπτρίζει την εποχή τους. Η οπτική της Ιστορίας αλλάζει και η ιστοριογραφία εμπλουτίζεται.

Πώς μπορώ να μάθω περισσότερα για την Προφορική Ιστορία;

Υπάρχουν πολλά βιβλία για τη θεωρία και την πρακτική της Προφορικής Ιστορίας, αλλά προτείνουμε να αρχίσετε τη μελέτη του θέματος μ' ένα κλασικό βιβλίο, μεταφρασμένο και στην ελληνική γλώσσα. Είναι το βιβλίο του Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν-Προφορική Ιστορία*.
Αθήνα: Πλέθρον, 2008 (β΄ έκδοση).

Σ' αυτό το βιβλίο, ο Thompson καθορίζει τους σκοπούς της Προφορικής Ιστορίας μέσω του ίδιου της του παρελθόντος και αποτιμά τα πρόσφατα επιτεύγματα αυτού του διεθνούς κινήματος. Αμφισβητεί μύθους της παραδοσιακής ιστορικής έρευνας και δίνει συμβουλές για τον τρόπο σχεδιασμού μιας έρευνας, μελετά την εγκυρότητα των στοιχείων Προφορικής Ιστορίας [...] ερευνά το ρόλο της μνήμης...
(από το οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Αξία των προφορικών πηγών

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- έλεγχος αξιοπιστίας των γραπτών πηγών
- διόρθωση, συμπλήρωση γραπτών πηγών
- άνοιγμα νέων τομέων έρευνας
- ακριβής αντανάκλαση αρχικής πηγής
- άμεση επαφή με την πηγή
- αποκάλυψη κινήτρων
- κάλυψη όλων των κοινωνικών στρωμάτων
- αναδρομική ανθρωπολογία
- περιγραφή καθημερινότητας
- αποκάλυψη ερμηνευτικού πλαισίου (άποψη του 'ιθαγενή')

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- χρονοβόρος διαδικασία
- απώλεια κατά τη μεταφορά σε γραπτό λόγο
- μερική, αποσπασματική εικόνα
- επιλεκτικότητα αφηγητών
- αναδρομική μνήμη
- επιλεκτική μνήμη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η μέθοδος της Προφορικής Ιστορίας

Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητηθούν ζητήματα που αφορούν στη μέθοδο της Προφορικής Ιστορίας

- **Το ζήτημα των πηγών**
- **Το ζήτημα της μνήμης**

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ο διαχωρισμός των πηγών

Ένα από τα βασικά εργαλεία της Προφορικής Ιστορίας είναι η συνέντευξη, στη διάρκεια της οποίας καταγράφονται προσωπικές ή συλλογικές εμπειρίες, οι οποίες βοηθούν στην κατανόηση των ιστορικών γεγονότων. Γι' αυτό η Προφορική Ιστορία, πέρα από ένα άλλο είδος Ιστορίας, αποτελεί κι ένα είδος ιστορικής πηγής.

Ο βασικός διαχωρισμός των πηγών (evidence) δεν είναι ανάμεσα σε γραπτές και προφορικές, αλλά ανάμεσα σε άμεσες (documentary evidence), βασισμένες σε έγγραφα, σε κείμενα που φτιάχτηκαν για να εξυπηρετήσουν κάποιες ανάγκες και είναι μέρος του παρελθόντος, και σε έμμεσες (reported evidence) μαρτυρίες που αναφέρονται σε κάποιο γεγονός, όπως τα ημερολόγια ή οι εκθέσεις/αναφορές για να ανακοινώσουν σε κάποιον τι έχει συμβεί. Η διάκριση αφορά στα δύο κύρια νοήματα της Ιστορίας. Αυτό που πραγματικά συμβαίνει και αυτό που γράφεται για το τι συμβαίνει.

Οι έμμεσες πηγές (reported evidence) μπορεί να είναι σύγχρονες (contemporary), όπως —για παράδειγμα— μια αναφορά ή μια σημείωση σ' ένα προσωπικό ημερολόγιο, ή μεταγενέστερες (retrospective), όπως —για παράδειγμα— μια αυτοβιογραφία που γράφεται μετά από πολλά χρόνια. Όταν οι έμμεσες πηγές μεταδίδονται με το στόμα συνιστούν μια προφορική μαρτυρία. Η προφορική μαρτυρία μπορεί κι αυτή να είναι ταυτόχρονη με το γεγονός, όταν —για παράδειγμα— ένας πολιτικός μιλάει σ' ένα δημοσιογράφο για κάποιο γεγονός που συμβαίνει εκείνη τη στιγμή, ή μεταγενέστερη του γεγονότος, όταν —για παράδειγμα— ένας πολιτικός περιγράφει μια συνάντηση κορυφής μετά από χρόνια σ' έναν ερευνητή ή δημοσιογράφο.

Η αξιοπιστία των πηγών

Οι πρωτογενείς, οι άμεσες γραπτές πηγές, όπου είναι προσιτές, έχουν βέβαια περισσότερη αξία. Περιλαμβάνουν, ως επί το πλείστον, αναφορές συνεδριάσεων, συσκέψεων, γράμματα, τηλεγραφήματα, διαταγές, αποφάσεις. Ωστόσο, για παράδειγμα, η αιτία για την οποία εκδόθηκε μια διαταγή δεν συμπεριλαμβάνεται στην έκδοσή της. Γι' αυτό πολλές φορές η χρονική απόσταση και η διαφορά ανάμεσα στα ντοκουμέντα και στις εκ των υστέρων γραμμένες αναφορές/εκθέσεις (report) δεν είναι και τόσο εμφανείς. Πολλά γεγονότα πιθανόν να φωτίζονται περισσότερο από τις αναφορές/εκθέσεις (report), οι οποίες εξηγούν τους λόγους

για τους οποίους κάποιος ενήργησε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Όλα αυτά συνιστούν την Ιστορία, με την έννοια ότι περιγράφουν, αναφέρουν ή κάνουν εκτιμήσεις γι' αυτό που συμβαίνει ή έχει συμβεί.

Συνήθως οι 'παραδοσιακοί' ιστορικοί κατηγορούν τις προφορικές πηγές ότι, επειδή βασίζονται στην ανθρώπινη μνήμη που είναι επιλεκτική, μπορούν να οδηγήσουν σε σφάλματα. Και οι άμεσες όμως πηγές χρειάζονται διασταύρωση και αξιολόγηση. Ένας φορέας εξουσίας, το ίδιο το κράτος ή ένα κόμμα, έχει συμφέρον να παρουσιάσει, για παράδειγμα, κάποια στοιχεία ή γεγονότα 'διογκωμένα' ή να μειώσει τη σημασία κάποιων άλλων. Σε μια συνέντευξη όμως μπορούμε να ζητήσουμε να μας δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες για να κατανοήσουμε, με μεγαλύτερη σαφήνεια, την πραγματικότητα.

Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και με τις έμμεσες πηγές. Οι εφημερίδες είναι από τις πιο εύχρηστες πηγές για την πληροφόρηση των γεγονότων. Παρόλο όμως που οι 'παραδοσιακοί' ιστορικοί συμφωνούν ότι πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή, δεν προβάλλουν τόσες αντιρρήσεις όσες για τις προφορικές μαρτυρίες. Ακόμα και αν γνωρίζουμε τον ιδιοκτήτη και τη 'γραμμή' της εφημερίδας, είναι δύσκολο να ξέρουμε ποιος και γιατί έγραψε ένα άρθρο που το χρησιμοποιούμε ως πηγή. Η αλληλογραφία, επίσης, η σύγχρονη με τα γεγονότα, θεωρείται σημαντική πηγή, αν και για το ίδιο γεγονός, το ίδιο πρόσωπο απευθυνόμενο σε διαφορετικούς ανθρώπους σίγουρα θα έγραφε με διαφορετικό τρόπο και ίσως έγραφε και άλλα πράγματα. Η βιογραφία μοιάζει με τις ιστορίες που συγκεντρώνονται από τις συνεντεύξεις, όμως γράφεται έχοντας πάντα υπόψη το αναγνωστικό κοινό, συνήθως και τον/την βιογραφούμενο/η, που, εάν ζει, συνήθως θέλει να επέμβει και στο τι θα γραφτεί. Και στην περίπτωση όμως που δεν ζει, ο ερευνητής κρίνει και καταγράφει όσα θεωρεί ότι είναι σπουδαία αλλά και ανακοινώσιμα. Αντίθετα, μια συνέντευξη παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα. Για πολλούς όμως —ακόμα και ιστορικούς— μια βιογραφία είναι σημαντικότερη από μια συνέντευξη, μόνο και μόνο επειδή είναι τυπωμένη. Οι τυπωμένες μαρτυρίες-απομνημονεύματα έχουν κάτι κοινό με την Προφορική Ιστορία, αλλά δεν είναι συνεντεύξεις. Γράφονται από συγκεκριμένους ανθρώπους που στην πλειοψηφία τους έχουν κάποια σχέση με τη συγγραφή. Είναι αλήθεια ότι η προς τα έξω έκφραση της μνήμης, η μαρτυρία δηλαδή, περνάει μέσα από διαφορετικά κανάλια, ανάλογα με τον τρόπο που κατατίθεται: γραπτά ή προφορικά. Το περιεχόμενό της εξαρτάται από το ακροατήριο που απευθύνεται και διαμορφώνεται και από την υπάρχουσα συγκυρία. Οι συγκρίσεις που έχουν γίνει σε αυτοβιογραφίες και σε συνεντεύξεις έχουν αποδείξει ότι στις αυτοβιογραφίες πολλά θέματα ωραιοποιούνται ή δεν εξαντλούνται σε βάθος ή παραλείπονται σε αντίθεση με τη συνέντευξη.

Ο προφορικός λόγος είναι πιο ανοικτός και λιγότερο ελεγχόμενος. Σ' αυτόν λειτουργεί πιο αποφασιστικά ο συνειρμός της σκέψης που καθιστά πιο εύκολο το πέρασμα από το ένα θέμα στο άλλο και μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε, πιο αποτελεσματικά, τις ιδέες και τις απόψεις του αφηγητή ή της αφηγήτριας. Αντίθετα, στο γραπτό κείμενο τα γεγονότα που καταγράφονται υφίστανται μια επεξεργασία, η οποία δεν αφορά μόνο στο λόγο (τη λεκτική διατύπωση) αλλά και στη σκέψη. Συνήθως στις αυτοβιογραφίες πάντα αποκρύπτονται γεγονότα, με το σκεπτικό να αποδοθεί η ιστορία 'καλύτερα' στον αναγνώστη. Το γραπτό θεωρείται/είναι πολύ πιο επίσημο από μια συνομιλία που καταγράφεται στο μαγνητόφωνο. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Σταματίας Μπαρμπάτση (Βερβενιώτη, 2003) που πρώτα έγινε η συνέντευξη και στη συνέχεια εκείνη έγραψε την αυτοβιογραφία της, κάποια θέματα, τα οποία είχαν συζητηθεί στη συνέντευξη, τα παρέλειψε στο γραπτό της ή και τα διατύπωσε διαφορετικά. Στο γραπτό της αναπαρήγαγε το στερεότυπο της μεγάλης πείνας του χειμώνα 1941-42, η οποία όμως έπληξε κυρίως την Αθήνα. Ενώ στη συνέντευξη δηλώνει «*Τον πρώτο χρόνο κάτι κρατούσαμε εμείς, να πούμε και την αλήθεια, είχαμε λίγο ψωμάκι*», στο αυτοβιογραφικό της κείμενο η Σταματία σημειώνει «*Ας γράψωμε*

«Η μεθοδολογία της Προφορικής Ιστορίας δεν είναι σημαντική μόνο για να ελέγχουμε την αξιοπιστία των μαγνητοφωνήσεων με τις αναμνήσεις ηλικιωμένων κυρίων και κυριών. Μια σημαντική πλευρά της *ιστορίας από τα κάτω* είναι αυτό ακριβώς που θυμούνται οι κοινοί άνθρωποι από τα μεγάλα γεγονότα κι όχι αυτό που θα έπρεπε να θυμούνται ή αυτό που οι ιστορικοί αποδεικνύουν πως πράγματι έχει συμβεί. Κι ακόμα, στο βαθμό που η μνήμη αυτή γίνεται μύθος, το πώς διαμορφώνονται αυτοί οι μύθοι...»

Hobsbawn, E. (1998). *Για την Ιστορία*. Αθήνα: Θεμέλιο, 253.

λίγα για τη μεγάλη πείνα του 41». Επίσης, η επισημότητα του κειμένου δεν της επέτρεψε να γράψει τη φράση «*Να σου πω, δεν μας πειράξανε τότε πολύ οι Γερμανοί*». Επιπλέον, στη συνέντευξη, μόνο, είπε ότι ο φόβος για τους ταγματασφαλίτες ήταν πιο μεγάλος από το φόβο για τους Γερμανούς. Όσον αφορά στη χρήση και στην κατοχή όπλου, στο μεν κείμενο 'σιχτιρίζει' τον Εμφύλιο Πόλεμο, ενώ στη συνέντευξη αναφέρει ότι το όπλο σού δίνει δύναμη και στις μάχες πας τραγουδώντας. Και δεν είναι μόνο η Σταματία. Και άλλες μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού, στις συνεντεύξεις τους και όχι στις μαρτυρίες τους, παραδέχτηκαν διστακτικά και κάπως 'μασημένα' —λες και ομολογούσαν κάποια 'κακή' πράξη— ότι τους άρεσε που είχαν όπλο. Βέβαια τέτοιου είδους αλήθειες είναι απίθανο να βρίσκονται στα γραπτά αρχεία.

Τα παραπάνω παραδείγματα επισημαίνουν το γεγονός ότι δεν υπάρχει μια κάθετη τομή ανάμεσα στα είδη των πηγών. Ούτε μπορούμε να υποστηρίξουμε, χωρίς να γίνουμε απόλυτοι, ότι οι μεν είναι υποκειμενικές, και γι' αυτό υπόκεινται σε κριτική, και οι άλλες είναι αντικειμενικές και άρα σίγουρες και άτρωτες. Όλες οι πληροφορίες είναι ευάλωτες. Το ίδιο συμβαίνει και με τις προφορικές μαρτυρίες. Όταν συγκεντρώνουμε πληροφορίες για ένα γεγονός, υπάρχει η δυνατότητα τα άτομα που μας τις παρέχουν να ήταν τα ίδια αυτόπτες μάρτυρες ή να μας πληροφορούν για πράγματα που άκουσαν από άλλους. Μερικοί άνθρωποι μπορεί να υποστηρίξουν ότι ήταν αυτόπτες, χωρίς να είναι αλήθεια, αλλά αυτό είναι κάτι που μπορεί να ελεγχθεί διασταυρώνοντάς το. Ακόμα όμως και στην περίπτωση που κάποιος ήταν μάρτυρας και διαθέτει καλή μνήμη, πάλι η αναφορά των γεγονότων μπορεί να μην είναι σωστή, γιατί μπορεί να μην ήταν σε θέση να ξέρει κάποια άλλα γεγονότα που συνέβαιναν παράλληλα και έτσι η κατανόηση των καταστάσεων να είναι ελλιπής. Υπάρχει ακόμα η περίπτωση να μην μπορούσε, λόγω της φυσικής του κατάστασης ή της θέσης που βρισκόταν, να παρατηρήσει επακριβώς όσα συνέβαιναν. Ακόμα όμως και εάν ένας άνθρωπος ήταν γνώστης όλων των καταστάσεων και μπορούσε να παρακολουθεί κάθε δρώμενο, δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός, γιατί το υποσυνείδητό του θα κάνει μια επιλογή των γεγονότων, περίπου με τον ίδιο τρόπο που γίνεται επιλογή στα αρχεία που διασώζονται.

Στις έμμεσες πηγές, επειδή το υποκειμενικό στοιχείο είναι πιο ισχυρό, πρέπει να συγκεντρωθούν όσο γίνεται πιο πολλές απόψεις, ώστε να κατανοήσουμε όσο γίνεται καλύτερα ένα γεγονός. Κάτι παρόμοιο μπορεί να ισχυριστεί κανείς και για τις άμεσες πηγές: το να ψάξουμε να βρούμε τις αιτίες για κάθε τι που κατατίθεται ως μαρτυρία, είναι βασικό για την αξιολόγησή τους. Μερικοί υποστηρίζουν ότι όσο περισσότερος καιρός περάσει από το γεγονός, που φορτίζει τους ανθρώπους με ισχυρά συναισθήματα, τόσο πιο σωστή μπορεί να είναι η μαρτυρία και καταλήγουν ότι είναι καλύτερα να καταγράφουμε τις απόψεις αφού περάσει κάποιο χρονικό διάστημα. Πρέπει επίσης να πάρουμε υπόψη μας το αποτέλεσμα που θα έχει αυτή η μαρτυρία καθώς και τον αποδέκτη της. Ο καθένας απευθύνεται διαφορετικά στους άλλους ανάλογα με τα αισθήματα που έχει γι' αυτούς. Πάντα υπάρχει κάποιος αποδέκτης, ακόμα και σε ένα ημερολόγιο. Ακόμα και στην περίπτωση που ο αποδέκτης είναι ο ίδιος ο συγγραφέας, θα πρέπει να τον βρούμε, ώστε να αξιολογήσουμε σωστά την πηγή μας. Σε μια ραδιοφωνική εκπομπή, ο αποδέκτης είναι το κοινό, ενώ σε μια συνέντευξη αποδέκτης είναι ο ίδιος ο ερευνητής και επιπλέον το άτομο που δίνει τη συνέντευξη ξέρει ότι αυτό θα χρησιμοποιηθεί ή, σε τελευταία ανάλυση, το ενδιαφέρει η γνώμη του κοινού που το ακούει.

Οι προφορικές και οι γραπτές μαρτυρίες των 'αφανών' λειτουργούν συχνά ως πρισματικοί φακοί για το παρελθόν, καθώς οι αλήθειες τους εξαρτώνται από κοινωνικές αιτιότητες και αντανακλούν την πολιτική, κοινωνική και ηθική τάξη της εποχής τους. Ενώ στα γραπτά υπάρχει η δυνατότητα να ερμηνευτεί εν μέρει η φύση αυτών των διαδικασιών, στην προφορική αφήγηση οι παλιότερες απόψεις μεταβάλλονται και αντικαθίστανται συνήθως με νεότερες. Οι εγγράμματες κοινωνικές ομάδες που

προσεγγίζουν τους 'αφανείς' είναι πολλές φορές δύσκολο να καταλάβουν τους ανθρώπους —μέλη μιας προφορικής κοινωνίας— που προσπαθούν να κρατήσουν στη μνήμη τους τη σειρά των γεγονότων, πολλές φορές και για πράγματα που δεν έχουν ζήσει οι ίδιοι προσωπικά και τα οποία στην κοινή γνώμη —όπως διαμορφώνεται από τις κυρίαρχες ομάδες— μοιάζουν να είναι ασήμαντα, μπερδεμένα, χωρίς κάποια 'αξία'. Τα μέλη μιας κοινωνίας εγγραμμάτων ακόμη κι αν αδιαφορήσουν για τις μνήμες της, έχουν τη δυνατότητα να τις ανακαλέσουν καθώς βρίσκονται κάπου καταγραμμένες και αρχειοθετημένες. Αντίθετα, τα μέλη μιας προφορικής κοινωνίας δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα και γι' αυτό το λόγο το παρελθόν παίζει γι' αυτούς ένα πολύ διαφορετικό ρόλο. Οι ομάδες, για τις οποίες δεν υπάρχουν γραπτές πηγές, επιλέγοντας να μη θυμούνται ένα γεγονός σημαίνει ότι αυτό ξεχνιέται εντελώς και δεν υπάρχει η δυνατότητα μερικής ή ολικής ανάκλησής του. Η συλλογική μνήμη σε μια προφορική κοινωνία σχηματοποιείται και συστηματοποιείται, διανθίζεται με λεπτομέρειες και παίρνει το σχήμα της μέσα από την προφορική παράδοση.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι ιστορικοί με τις προφορικές μαρτυρίες είναι η επιλεκτικότητα της ανθρώπινης μνήμης. Το τι θυμάται κάποιος, αλλά και το πώς το θυμάται είναι συνάρτηση των αλλαγών που συνέβησαν στη ζωή του, στο πλαίσιο αναφοράς του, στις αξίες και στα πρότυπα που είχε, αλλαγές που κάνουν τους πληροφορητές/αφηγητές να αλλάζουν και την οπτική, την άποψη που είχαν όταν συνέβη το γεγονός.

Η μνήμη

ΟΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ:
- αφορούν πράγματα που κατανοούμε
- αφορούν πράγματα που μας ενδιαφέρουν
- είναι οργανωμένες
- είναι επιλεκτικές
- ανακατασκευάζονται με βάση το παρόν

ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ:
- η ηλικία
- το κοινωνικό φύλο
- η κοινωνική τάξη
- το πολιτισμικό περιβάλλον
- οι μεταγενέστερες εμπειρίες
- οι μεταγενέστερες αλλαγές των κοινωνικών προτύπων
- ο δημόσιος λόγος
- ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια
- η παρουσία άλλων ανθρώπων

ΤΙ ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ;
- τόπους
- γεγονότα
- δραστηριότητες
- καθημερινή ρουτίνα
- εντυπωσιακά επεισόδια, σημεία ρήξης
- διαλόγους
- αισθήματα
- αξίες
- ήχους, γεύσεις, μυρωδιές, εικόνες

Χωρίς τη μνήμη δεν είμαστε τίποτα. [...] Η μνήμη είναι τόσο εύθραυστη και διακυβεύσιμη, όσο είναι απαραίτητη και παντοδύναμη. Δεν απειλείται μόνο από τη λησμονιά —τον παραδοσιακό της εχθρό— αλλά απειλείται επίσης και από τις εσφαλμένες μνήμες. [...] Τα ιδεολογήματα και οι φαντασιώσεις μας ταράζουν συνέχεια τη μνήμη και επειδή θέλουμε να πιστεύουμε στην πραγματικότητα του φαντασιακού, κάνουμε τελικά το ψέμα μας αλήθεια, πράγμα άλλωστε το οποίο έχει ελάχιστη σημασία, επειδή και τα δύο είναι βιωμένα τόσο προσωπικά.

Luis Bunuel

ΤΙ ΔΕΝ ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ;
- ημερομηνίες
- στατιστικές
- καταλόγους
- γενεαλογικές πληροφορίες
- περιστατικά που δεν κατανοήσαμε ή δεν μας ενδιαφέρουν
- (ενδεχομένως) περιστατικά που μας ήταν δυσάρεστα

ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΜΝΗΜΗ:
- προσωπικά βιώματα
- αξιολόγηση προσωπικών εμπειριών
- πληροφορίες από 'δεύτερο χέρι', προφορικές παραδόσεις
- συλλογική μνήμη

Τρεις είναι οι παράγοντες, σύμφωνα με την Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν (2003), ιστορικό και κοινωνική ανθρωπολόγο, που επηρεάζουν την κατασκευή της μνήμης στη διάρκεια μιας συνέντευξης:

1. πώς βλέπει ο αφηγητής/η αφηγήτρια τον εαυτό του/της
2. πώς βλέπουν οι άλλοι τον αφηγητή/την αφηγήτρια
3. τι ρόλο παίζει η σχέση που αναπτύσσει ο ερευνητής/η ερευνήτρια με τον αφηγητή/την αφηγήτρια

Η εικόνα που έχει διαμορφώσει ο αφηγητής-πληροφορητής για τον εαυτό του και το πώς τοποθετείται απέναντι στο ιστορικό γίγνεσθαι καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που ερμηνεύει τις εμπειρίες του. Στις αφηγήσεις ζωής ο πληροφορητής διηγείται γεγονότα και καταστάσεις αναπαριστώντας ταυτόχρονα μια εικόνα του εαυτού του, καθώς διασταυρώνει το παλιό με το νέο ερμηνευτικό πλαίσιο αναφοράς, τις παλιές με νεότερες εμπειρίες. Η παρουσίαση κάθε συμβάντος του παρελθόντος εμπεριέχει και την ερμηνεία του. Μια ερμηνεία που ξεκινά από τον/την αυτόπτη μάρτυρα και συνεχίζεται με αλλεπάλληλες ανασηματοδοτήσεις ως τη στιγμή της αφήγησης (Μπούσχοτεν, 1997). Ο τρόπος, βέβαια, που ο αφηγητής βλέπει τον εαυτό του καθορίζεται όχι μόνο από τις δικές του προσωπικές εμπειρίες, αλλά και από τον τρόπο που τον βλέπουν οι άλλοι. Οι 'άλλοι', στην περίπτωση αυτή, μπορεί να είναι τόσο ένας εξωτερικός παράγοντας (το κράτος, η περιρρέουσα κοινωνία, η επικρατούσα

Ελαιουργία της Ελλάδος Α.Ε.-Εργοστάσιο Χανίων, 1952
Χανιά 1952. Η Ανασυγκρότηση. Χανιά: Εφημερίδα «Νέος Κήρυκας»/Εκδόσεις Μπανούση, σ. 90.

ερμηνεία της ιστορίας) όσο και οι 'δικοί' του (οι σύντροφοι ή ομοϊδεάτες, τα μέλη της κοινότητας μνήμης). Αν και κατά τη στιγμή της αφήγησης η μνήμη είναι πάντα ατομική, τα άτομα θυμούνται και ανασυγκροτούν το παρελθόν τους πάντοτε ως μέλη μιας ομάδας. Η συλλογική μνήμη, βέβαια, δεν αναπαριστά το παρελθόν *όπως πραγματικά έγινε* αλλά το ανασυγκροτεί υπό το πρίσμα του παρόντος και της δημόσιας ιστορίας. Η σχέση, τέλος, μεταξύ του αφηγητή/της αφηγήτριας και του ερευνητή-συνεντευκτή είναι εξίσου σημαντική σε μια συνέντευξη. Πρέπει να υπάρχει μια στοιχειώδης σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και αφηγητή και ο αφηγητής να αισθάνεται ελεύθερος να ξετυλίξει το νήμα των αναμνήσεών του, χωρίς να νιώθει ότι τον εξουσιάζει ο ερευνητής (Μπούσχοτεν, 2003).

Η μνήμη εξαρτάται από την κατανόηση των γεγονότων και αυτή με τη σειρά της επηρεάζεται από τα κοινωνικά ενδιαφέροντα και από τις ανάγκες των ανθρώπων. Έτσι, τίθεται κάθε φορά ένα πρόβλημα για το ποια είναι τα ενδιαφέροντα του ατόμου που θα δώσει τις πληροφορίες. Επειδή οι μαρτυρίες αντιπροσωπεύουν μια προσωπική αντίληψη, πρέπει να διερευνάται εάν η εκτίμηση ενός αφηγητή για ένα γεγονός είναι δική του και μετά από πόσο χρονικό διάστημα και κάτω από ποιες περιστάσεις την απέκτησε, με άλλα λόγια τις συνθήκες που τον οδήγησαν σε αυτήν την άποψη.

Η ανάκληση της μνήμης είναι μια ενεργητική διαδικασία. Σ' έναν κόσμο που το περιβάλλον αλλάζει συνέχεια, κάθε φορά που ανακαλείται ένα γεγονός έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Μια ιστορία μπορεί να την αφηγηθεί κάποιος διαφορετικά σε άλλο τόπο και σε διαφορετικό ακροατήριο. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες νέες εμπειρίες ή νέα νοητικά σχήματα μεταβάλλουν οριστικά τις αναμνήσεις της αρχικής εμπειρίας και άλλοτε πτυχές της συλλογικής μνήμης, που δεν υπέστησαν μεταβολή, δίνουν άμεση πρόσβαση στον τρόπο βίωσης της ιστορίας από τα συλλογικά υποκείμενα.

«Το πρωταρχικό υλικό που ενδέχεται να εγγραφεί στη μνήμη είναι ποικίλης φύσεως: προσωπικές εμπειρίες, γεγονότα εθνικής εμβέλειας, φήμες, πληροφορίες από δεύτερο χέρι, το "ιστορικό κουτσομπολιό" (Vansina, 1985: 17), στοιχεία του δημόσιου λόγου. Φυσικά δεν εγγράφονται όλα αυτά τα μηνύματα στη μνήμη: άλλα συγκρατούνται, άλλα ξεχνιώνται αμέσως, άλλα μένουν αδρανή για να ενεργοποιηθούν αργότερα. Αυτό που έχει τη μεγαλύτερη πιθανότητα να εισχωρήσει στη μνήμη είναι το καινούριο, το εντυπωσιακό, το συγκινητικό, σύμφωνα πάντα με τα κοινωνικά κριτήρια και τις γνώσεις της στιγμής: καταστάσεις ρήξης, διαταραχής, κρίσης, μάθησης νέων ερμηνευτικών σχημάτων. Οι ρουτίνες της καθημερινής ζωής βρίσκουν δυσκολότερα θέση στη μνήμη, εκτός αν διατηρούνται μέχρι σήμερα ή απέκτησαν σημασία για την κατασκευή της κοινωνικής ταυτότητας.»

Βαν Μπούσχοτεν, Ρ.(1997). *Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*. Αθήνα: Πλέθρον, 213.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV
Το εγχείρημα της Προφορικής Ιστορίας

«Ο Schütze ισχυρίζεται πως μόλις ο ομιλητής αρχίσει να αφηγείται οικειοθελώς και απροσχεδίαστα μια ιστορία που έζησε ο ίδιος, τίθεται υπό την επενέργεια δεσμεύσεων. Οι τρεις δεσμεύσεις, τις οποίες αναλαμβάνει ο αφηγητής κατά την ενεργοποίηση του αφηγηματικού τρόπου έκθεσης, εμφανίζονται με τη μορφή των παρακάτω υποχρεώσεων:
*α) **η υποχρέωση της ολοκλήρωσης της μορφής**: οφείλουμε να φέρουμε εις πέρας μια ιστορία που έχουμε ξεκινήσει να αφηγούμαστε [...]*
*β) **η υποχρέωση συμπύκνωσης και εστίασης στα σημαντικά στοιχεία**: από όλες τις λεπτομέρειες πρέπει, εξαιτίας των περιορισμένων χρονικών περιθωρίων, να εστιάσουμε στα κομβικά γεγονότα [...]*
*γ) **η υποχρέωση παράθεσης των αναγκαίων λεπτομερειών**: οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές το πλαίσιο της ιστορίας και να αφηγηθούμε επαρκή αριθμό λεπτομερειών για τα περιβάλλοντα, τις συνθήκες, τους πρωταγωνιστές και τους συμμετέχοντες στα γεγονότα.»*

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις*. Αθήνα: Κριτική, 63-64.

Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητηθούν ζητήματα που αφορούν στην κριτική για την Προφορική Ιστορία

- **Ζητήματα που σχετίζονται με τον αφηγητή/την αφηγήτρια, το συνεντευκτή/τη συνεντεύκτρια και τη φύση της συνέντευξης**
- **Τα πλεονεκτήματα της Προφορικής Ιστορίας**

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η κριτική που ασκείται στην Προφορική Ιστορία εστιάζεται στην αντικειμενικότητα των αφηγήσεων, στην επιλεκτικότητα της μνήμης, στο χρόνο που έχει περάσει από τότε που συνέβη το γεγονός, στο ότι συνειδητά ή ασυνείδητα η σημασία κάποιων γεγονότων έχει μεγεθυνθεί και άλλα γεγονότα έχουν απαλειφθεί.

1. Ζητήματα που σχετίζονται με τον αφηγητή/την αφηγήτρια

Τα «λάθη» της μνήμης δεν αφορούν μόνο στις ημερομηνίες. Αφορούν συχνά σε αποτυπώματα της κοινωνικής μνήμης και της δημόσιας ιστορίας στις προσωπικές εμπειρίες και τα βιώματα. Είναι πολύ πιθανό ένα άτομο να θυμάται όπως έμαθε να θυμάται. Η δημόσια ιστορία σήμερα, με τον πολλαπλασιασμό των τόπων στους οποίους παράγονται και διακινούνται τα ιστορικά μηνύματα, επηρεάζει σημαντικά τις ατομικές μνήμες. Όταν ο ερευνητής έχει συνείδηση του βάρους της κοινωνικής ευθύνης του και γνωρίζει καλά το ιστορικό πλαίσιο μπορεί να διακρίνει τις διαφορετικές φωνές που εκφράζονται.

Η εσκεμμένη παραποίηση. Οι γραπτές πηγές πολλές φορές παραποιούνται για να εξυπηρετήσουν κάποιον 'επίσημο' σκοπό. Οι προφορικές μαρτυρίες συνήθως παραποιούνται συνειδητά για να εξυπηρετήσουν κάποιον προσωπικό σκοπό. Δεν μπορούμε όμως να αντιμετωπίσουμε τους ανθρώπους που δίνουν συνέντευξη με καχυποψία, σαν να μας αφηγούνται μισές ή παραποιημένες αλήθειες.

Ωστόσο υπάρχει περίπτωση μια προφορική μαρτυρία να χρησιμοποιείται για να 'πληρωθούν' παλιοί λογαριασμοί. Είναι όμως εύκολο για τον ερευνητή-συνεντευκτή να διακρίνει την αντίθεση, την προκατάληψη ή τα αισθήματα μίσους του πληροφορητή απέναντι σε κάποιον άλλον.

Επισημότητα και 'κουτσομπολιό'. Κάποιοι αφηγητές-πληροφορητές αρκούνται να δίνουν απλές και συνηθισμένες απαντήσεις ή εξαντλούνται σε λεπτομέρειες που δεν έχουν άμεση σχέση με το θέμα της έρευνας. Είτε είναι βιαστικοί, είτε δεν θέλουν να κοιτάξουν στο παρελθόν τους γιατί οι μνήμες είναι πολλές φορές επώδυνες, είτε έχουν τοποθετήσει τον εαυτό τους σε μια σειρά μέσα στα γεγονότα και είναι δύσκολο να διερευνήσουν άλλες πραγματικότητες πέρα απ' αυτή τη σειρά. Η λύση είναι να πειστεί ο πληροφορητής-αφηγητής για τη σοβαρότητα της εργασίας που κάνει ο συνεντευκτής-ερευνητής, ώστε να απαντήσει σε ουσιαστικά ερωτήματα της έρευνας.

Η διαστρέβλωση του ρόλου του πληροφορητή. Υπάρχουν πληροφορητές που τοποθετούν τον εαυτό τους στο επίκεντρο των γεγονότων που διηγούνται, ενώ τα γεγονότα αυτά έχουν συμβεί σε άλλους. Ο συνεντευκτής οφείλει να είναι προσεκτικός απέναντί τους και να ανιχνεύσει τα σημάδια της υπερβολής. Μεγαλύτερα όμως ζητήματα ανακύπτουν κυρίως από γυναίκες πληροφορήτριες που είναι 'σεμνές' και μειώνουν συνήθως τη συνεισφορά τους και το ρόλο τους σε γεγονότα της ζωής τους, γεγονός που είναι δύσκολο να ανιχνευτεί. Υπάρχουν και πληροφορητές που εξαίρουν όχι τον εαυτό τους αλλά την οργάνωση, τον οργανισμό ή το σύλλογο στον οποίο ανήκαν, είτε από προσωπική περηφάνια, είτε λόγω άγνοιας της προσφοράς άλλων αντίστοιχων φορέων.

Έλλειψη προοπτικής. Οι αυτόπτες μάρτυρες/πληροφορητές και πληροφορήτριες υπάρχει το ενδεχόμενο να αγνοούν τη γενικότερη προοπτική των γεγονότων στα οποία συμμετείχαν ή παρακολούθησαν. Και η μερικότερη όμως προοπτική των γεγονότων είναι χρήσιμη για τον ερευνητή και την ερευνήτρια, που πολλές φορές παίρνουν συνέντευξη από πρόσωπα εν ζωή που είναι νεότερα καθώς οι πρωταγωνιστές των γεγονότων έχουν πεθάνει.

Η συναισθηματική εμπλοκή. Τα αισθήματα του πληροφορητή/της πληροφορήτριας υπέρ ή κατά μιας πολιτικής ή ενός προσώπου, όταν είναι έντονα, μπορούν να διαστρεβλώσουν την αφήγηση μιας κατάστασης ή ενός γεγονότος. Ο πληροφορητής/η πληροφορήτρια μπορεί να αλλάξει γνώμη ακόμα και μετά από μια κουβέντα, μια είδηση ή ένα θάνατο. Ο συνεντευκτής οφείλει να διερευνήσει αυτά τα συναισθήματα και να τα λάβει υπόψη του στην αξιολόγηση της συνέντευξης.

Η επίδραση των κρυμμένων πλευρών. Υπάρχουν πληροφορητές, πολιτικοί αλλά και απλοί άνθρωποι, που υποσυνείδητα υιοθετούν απόψεις για το παρελθόν, ώστε να ταιριάζουν με μεταγενέστερες τοποθετήσεις δικές τους ή άλλων κοινά αποδεκτές επί των ίδιων θεμάτων.

Επανάληψη τυπωμένων μαρτυριών. Υπάρχουν πληροφορητές/πληροφορήτριες που είναι δύσκολο να κάνουν διάκριση ανάμεσα στα γεγονότα στα οποία ήταν αυτόπτες μάρτυρες και σε αυτά που άκουσαν ή διάβασαν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται πλήθος ανεκδοτολογικών ιστοριών.

2. Ζητήματα που σχετίζονται με το συνεντευκτή/τη συνεντεύκτρια

Μη αντιπροσωπευτικό δείγμα. Η επιλογή των πληροφορητών/τριών προδιαγράφει συνήθως και το αποτέλεσμα της έρευνας στην Προφορική Ιστορία. Είναι σημαντικό ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια να αναζητά ένα αντιπροσωπευτικό ερευνητικό δείγμα, το οποίο θα απηχεί όλες τις απόψεις.

Η διατύπωση ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις μιας συνέντευξης δεν πρέπει να αντικατοπτρίζουν την προσωπική άποψη του συνεντευκτή/της συνεντεύκτριας. Ο τρόπος που θα διατυπωθεί μια ερώτηση διαμορφώνει και το αντίστοιχο περιβάλλον της απάντησής της.

Η επιρροή του πληροφορητή. Η δύναμη του χαρακτήρα, η κοινωνική του θέση αλλά και η ευγένεια και η φιλία που μπορεί να επιδείξει ο πληροφορητής προς το συνεντευκτή μπορεί να οδηγήσουν το συνεντευκτή να κάνει εκείνες τις ερωτήσεις που θα ήθελε ο πληροφορητής ή/και να εισπράξει τις απαντήσεις που θα ήθελε τελικά ν' ακούσει. Γι' αυτό ο συνεντευκτής οφείλει να δει και άλλους πληροφορητές και πληροφορήτριες και να συγκρίνει τα αποτελέσματα της έρευνάς του.

3. Ζητήματα που προκύπτουν από τη φύση της συνέντευξης

Ο χρόνος. Μια συνέντευξη απαιτεί πολλές φορές εργασία του ερευνητή/της ερευνήτριας για μια ή περισσότερες μέρες, ενώ το αποτέλεσμα δεν είναι πάντα επιτυχές. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να σχεδιάζεται προσεκτικά το χρονοδιάγραμμα της συνέντευξης.

Τα έξοδα. Είναι χρήσιμο για τον ερευνητή ή την ερευνήτρια να καταρτίζει έναν κατάλογο δαπανών που σχετίζονται με μια συνέντευξη, όπως είναι τα ταξίδια, ο εξοπλισμός, το υλικό εγγραφής των συνεντεύξεων, η επικοινωνία, κτλ.

Αντικειμενικές συνθήκες. Η ποιότητα του εξοπλισμού, η ώρα της ημέρας —ειδικά για τους ηλικιωμένους— ο χώρος της συνέντευξης, η χρονική διάρκειά της, η διανοητική κατάσταση του πληροφορητή, η κόπωση του συνεντευκτή ή/και του πληροφορητή, το φύλο του ερευνητή, είναι κάποια ζητήματα που συχνά επηρεάζουν το αποτέλεσμα μιας συνέντευξης.

Η παρουσίαση της συνέντευξης. Υπάρχουν πληροφορητές που παραπονιούνται ότι δεν είπαν αυτά που καταγράφηκαν τελικά ή ότι δεν εννοούσαν αυτά που καταγράφηκαν στη συνέντευξή τους. Υπάρχει το ενδεχόμενο να άλλαξαν άποψη μετά τη συνέντευξη ή να παρερμηνεύτηκε από το συνεντευκτή ή τη συνεντεύκτρια ο τρόπος που απάντησαν σε κάποια ερωτήματα ή η έμφαση που έδωσαν σε κάποιες απαντήσεις τους.

Η επαλήθευση της προφορική μαρτυρίας. Είναι χρήσιμο να συνοδεύονται οι προφορικές μαρτυρίες στα ιστορικά ή άλλα αρχεία από σημειώσεις και σχόλια κυρίως για τους μεταγενέστερους ερευνητές και μελετητές που πιθανότατα δεν θα έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν με άλλον τρόπο την αξιοπιστία κάθε προφορικής μαρτυρίας.

Η μεταγραφή της συνέντευξης. Στις συνεντεύξεις πολλές φορές δεν είναι σημαντικό μόνο αυτό που λέει ο πληροφορητής/η πληροφορήτρια αλλά και ο τρόπος που το λέει. Στη μεταγραφή του ηχητικού αρχείου μπορεί να χαθεί η ζωντάνια της προφορικότητας. Είναι απαραίτητο να διατηρούνται στο χρόνο τόσο το ηχητικό όσο και το γραπτό κείμενο (η απομαγνητοφώνηση) της συνέντευξης.

Η γλωσσική επικοινωνία. Η γλωσσική κουλτούρα που ανάλογα σημασιοδοτεί τις λέξεις μιας συνέντευξης, τόσο από τη μεριά του συνεντευκτή/της συνεντεύκτριας όσο και από τη μεριά του πληροφορητή/της πληροφορήτριας, απαιτεί προσοχή ώστε να υπάρχει κοινός κώδικας επικοινωνίας μεταξύ τους.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Τα πλεονεκτήματα της Προφορικής Ιστορίας συναρτώνται με τις πηγές που υποστηρίζουν ένα θέμα. Οι προφορικές πηγές εμπλουτίζουν τις μαρτυρίες γύρω από ένα ζήτημα με στοιχεία που πολλές φορές δεν μπορούν να αποκαλύψουν άλλα είδη ιστορικών πηγών.

Τα γεγονότα. Τα γεγονότα δεν μπορούν να στηριχτούν μόνο στην αφήγηση του πληροφορητή ή της πληροφορήτριας, ούτε να εξαρτώνται μόνο από τη μνήμη του/της. Ερωτήσεις όμως, όπως «*Πόσο συχνά γίνεται κάτι; Ποιος πήρε μέρος; Πόση διάρκεια είχε;*», που περιλαμβάνονται σε μια συνέντευξη, μπορούν να προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες. Η δράση απλών ανθρώπων που βοήθησαν, για παράδειγμα, μια αποστολή, παραλείπεται ή αποσιωπάται συνήθως στην επίσημη εκδοχή της Ιστορίας, ενώ στην Προφορική Ιστορία αποτελεί στοιχείο κύριας καταγραφής. Έτσι αναδεικνύεται στην Ιστορία η δράση των ανώνυμων, των μειονοτήτων κ.ά.

Ο ρόλος της προσωπικότητας. Τα γεγονότα για την προσωπική ζωή των ανθρώπων είναι εξαιρετικής αξίας για τον ερευνητή. Οι προτιμήσεις του πληροφορητή, οι ιδιαιτερότητές του, ο τρόπος που δουλεύει ή σκέφτεται, η υγεία του αποτελούν το πεδίο έρευνας της Προφορικής Ιστορίας που αναδεικνύει ανθρώπινους χαρακτήρες και συμπεριφορές.

Το δίκτυο σχέσεων. Η αφήγηση ζωής του πληροφορητή μπορεί να αναδείξει ενδιαφέρουσες πλευρές σχέσεων προϊσταμένων-υφισταμένων, εργοδοτών-εργατών κ.ο.κ., σχέσεις που δεν φωτίζονται με τέτοια αμεσότητα από άλλα είδη πηγών.

Η κατανόηση ιστορικών πηγών. Οι δευτερογενείς πηγές (βιβλία, εφημερίδες, ανακοινώσεις κτλ.) αρκετές φορές δεν είναι διαφωτιστικές. Ο ερευνητής με τις συνεντεύξεις μπορεί να ανακαλύψει τι είναι σημαντικό και τι όχι, τόσο για τις δευτερογενείς όσο και για τις πρωτογενείς πηγές. Μπορεί να αποκαλύψει ποια θέματα ήταν σημαντικά πριν πολλά χρόνια. Οι προφορικές μαρτυρίες μπορούν να στρέψουν την προσοχή του ερευνητή σε ντοκουμέντα αλλά και σε γεγονότα των οποίων η σημασία πιθανόν να του είχε διαφύγει. Μια συνέντευξη μπορεί να βοηθήσει στην ερμηνεία αντικρουόμενων πηγών ή στον εντοπισμό άγνωστων πηγών.

Οι μαρτυρίες από 'απλούς' ανθρώπους. Οι απλοί, καθημερινοί άνθρωποι δεν απασχολούν συνήθως τα επίσημα ντοκουμέντα. Η Προφορική Ιστορία τούς δίνει τη δυνατότητα να προβάλλουν τα δικά τους δεδομένα, τη δική τους εκδοχή των γεγονότων, που μπορεί βέβαια να συγκρούεται με την επίσημη εκδοχή, την επίσημη Ιστορία.

Αγροτικές εργασίες στην κρητική ύπαιθρο, 1960-61.
Η διαχείριση του χώρου στη φωτογραφία. John Donat Κρήτη 1960-1961. Έκθεση Φωτογραφίας, Χανιά: Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, ΥΠΠΟ, Δήμος Χανίων, σ. 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
Η Συνέντευξη

Στο κεφάλαιο αυτό θα μάθετε πώς οργανώνεται μια συνέντευξη Προφορικής Ιστορίας

- **Η προετοιμασία της συνέντευξης**
- **Η ώρα της συνέντευξης**
- **Τα μετά τη συνέντευξη**

Α. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

Ο ερευνητής που συγκεντρώνει προφορικές μαρτυρίες, αν θέλει η δουλειά του να αξιοποιηθεί και να χρησιμεύσει και στις επόμενες γενιές, πρέπει να δει τον εαυτό του ως 'υπηρέτη' και όχι ως 'κύριο' των μαρτυριών που συγκέντρωσε. Έχοντας στο νου του τους επόμενους που θα ακούσουν ή θα διαβάσουν τις μαρτυρίες που συνέλεξε, πρέπει —καταρχήν— να οργανώσει μεθοδικά την έρευνά του.

Η προφορική ιστορική έρευνα, όπως κάθε έρευνα, διακρίνεται σε τρία στάδια: **προετοιμασία**, **συγκέντρωση** και **ερμηνεία των πηγών**. Συνήθως το στάδιο της προετοιμασίας περιορίζεται χρονικά, ενώ πρέπει να συμβαίνει το αντίθετο. Είναι η βάση πάνω στην οποία θα στηριχθεί τόσο η συνέντευξη όσο και η ερμηνεία αυτών που είδε και άκουσε ο ερευνητής/η ερευνήτρια. Στην περίπτωση που η προετοιμασία είναι ελλιπής, κυρίως όταν κάποιος ερευνά ένα καινούριο πεδίο, τότε ίσως αναγκαστεί (ενώ έχει προχωρήσει στο δεύτερο στάδιο, στη συλλογή των μαρτυριών) να γυρίσει πίσω, ώστε να αναπροσαρμόσει την έρευνά του.

Τα στάδια έρευνας της Προφορικής Ιστορίας

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΥΛΙΚΟΥ	ΑΝΑΛΥΣΗ	ΕΡΜΗΝΕΙΑ	ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ
• επιλογή θέματος • προκαταρκτική έρευνα • σχεδιασμός της έρευνας • επιλογή πληροφορητών • συνέντευξη-πιλότος • ερωτηματολόγιο-οδηγός • εξοπλισμός • ηθικά ζητήματα • δικαιώματα δημιουργού	**πριν** • ειδική προετοιμασία • καθορισμός χρόνου • καθορισμός τόπου **στη διάρκεια** • αναζήτηση υλικού • αναζήτηση πληροφορητών **μετά** • ημερολόγιο • εντυπώσεις ερευνητή • αξιολόγηση • ευχαριστήρια επιστολή	• περίληψη • απομαγνητοφώνηση • ευρετηρίαση • σήμανση κασέτας/ cd/dvd • συμπλήρωση βάσης δεδομένων	• κάθετη • οριζόντια	ερμηνεία δεδομένων των συνεντεύξεων με βάση τις θεματικές ενότητες και τα ερευνητικά ερωτήματα	• επιλογή ακροατηρίου • επιλογή & τελική επεξεργασία κειμένων • αναζήτηση άλλου υλικού (φωτογραφίες, αντικείμενα κτλ) • ενημέρωση & έγκριση πληροφορητών

Η προετοιμασία συνίσταται στον προγραμματισμό και στην οργάνωση, πρέπει να γίνεται μεθοδικά και να λαμβάνει ο ερευνητής-συνεντευκτής υπόψη του ένα σύνολο καθημερινών δραστηριοτήτων, εάν θέλει να είναι αποτελεσματικός ο στόχος του. Βασικό στοιχείο της προετοιμασίας αποτελεί η διερεύνηση του πεδίου με το οποίο πρόκειται να ασχοληθεί ο ερευνητής. Πρέπει να είναι ενημερωμένος για τις πληροφορίες που ήδη έχουν καταγραφεί για το θέμα και να ξέρει ακριβώς τι ζητά. Να ξέρει καλά το υλικό που υπάρχει, τη ζωή, το έργο του πληροφορητή και εάν έχει γράψει κάποιο άρθρο ή βιβλίο πρέπει να το έχει διαβάσει.

Η μελέτη των γραπτών πηγών δεν αυξάνει μόνο τις γνώσεις του συνεντευκτή που ερευνά αλλά και η 'επίδειξη' των πηγών ή των γνώσεων που προέρχονται από αυτές, την ώρα της συνέντευξης, λειτουργεί θετικά. Ακόμα και αν δε βοηθήσουν τη μνήμη του αφηγητή ή της αφηγήτριας, ενισχύουν την εμπιστοσύνη του απέναντι στην έρευνα και τον συνεντευκτή-ερευνητή. Αποτελούν κι ένα κίνητρο για να φέρει και ο πληροφορητής πράγματα που έχει φυλαγμένα, τις περισσότερες φορές χωρίς να γνωρίζει ότι αποτελούν πολύτιμο αρχειακό υλικό, όπως φωτογραφίες, τετράδια σημειώσεων, εφημερίδες ακόμα και ρούχα ή χειροτεχνήματα.

Όσα περισσότερα ξέρει ο συνεντευκτής και η συνεντεύκτρια τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να πάρει περισσότερες πληροφορίες από τον πληροφορητή και την πληροφορήτρια.

Ωστόσο, από τα τρία στάδια της ερευνητικής διαδικασίας (σχεδιασμός της έρευνας, διεξαγωγή συνεντεύξεων και επεξεργασία των μαρτυριών) η μεγαλύτερη εμπλοκή του ερευνητή ή της ερευνήτριας με το αντικείμενο της έρευνάς τους συντελείται στη διάρκεια της συνέντευξης. Ο σχεδιασμός μπορεί να είναι ατομικός ή συλλογικός. Η επεξεργασία των μαρτυριών μπορεί να γίνει και από άλλον ή άλλους ερευνητές. Στη συνέντευξη όμως ο ερευνητής είναι μόνος του. Η συνέντευξη περιέχει τη μεγαλύτερη ένταση, τις περισσότερες δυσκολίες αλλά είναι και το πιο καθοριστικό στάδιο: παράγει πρωτογενές αρχειακό υλικό. Υπάρχουν πολλά βιβλία και άρθρα για τις τεχνικές της συνέντευξης, ο κάθε αφηγητής ή αφηγήτρια όμως είναι μια μοναδική περίπτωση και στην επικοινωνία μαζί του/της παίζει μεγάλο ρόλο η προσωπικότητα του ερευνητή ή της ερευνήτριας.

Σημαντικό ρόλο, εκτός από τις γνώσεις που διαθέτει ένας ερευνητής, μπορεί να παίξει και η ηλικία του αλλά και οι εμπειρίες του, γιατί —κυρίως για πολιτικά φορτισμένα θέματα— αυτά καθορίζουν την ιδεολογική του τοποθέτηση, πώς θα ορίσει το θέμα του, ποιους θα δει, τον τρόπο που θα προσεγγίσει τους πληροφορητές ή τις πληροφορήτριες του, την επιλογή του χρόνου που θα κάνει την κάθε ερώτηση, αλλά και το πώς θα εισπράξει αυτά που θα του πει ο πληροφορητής ή η πληροφορήτριά του. Συνήθως ο πληροφορητής είναι ηλικιωμένος και ο ερευνητής-συνεντευκτής νεότερος, οπότε πλησιάζει με σεβασμό και κάποιες φορές και με δέος τον πληροφορητή. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελέσει θετικό παράγοντα. Οι ηλικιωμένοι φοβούνται λιγότερο τους νέους, τους θεωρούν περισσότερο χειραγωγήσιμους και 'ξανοίγονται' σε λεπτομέρειες για να τους 'εξηγήσουν'. Στις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται ή αισθάνονται ότι βρίσκονται αποκλεισμένες ή απομονωμένες, ο ερευνητής γίνεται και αποδέκτης των παραπόνων της ομάδας. Του ζητούν να γράψει την αλήθεια «τους», ώστε να αποκατασταθεί η αδικία.

Το να παίρνει κάποιος συνέντευξη απαιτεί κατά κάποιο τρόπο μια τεχνική, η οποία μπορεί μέσα από την εμπειρία και την παρατήρηση να βελτιωθεί. Καλό είναι, κυρίως εάν πρόκειται για συνέντευξη που θα μπει σε κάποιο αρχείο, ο ερευνητής/η ερευνήτρια να έχει μια προκαταρκτική προσωπική συνάντηση ή τηλεφωνική συνομιλία με τον υποψήφιο αφηγητή ή αφηγήτρια για να διερευνήσει το έδαφος, να ξεκαθαρίσει τα θέματα της συνέντευξης και να πάρει τη συναίνεσή του/της για τη χρήση της μαρτυρίας του/της.

Μην ξεχνάς!!!
Όταν σχεδιάζεις μια έρευνα Προφορικής Ιστορίας που περιλαμβάνει συνεντεύξεις πρέπει να αναρωτηθείς:

Γιατί το κάνεις;
Με ποιο πιθανό αποτέλεσμα;
Πόσοι άνθρωποι θα εμπλακούν;
Ποιες βοηθητικές πηγές είναι διαθέσιμες;
Από ποιους θα πάρεις συνέντευξη;

Μια καλή τακτική είναι να πάρουμε μερικές συνεντεύξεις στην αρχή πιλοτικά, να προχωρήσουμε στη μελέτη βοηθητικών πηγών (γραπτών, οπτικών, κ.ά.) και μετά να κάνουμε τις κύριες συνεντεύξεις της έρευνας. Τους πληροφορητές που είδαμε στην αρχή συνήθως χρειάζεται να τους ξαναδούμε γιατί έχουν προκύψει νέα ερωτήματα.

1. Από ποιους θα πάρουμε συνέντευξη;

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα είναι από ποιους θα πάρουμε συνέντευξη. Υπάρχουν δύο βασικοί τρόποι για να συνταχθεί μια κατάσταση αφηγητών. Ο πρώτος είναι να δημιουργηθεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, χωρίζοντας το θέμα σε επιμέρους κατηγορίες και προσπαθώντας να εντοπιστούν οι αντίστοιχοι άνθρωποι, πράγμα που είναι συνήθως αντικειμενικά δύσκολο να επιτευχθεί. Ο δεύτερος τρόπος είναι η μέθοδος της «χιονοστιβάδας»: ο ερευνητής αρχίζει τις συνεντεύξεις με έναν-δυο ανθρώπους και αυτοί του συστήνουν ή του υποδεικνύουν άλλους κ.ο.κ. Το μειονέκτημα του δεύτερου τρόπου είναι ότι υπάρχει πιθανότητα οι αφηγητές να έχουν όλοι τις ίδιες πεποιθήσεις. Αν ο ερευνητής βρίσκεται όμως σε εγρήγορση μπορεί να το ξεπεράσει προσπαθώντας να βρει ή να δημιουργήσει νέα κανάλια πληροφόρησης, συνήθως μέσα από άτομα που μοιάζουν ή είναι πιο 'ουδέτερα' από τους υπόλοιπους αφηγητές ή τις αφηγήτριες.

Σημαντικό ρόλο παίζει και το άτομο που συστήνει τον ερευνητή στο μέλλοντα πληροφορητή ή πληροφορήτρια. Γι' αυτό είναι χρήσιμο ο ερευνητής να εξακριβώσει πρώτα τις σχέσεις του μεσολαβητή με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας —κυρίως εάν πρόκειται για μικρή τοπική κοινωνία— και μετά να αξιοποιήσει το όνομά του ή τις γνωριμίες του.

Ο ερευνητής μπορεί να διενεργήσει αρχικά συνεντεύξεις με άτομα που έχουν αντίθετη άποψη. Οι 'εχθροί' μπορούν να τον προμηθεύσουν με ένα καταπληκτικό υλικό. Ακόμα, σπουδαίοι πληροφορητές είναι οι άνθρωποι που βρίσκονται στο τέλος της καριέρας τους. Έχουν λιγότερο πάθος και μπορούν να δουν νηφαλιότερα κάποιες καταστάσεις. Και εκείνοι που κινούνται στις 'παρυφές' ενός χώρου, ήταν ή είναι λιγότερο ενταγμένοι και γι' αυτό πιο ανοιχτοί.

Είναι σημαντικό ο ερευνητής να γνωρίζει στοιχεία για τη ζωή του πληροφορητή, εάν είναι καλά στην υγεία του, για τον τρόπο που αντιμετωπίζει τα γεγονότα, εάν θεωρείται στη ζωή του επιτυχημένος ή όχι ή πώς αισθάνεται ο ίδιος γι' αυτό. Όλα αυτά μπορούν να διαμορφώσουν και τη στάση του πληροφορητή απέναντι στα γεγονότα.

Το καλύτερο θα ήταν η λίστα των υποψήφιων αφηγητών να αντιπροσωπεύει κάποιες κοινωνικές κατηγορίες και οι συνεντεύξεις να μοιράζονται ισοδύναμα. Παρόλ' αυτά υπάρχουν περιπτώσεις που η συστηματική έρευνα είναι αδύνατη. Ένα πρόγραμμα στο πλαίσιο της κοινότητας περιλαμβάνει συνήθως 25-100 συνεντεύξεις. Στην εκπαίδευση ο αριθμός των συνεντεύξεων είναι σημαντικά μικρότερος, γι' αυτό είναι απαραίτητο να γίνουν κάποιες επιλογές προσώπων. Αυτό δεν είναι απαραίτητο όταν οι συνεντεύξεις αφορούν στη δημιουργία ή στον εμπλουτισμό ενός αρχείου προφορικών μαρτυριών τοπικής ή εθνικής εμβέλειας.

Η επιλογή των προσώπων πρέπει να είναι τέτοια ώστε να έχουν άμεση σχέση με το θέμα της μελέτης και οι εμπειρίες τους να είναι από 'πρώτο χέρι'. Κάποιος που έχει εκδώσει ένα βιβλίο μπορεί να είναι σημαντικός μάρτυρας, γιατί δείχνει ότι έχει ιστορική σκέψη, αλλά το πιο πιθανό είναι να ξαναπεί στον ερευνητή ή στην ερευνήτρια κατά λέξη αυτά που έχει γράψει στο βιβλίο του. Τα άτομα που δίνουν συχνά συνεντεύξεις συνήθως ακολουθούν μια κοινή γραμμή και ελάχιστες νέες πληροφορίες προσθέτουν.

Μπορούμε να χωρίσουμε τους υποψήφιους πληροφορητές σε «βασικούς», «πιθανούς» και «υπό αίρεση». Η γεωγραφία και οι αποστάσεις μπορούν να αναγκάσουν τον ερευνητή/την ερευνήτρια να αντικαταστήσει κάποιον με έναν άλλον.

Το Σαρωθροποιείον του Αντωνίου Β. Μαρκάκη στα Χανιά, 1952.
Χανιά 1952. Η Ανασυγκρότηση. Χανιά: Εφημερίδα «Νέος Κήρυκας»/Εκδόσεις Μπανούση, σ. 51.

Ένα άλλο θέμα είναι ο ερευνητής να διακρίνει τους πληροφορητές σε πρωταγωνιστές ή δευτεραγωνιστές. Οι δεύτεροι μπορεί να φανούν πιο χρήσιμοι από τους πρώτους. Έχουν περισσότερο χρόνο για να διαθέσουν, θεωρούν τη συνέντευξη σημαντική και σκέπτονται πάνω στο θέμα. Οι απόψεις τους είναι λιγότερο προσωπικές, αλλά δεν έχουν συνήθως μεγάλη εμπιστοσύνη σ' αυτά που λένε. Όλοι όμως μπορούν να φανούν χρήσιμοι και η σωστή διαδικασία είναι να μπορέσει ο ερευνητής-συνεντευκτής να πάρει το καλύτερο από τον καθένα.

Μια τακτική είναι ο ερευνητής να σχεδιάσει μια κατάσταση με διπλάσιους ανθρώπους από όσους θέλει να πάρει συνέντευξη και να τους χωρίσει σε ενότητες των 20 ατόμων, λαμβάνοντας υπόψη του την ηλικία, τον τόπο, τη δυνατότητα προσέγγισης και να τους στείλει επιστολές. Γράφοντας τις επιστολές πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η θέση των ανθρώπων. Οι νεότεροι ερευνητές και ερευνήτριες χρειάζεται να πείσουν για τη σημασία και τη σοβαρότητα της έρευνάς τους, αντίθετα όσοι

είναι γνωστοί ερευνητές έχουν μεγαλύτερη αποδοχή. Οι επιστολές είναι ένα μέσο για μια πρώτη επικοινωνία, ιδίως όταν αυτός που θα δώσει τη συνέντευξη είναι σημαντική προσωπικότητα, ηλικιωμένος ή βρίσκεται μακριά. Με το τηλέφωνο, ο ερευνητής ίσως προκαταλάβει τον πληροφορητή και τον κάνει να αισθανθεί ότι απειλείται. Στην επιστολή πρέπει να αναφέρεται η σκοπιά και ο στόχος της έρευνας, τα θέματα, καθώς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται. Να δίνεται ένα περίγραμμα της δουλειάς και η υπόσχεση ότι το υλικό θα χρησιμοποιηθεί σύμφωνα με τις επιθυμίες του υποψήφιου πληροφορητή ή της πληροφορήτριας. Οι νεότεροι ερευνητές και ερευνήτριες είναι καλό να αναφέρουν το πρόσωπο κάτω από την καθοδήγηση του οποίου γίνεται η έρευνα ή το φορέα με τον οποίο συνεργάζονται. Στην επιστολή πρέπει να περιγράφεται με ενθουσιασμό η δυνατότητα του ερευνητή να δει και να πάρει τη συνέντευξη από τον υποψήφιο πληροφορητή.

Απαραίτητο είναι να αναφέρεται το τηλέφωνο του ερευνητή ή της ερευνήτριας, εάν κάποιος υποψήφιος πληροφορητής ή πληροφορήτρια θέλει να του/της τηλεφωνήσει. Είναι χρήσιμο στην πρώτη επικοινωνία ο ερευνητής να δίνει στον υποψήφιο πληροφορητή ή την πληροφορήτρια το τηλέφωνο και τη διεύθυνσή του. Αποτελεί ένα στοιχείο ασφάλειας.

Εάν υπάρχει άρνηση κάποιου υποψήφιου πληροφορητή να δει τον ερευνητή δεν πρέπει αυτός να τα παρατήσει, παρά μόνο στην περίπτωση που κάποιος είναι πολύ μεγάλης ηλικίας και άρρωστος. Εάν είναι πολυάσχολος, ο ερευνητής μπορεί να επανέλθει αργότερα, τονίζοντας ξανά τη σημασία της έρευνας και το γεγονός ότι η συμβολή του υποψήφιου πληροφορητή θα είναι πολύτιμη. Αν υπάρχει δισταγμός του υποψήφιου πληροφορητή για τη συνέντευξη, επειδή νομίζει ότι δεν έχει κάτι σπουδαίο να συνεισφέρει, ο ερευνητής μπορεί να τον διαβεβαιώσει ότι είναι πολύτιμη η μαρτυρία του. **Με λίγα λόγια, ο ερευνητής πρέπει να μάθει να κερδίζει τους ανθρώπους και πιθανόν αυτό δεν μπορεί να γίνει με την πρώτη επικοινωνία μ' έναν υποψήφιο πληροφορητή.**

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ: .....

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/ΑΦΗΓΗΤΡΙΑ:

ΗΛΙΚΙΑ:

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ:

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:

ΗΜ/ΝΙΑ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:

ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗΣ/ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΡΙΑ:

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ:

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

2. Πού θα γίνει η συνέντευξη;

Ο ερευνητής/η ερευνήτρια αποδέχεται το μέρος που προτείνει ο υποψήφιος πληροφορητής ή πληροφορήτρια. Το καλύτερο σημείο είναι το σπίτι του πληροφορητή ή της πληροφορήτριας, γιατί εκεί αισθάνεται πιο άνετα, υπάρχουν λιγότερες διακοπές στη συνομιλία, περισσότερος χρόνος και συνήθως εκεί βρίσκονται προσωπικά έγγραφα και αντικείμενα που θα θελήσει να δείξει στον ερευνητή ή στην ερευνήτρια. Το σπίτι πρέπει να αποφεύγεται μόνο αν υπάρχουν πολλοί αντιπερισπασμοί: μικρά παιδιά, άνθρωποι που μπαινοβγαίνουν ή γίνεται μεγάλη φασαρία. Το γραφείο ή ο χώρος εργασίας είναι ένα μέρος που το προτιμούν όσοι πληροφορητές βλέπουν τη συνέντευξη ως ένα μέρος της δουλειάς τους. Τα τηλέφωνα όμως μπορούν να διασπάσουν τη συνέντευξη, να χαθεί πολύτιμος χρόνος, αλλά παράλληλα εκεί μπορεί να δει ο ερευνητής τον πληροφορητή την ώρα της δράσης του, εάν προσφέρεται και τον ενδιαφέρει για το θέμα του.

Ο ερευνητής/η ερευνήτρια πρέπει να έχει υπόψη του/της ότι δεν ανήκει στην ομάδα από την οποία παίρνει συνεντεύξεις, ούτε ταυτίζεται μαζί της. Κάνει έρευνα γι' αυτήν.

Το σημαντικό είναι στο χώρο που θα δοθεί η συνέντευξη να υπάρχει άνεση και ησυχία. Υπάρχουν και ουδέτερα σημεία. Αίθουσες, καφενεία ή εστιατόρια, αλλά αυτά θα πρέπει να είναι η τελευταία λύση και να συνδυάζονται με κάποια ώρα που θα επικρατεί ησυχία.

Είναι δύσκολο να γίνονται πολλές συνεντεύξεις σε μια μέρα, γιατί ποτέ δεν ξέρει ο ερευνητής πότε θα τελειώσει μια συνέντευξη και δεν είναι 'καλό' να υποχρεωθεί να φύγει βιαστικά και να την αφήσει στη μέση. Επίσης, είναι δύσκολο να επικεντρωθεί ξανά ο ερευνητής, την ίδια μέρα, σε άλλο πρόσωπο και να είναι και καλά προετοιμασμένος αλλά και αποφορτισμένος με όσα ακούσματα τον έχει φορτίσει η προηγούμενη αφήγηση.

Όσον αφορά στο χώρο της συνέντευξης, μία ιδέα, κάπως τολμηρή, την οποία όμως συχνά χρησιμοποιούν οι σκηνοθέτες ντοκιμαντέρ, είναι να πηγαίνει ο ερευνητής/η ερευνήτρια στους τόπους που διαδραματίστηκε το γεγονός το οποίο ερευνά. Η «αυτοψία», σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, ή η «επιτόπια» έρευνα, σύμφωνα με τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, αποτελεί μία μέθοδο την οποία μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιούν οι ερευνητές και οι ερευνήτριες της Προφορικής Ιστορίας. Η επίσκεψη φυσικών τοποθεσιών, όχι μόνο γεωγραφικών, αλλά και σπιτιών και οικισμών και δωματίων και δρόμων, αποτελεί μια γνώση που θα βοηθήσει να καταλάβει ο ερευνητής το παρελθόν, αλλά και να κατανοήσει καλύτερα τα λόγια των πληροφορητών και των πληροφορητριών του. Σε τέτοιους χώρους, εάν υπάρχει και η διάθεση από τον αφηγητή/την αφηγήτρια, αλλά και κάποιες στοιχειώδεις συνθήκες, ίσως προκύψουν πολύ καλές συνεντεύξεις.

3. Η σχέση αφηγητή/τριας - ερευνητή/τριας

Η ενασχόληση του ερευνητή μ' ένα θέμα, δεν είναι άσχετη με τα προσωπικά του ενδιαφέροντα και οι εμπειρίες του εγγράφονται στις ερωτήσεις που θα κάνει και τον τρόπο που θα τις διατυπώσει, αλλά και στο κείμενό του με «αόρατη μελάνη», σύμφωνα με την έκφραση του Βάλτερ Μπέντζαμιν. Ο μύθος του ουδέτερου και αντικειμενικού ερευνητή ή ερευνήτριας δεν υποστηρίζεται πια από κανέναν. Η κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται και οι σπουδές του μπορεί να είναι σημαντικά διαφορετικές από αυτές του πληροφορητή ή της πληροφορήτριας. Οι διαφορές αυτές μέσα σ' ένα πλαίσιο γενικότερων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, σηματοδοτούν διαφορές στην κουλτούρα, στις αξίες αλλά και στις επιλογές ζωής.

Η σχέση όμως συνεντευκτή και πληροφορητή είναι αμφίδρομη. Στη διάρκεια της συνέντευξης, παρόλο που ο συνεντευκτής ορίζει το θέμα, δεν είναι ο 'κυρίαρχος του παιχνιδιού'. Υπάρχει μια ισότητα στη διαπλοκή του με τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια. Ο συνεντευκτής ή η συνεντεύκτρια γνωρίζει το θέμα του (ποτέ όμως τόσο καλά, γι' αυτό και κάνει έρευνα), ίσως έχει κάνει πολλές

συνεντεύξεις και γνωρίζει και τις τεχνικές αλλά και ο πληροφορητής γνωρίζει πολύ καλά τη ζωή του και έχει αποφασίσει πώς να τη χειρισθεί στη συνέντευξη. Η συζήτηση γίνεται για τη δική του ιστορία. Η διαχείριση αυτή ποικίλει ανάλογα με τους ανθρώπους. Τα δημόσια πρόσωπα έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να αποκρύψουν ή να αποσιωπήσουν στοιχεία ενώ οι 'απλοί' άνθρωποι συμμετέχουν πιο αυθόρμητα σ' ένα διάλογο.

Οι μνήμες των ανθρώπων δεν είναι 'τέλειες'. Είναι εύκολο κάποιος να μπερδέψει γεγονότα και ημερομηνίες, ανθρώπους και τόπους. Αν σε κάτι που ρωτάς δεν φαίνεται να υπάρχει ανταπόκριση από τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια, προσπάθησε να το ξεκαθαρίσεις και να επανέλθεις ξανά στο θέμα. Ως συνεντευκτής πρέπει να είσαι κριτικός κι όχι ανταγωνιστικός.

Ωστόσο τα θέματα τα οποία αποφασίζει ένα άτομο να αφηγηθεί, γραπτά ή προφορικά, τα απευθύνει σ' ένα ακροατήριο, το οποίο θεωρεί ότι ενδιαφέρεται γι' αυτά. Ο πληροφορητής μπορεί να διηγηθεί μόνο όσα αυτός θέλει και όπως θέλει. Μια ερώτηση που ο πληροφορητής θα την αισθανθεί ως 'επιθετική', μπορεί 'αμυνόμενος' να αποδεχτεί γεγονότα, τα οποία δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα ή να αρνηθεί να απαντήσει. Ο πληροφορητής επίσης μπορεί να υποβάλει και τις δικές του ερωτήσεις στο συνεντευκτή. Να ζητήσει να μάθει στοιχεία της ταυτότητάς του ή τον ιδεολογικό και πολιτικό χώρο που ανήκει.

Σε μια συνέντευξη, μια ερώτηση ή ακόμα και μία λέξη μπορεί να δώσει καινούρια στοιχεία που δεν τα περίμενε ή δεν ήταν στις προθέσεις του ερευνητή να τα συγκεντρώσει. Να του ανοίξει καινούρια παράθυρα στην έρευνα. Ο διάλογος πάντα είναι εποικοδομητικός, όταν έχει τη δυνατότητα ο ερευνητής να ακούσει με προσοχή τις αφηγήσεις και να βρίσκεται σε εγρήγορση σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης.

Στην αρχή της συνέντευξης υπάρχει ένα αμοιβαίο κλίμα φόβου και καχυποψίας —άλλοτε λιγότερο κι άλλοτε περισσότερο— ανάμεσα στους δύο συνδιαλεγόμενους. Καλό είναι να φροντίσει ο συνεντευκτής να το μειώσει, για παράδειγμα με το να αφήσει τον πληροφορητή να διαλέξει τον τόπο της συνέντευξης ή με το να αυτοσυστηθεί μιλώντας για τον εαυτό του, την έρευνά του, την οικογένειά του ή αναφερόμενος σε μια προσωπική στιγμή του.

Ο συνεντευκτής πρέπει, ακόμα, να μάθει λέξεις και εκφράσεις που χρησιμοποιούσαν τότε, την εποχή για την οποία γίνεται η έρευνά του. Για όλα αυτά είναι χρήσιμο να διαβάσει περιοδικά ή άλλα έντυπα ή λογοτεχνικά έργα της εποχής καθώς και αυτοβιογραφικά κείμενα. Και οι συνεντεύξεις δίνουν επίσης στοιχεία, αλλά ο συνεντευκτής πρέπει να γνωρίζει καλά το 'τοπίο' για να είναι σε θέση να τα 'αναγνώσει'. Αυτή η γνώση τον βοηθά να αποκτήσει μια οικειότητα με τους συγκεκριμένους ανθρώπους, να τους θεωρεί και να τον θεωρούν 'οικείο' πρόσωπο. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που κοινωνικοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1940, δεν χρησιμοποιούν τη λέξη «έρωτας» αλλά «αίσθημα». Η σωστή ερώτηση λοιπόν για την ανίχνευση των ερωτικών σχέσεων εκείνη την εποχή είναι: «*Είχατε αίσθημα;*» ή «*Παντρευτήκατε από αίσθημα;*»

Ο ερευνητής πρέπει όμως ταυτόχρονα να μπορεί να σταθεί σε μια απόσταση από τα ιδεολογήματα των πληροφορητών και τους βιωμένους μύθους τους. Το δίδυμο «*οικειότητα-αποστασιοποίηση*» πρέπει να λειτουργεί εξισορροπητικά για να έχει θετικά αποτελέσματα. Στην τριβή με τους ανθρώπους επιβεβαιώνονται, διαψεύδονται, αποδομούνται και αναδομούνται οι αναπαραστάσεις του ιστορικού γίγνεσθαι.

Μια καλή τακτική είναι μόλις φτάσει ο ερευνητής στο χώρο που θα γίνει η συνέντευξη, την ώρα που πηγαίνουν για να του φέρουν γλυκό ή καφέ, αυτός να ετοιμάσει το μαγνητόφωνο και τη βιντεοκάμερα σαν να είναι κάτι δεδομένο. Αν τα κοιτούν με φόβο και τον ρωτήσουν σχετικά, ας εξηγήσει ότι είναι δύσκολο να θυμάται τι ακριβώς του έχουν πει και ότι είναι καλύτερο και για τους δυο τους να υπάρχει, αφού έτσι και αλλιώς ποτέ δε θα δημοσιευτεί κάτι που δεν θα το έχουν εγκρίνει. Το μαγνητόφωνο και η βιντεοκάμερα δεν χρησιμοποιούνται μόνο στην περίπτωση που ο πληροφορητής/η πληροφορήτρια αρνηθεί με μεγάλη επιμονή να μιλήσει.

4. Τρόποι συνέντευξης

Μια συνέντευξη μπορεί να καταγραφεί από μνήμης αμέσως μετά τη συνάντηση, με σημειώσεις κατά τη συνάντηση, με μαγνητόφωνο ή με μαγνητόφωνο και βιντεοκάμερα.

α. από μνήμης και με σημειώσεις
Σε περιπτώσεις που ο ερευνητής δεν έχει οργανώσει μια συνέντευξη αλλά χρειαστεί να αποκαταστήσει μια επικοινωνία και να αντιμετωπίσει φόβους ή αμφιβολίες τού πληροφορητή, ίσως χρειαστεί να κρατήσει σημειώσεις ή να αφεθεί στη μνήμη του.

Όταν ο ερευνητής κρατά σημειώσεις φανερά, ο αφηγητής καταλαβαίνει τι τον ενδιαφέρει και τι όχι, γεγονός μάλλον αρνητικό για την πορεία της συνέντευξης. Με την τεχνική των σημειώσεων, όσοι πληροφορητές και πληροφορήτριες φοβούνται ή είναι καχύποπτοι αισθάνονται πιο ασφαλείς παρά με το μαγνητόφωνο που δεν μπορούν να το ελέγξουν. Από την άλλη όμως, με τις σημειώσεις ο συνεντευκτής χάνει τον ειρμό των ερωτήσεων, στην προσπάθειά του να καταγράψει την απάντηση ή χάνει κάποια νοήματα, επειδή δεν προλαβαίνει να τα καταγράψει και κυρίως δεν μπορεί να παρακολουθήσει τη συζήτηση.

Εάν ο συνεντευκτής κρατά σημειώσεις δεν είναι δυνατόν να σημειώνει κάθε λεπτομέρεια. Προτείνεται να διαλέγει λέξεις και φράσεις-κλειδιά, ονόματα, ημερομηνίες, γεγονότα και τόπους. Αμέσως μετά τη συνάντηση είναι απαραίτητο να προσπαθήσει να ανασυνθέσει τη συζήτηση και να την καταγράψει. Όταν δεν υπάρχει δυνατότητα για το συνεντευκτή να κρατήσει σημειώσεις, είναι πιο πρακτικό να προσπαθήσει να ακούσει με προσοχή όσα λέει ο αφηγητής και φεύγοντας να γράψει κάποια πράγματα και λίγο αργότερα, όχι περισσότερο όμως από μια μέρα, να προσπαθήσει να τα ανασυνθέσει.

Ρώτησε

ποιος, τι, πού, πότε, γιατί και **πώς.**

Σε περίπτωση που ο αφηγητής θέλει απλώς να μιλήσει χωρίς να καταγραφεί η συνομιλία του, ο συνεντευκτής μπορεί να προετοιμάσει έναν οδηγό ερωτημάτων, τα οποία θα απευθύνει, ώστε να βοηθηθεί αργότερα και να καταγράψει καλύτερα όσα θα ακούσει από τον αφηγητή.

β. με μαγνητόφωνο και βιντεοκάμερα
Τα πλεονεκτήματα της μαγνητοφώνησης ή/και της βιντεοσκόπησης (το σωστό είναι να γίνονται και τα δυο ταυτόχρονα) είναι σαφώς μεγαλύτερα από τη μνήμη και τις σημειώσεις του συνεντευκτή ή της συνεντεύκτριας. Βέβαια το μαγνητόφωνο ή/και η βιντεοκάμερα μπορεί να αποδειχτούν για μερικούς πληροφορητές και πληροφορήτριες όχι και τόσο κατάλληλα μέσα και να αρχίσουν να βγάζουν λόγους, αλλά αυτοί αποτελούν συνήθως μειοψηφία.

Οι περισσότεροι πληροφορητές στην αρχή είναι διστακτικοί ως προς τη χρήση των μέσων καταγραφής της αφήγησής τους. Το δέχονται με κάποια ανησυχία, λίγο φόβο και σχετική καχυποψία, αλλά μετά από λίγη ώρα ξεχνούν ότι υπάρχουν. Πολλά εξαρτώνται από τη στάση του συνεντευκτή. Όσο μεγαλύτερη

φασαρία κάνει ο συνεντευκτής γύρω από τη μαγνητοφώνηση και τη βιντεοσκόπηση της συνέντευξης, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες ο πληροφορητής να τις αρνηθεί, κυρίως αν είναι προκατειλημμένος με την τεχνολογία.

Όταν κλείσει το μαγνητόφωνο και η βιντεοκάμαρα υπάρχει μια άλλου είδους επικοινωνία, πιο εμπιστευτική, όπου λέγονται πράγματα που δε θέλει ο πληροφορητής να ανακοινωθούν δημόσια. Και αυτό είναι ένα άλλου είδος υλικό που πρέπει να το συγκεντρώσει και να το καταγράψει ο συνεντευκτής αμέσως μετά, μόλις επιστρέψει στο σπίτι ή στο γραφείο του.

Μαζί με τα 'off the record' της συνέντευξης, καλό είναι να καταγραφούν και όσα στοιχεία γνωρίζει ο συνεντευκτής για τον πληροφορητή αλλά και στοιχεία για το άτομο που του τον σύστησε. Επιπλέον πρέπει να καταγραφούν στοιχεία για τον τρόπο που έγινε η συνέντευξη, το είδος της επικοινωνίας που επιτεύχθηκε, το κοινωνικό status του πληροφορητή, το σπίτι του, τη γειτονιά του, τον τρόπο που αντιμετωπίζει τη ζωή και τα προβλήματά της και ό,τι άλλο σχετίζεται με τη μοναδικότητα μιας συνέντευξης. Όλα αυτά μαζί καταγράφονται στο «**Ημερολόγιο της Συνέντευξης**», ως παρακαταθήκη και κληρονομιά στους ερευνητές/στις ερευνήτριες και στους πολίτες του μέλλοντος.

Οδηγία για το συνεντευκτή/τη συνεντεύκτρια

Για να προετοιμασθούν οι ερωτήσεις μιας συνέντευξης πρέπει να έχει γίνει αναλυτική έρευνα. Στην προετοιμασία αυτή βοηθούν πολύ **οι πιλοτικές συνεντεύξεις** που χρειάζεται να διενεργήσετε και **το γραπτό αρχειακό υλικό**. Εάν δεν έχει προηγηθεί μια σωστή προετοιμασία κινδυνεύετε να μην κάνετε τις ερωτήσεις-κλειδιά και να χρειαστεί να ξαναπάρετε όλες τις συνεντεύξεις από την αρχή, πράγμα δύσκολο. Για να κυλήσει πιο άνετα μια συνέντευξη, το καλύτερο που έχετε να κάνετε είναι να μάθετε από μνήμης τις ερωτήσεις-κλειδιά και να μην έχετε την ανάγκη κατά τη διάρκεια της συνέντευξης να κοιτάζετε κάθε τόσο τις σημειώσεις σας.

5. Οδηγός/πλάνο συνέντευξης

Ο συνεντευκτής πριν πάει στη συνέντευξη χρειάζεται να προετοιμάσει ένα πλάνο με σημεία/θέματα και ερωτήσεις που αφορούν στη ροή της συνέντευξης. Το πλάνο αυτό θα προκύψει από τη μελέτη του για το θέμα και τον συγκεκριμένο αφηγητή ή αφηγήτρια αλλά και από προηγούμενες συνεντεύξεις. Οι ερωτήσεις αυτές είναι δυνατόν να έχουν δοθεί πριν από τη συνέντευξη στον αφηγητή ή στην αφηγήτρια ή να υπάρχουν μόνο στο μυαλό και στις σημειώσεις του συνεντευκτή. Υπάρχει και η περίπτωση ο συνεντευκτής να αφήσει τη συνέντευξη να 'τρέξει' και να μην προσπαθήσει να την 'κουμαντάρει' και να την καθοδηγήσει. Όποιον από αυτούς τους τρόπους προσέγγισης επιλέξει ο συνεντευκτής, δεν θα πρέπει να ξεχνάει ότι ο Paul Tompson συνιστά να προσπαθήσει να κάνει όσο λιγότερες ερωτήσεις μπορεί.

α. η προσέγγιση με ερωτήσεις

Το να δίνει ο ερευνητής-συνεντευκτής γραπτές ερωτήσεις έχει το πλεονέκτημα ότι ο πληροφορητής προετοιμάζεται καλύτερα και το μειονέκτημα ότι δεν έχουν οι απαντήσεις του τη φρεσκάδα που χρειάζεται, γιατί ο πληροφορητής ίσως έχει αποφασίσει εκ των προτέρων τι θα πει και τι θα αποκρύψει. Προτείνεται, οι πληροφορητές να γνωρίζουν τις θεματικές περιοχές γύρω από τις οποίες θα κινηθεί η συζήτηση, παρά τις συγκεκριμένες ερωτήσεις.

Όταν ο συνεντευκτής ετοιμάζει τις ερωτήσεις, αυτές δεν πρέπει να είναι 'κλειστές', ώστε να επιδέχονται μονολεκτικές απαντήσεις. Είναι πιο σωστό να είναι 'ανοιχτές, γενικές, να είναι ερωτήσεις γνώμης, άποψης. Ο συνεντευκτής χρειάζεται να είναι ευέλικτος, ώστε να προσθαφαιρεί ή να τροποποιεί ερωτήσεις ανάλογα με τον πληροφορητή και τις περιστάσεις.

Μεγάλη σημασία πρέπει να δοθεί από το συνεντευκτή και στη διατύπωση των ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις πρέπει να είναι κατανοητές, άμεσες, να προσφέρονται για αφηγηματικό λόγο, ώστε ο συνεντευκτής να μην εισπράξει μονολεκτικές απαντήσεις από τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια.

Οδηγός Συνεντεύξεων

Α. Δομή του Οδηγού

- Ξεκινήστε με τις πιο 'ανώδυνες' ερωτήσεις (π.χ. βιογραφικά στοιχεία, παιδική ηλικία) και αφήστε τις 'απειλητικές' ερωτήσεις για αργότερα ή περιμένετε μήπως προκύψουν μόνες τους
- Χωρίστε τον Οδηγό στα επιμέρους θέματα που θέλετε να θίξετε, ενδεχομένως σε χρονολογική σειρά
- Προσέξτε τον τρόπο με τον οποίο το ένα θέμα συνδέεται με το άλλο
- Στις περισσότερες έρευνες είναι χρήσιμο να πάρετε όλη την αφήγηση ζωής του πληροφορητή
- Διατυπώστε και αναδιατυπώστε τις ερωτήσεις μέχρι να βρείτε την πιο αποδοτική μορφή

Β. Τύπος ερωτήσεων

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΑΠΟΦΥΓΗ

- κλειστές ερωτήσεις (που μπορούν να απαντηθούν με ένα Ναι ή Όχι)
- διπλές ή περίπλοκες ερωτήσεις
- 'υποδεικτικές' ερωτήσεις (leading questions)
- ασαφείς ερωτήσεις
- ερωτήσεις με εξειδικευμένους επιστημονικούς όρους
- απειλητικές ερωτήσεις (που οδηγούν τον πληροφορητή σε στάση άμυνας)
- 'φορτισμένες' ερωτήσεις (π.χ. που υποδηλώνουν μια αρνητική στάση του ερευνητή/συνεντευκτή)

ΑΠΟΔΟΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- ανοιχτές ερωτήσεις
- σαφείς και συγκεκριμένες ερωτήσεις
- 'ουδέτερες' ερωτήσεις (που δεν περιέχουν κρίση)

β. μια μη τυπική προσέγγιση

Πολλοί συνεντευκτές και συνεντεύκτριες χρησιμοποιούν τη μη δομημένη συνέντευξη, αλλά παράλληλα φτιάχνουν και μια σειρά από ερωτήσεις. Είναι καλό ο ερευνητής-συνεντευκτής ή η ερευνήτρια-συνεντεύκτρια να έχει μια γενική ιδέα για τα πράγματα που θέλει να ρωτήσει, αλλά και μια ευελιξία. Μια εντελώς δομημένη μορφή συνέντευξης πολλές φορές οδηγεί τη συζήτηση μακριά από την οπτική γωνία των πληροφορητών και των πληροφορητριών, και τον ίδιο το συνεντευκτή τον οδηγεί σε μηχανική επανάληψη των ερωτήσεων, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται και η ανάπτυξη της σκέψης αλλά και η συζήτηση.

Προτείνεται η μέθοδος που συνδυάζει όλα τα παραπάνω. Ο συνεντευκτής αφήνει τον πληροφορητή να μιλάει και θέτει τις ερωτήσεις του ως κίνητρο για τη συνέχεια της αφήγησης (εάν αυτή έχει διακοπεί) ή για περισσότερες διευκρινήσεις πάνω σ' ένα θέμα που ήδη έχει θιγεί. Καλό είναι ο συνεντευκτής να μην διακόπτει τον πληροφορητή αλλά να τον αφήνει να ξετυλίγει τη σκέψη του. Αν ο ερευνητής-συνεντευκτής θέλει να διευκρινίσει κάτι, είναι προτιμότερο να το σημειώσει σ' ένα σημειωματάριο, που πάντα πρέπει να έχει δίπλα του, και να ρωτήσει αργότερα. Υπάρχει περίπτωση να μην χρειαστεί να ρωτήσει, γιατί το ερώτημα θα απαντηθεί από τον ίδιο τον πληροφορητή. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι έχει σημασία από ποιο σημείο της 'ιστορίας' αρχίζει τη διήγησή του ο πληροφορητής, καθώς και ποια γεγονότα αφήνει για το τέλος ή τα αποσιωπά εντελώς.

Κάθε συνέντευξη είναι μοναδική, όπως ακριβώς και οι άνθρωποι. Κάποιοι χρειάζονται ακριβείς και συνεχείς ερωτήσεις και άλλοι μιλάνε μόνοι τους αρκετή ώρα. Οι νέοι ερευνητές που διενεργούν συνεντεύξεις, συνήθως βιάζονται και 'κόβουν' τους πληροφορητές ή τις πληροφορήτριες όταν 'ξεφεύγουν' στην αφήγησή τους. Αυτό μερικές φορές είναι αναγκαίο αλλά πολλές φορές δεν είναι δυνατόν να μάθεις κάτι, εάν ο άλλος δεν έχει ξετυλίξει τη σκέψη του με το δικό του τρόπο για να σου πει αυτά που θέλει. Επιπλέον, αξίζει τον κόπο ο ερευνητής-συνεντευκτής να παρακολουθεί την πορεία, τους συνειρμούς που κάνει η σκέψη του πληροφορητή, για να απαντήσει ή για να αποφύγει να απαντήσει σε μια ερώτηση.

Αναμνηστική οικογενειακή φωτογραφία μπροστά στο Διοικητήριο Χανίων, αρχές 20ού αι.
Δημόπουλος, Α. (επιμ.) (1988). *Η Κρήτη στις αρχές του αιώνα μας. Φωτογραφικό Πανόραμα από το Αρχείο του Περικλή Διαμαντόπουλου*. Αθήνα: ΥΠΠΟ/Φιλολογικός Σύλλογος Χανίων «Ο Χρυσόστομος», σ. 48.

Διεξαγωγή Συνεντεύξεων

ΘΕΤΙΚΑ

- Ακούστε προσεκτικά τι σας λέει ο πληροφορητής
- Ακολουθήστε τη σκέψη του πληροφορητή
- Επιμείνετε σε γόνιμα θέματα που προκαλούν πλούσιες αναμνήσεις
- Έχετε συνείδηση των δικών σας προκαταλήψεων
- Ακολουθήστε το ρυθμό αφήγησης του πληροφορητή, σεβαστείτε τις σιωπές του
- Χρησιμοποιήστε την κατάλληλη γλώσσα
- Ζητήστε πολλές περιγραφές και παραδείγματα
- Εμβαθύνετε τις γενικεύσεις, ζητώντας συγκεκριμένα παραδείγματα
- Ενθαρρύνετε τους πληροφορητές να αναπαράγουν διαλόγους
- Ενθαρρύνετε τους πληροφορητές να περιγράψουν φυσικά περιβάλλοντα, καθημερινές σκηνές
- Ρωτήστε για τις δικές του αντιδράσεις, συναισθήματα ή εξηγήσεις
- Συνεχίστε να ρωτάτε όταν ο πληροφορητής αναφέρεται επιγραμματικά σε θέμα που φαίνεται ενδιαφέρον
- Δείξτε συναισθηματική κατανόηση και υποστήριξη
- Προσέξτε τα «ευαίσθητα θέματα»
- Σημειώστε θέματα στα οποία θέλετε να επιστρέψετε αργότερα
- Ζητήστε φωτογραφίες και άλλα προσωπικά ντοκουμέντα, ενθαρρύνετε τον πληροφορητή να τα σχολιάσει
- Αφιερώστε όλο τον απαραίτητο χρόνο στη συνέντευξη και ενδεχομένως κλείστε ραντεβού για δεύτερη συνάντηση

ΑΡΝΗΤΙΚΑ

- Μη ρωτάτε πράγματα που έχουν ήδη αναφερθεί
- Μη διακόψετε την αφήγηση, μην αλλάξετε το θέμα πριν εξαντληθεί
- Μην αφήνετε επί μακρόν τον πληροφορητή να αναπαράγει στερεότυπα που δεν αφορούν τη δική του εμπειρία
- Μην επιβάλλετε το δικό σας τρόπο σκέψης
- Μη φοβάστε τις σιωπές, μην πετάγεστε από το ένα θέμα στο άλλο
- Μην κάνετε περίπλοκες ερωτήσεις, αποφεύγετε ειδικούς όρους
- Μην 'εξουσιάζετε' τον πληροφορητή, μη διατυμπανίζετε τη δική σας άποψη
- Μην κάνετε 'ανάκριση'
- Μην αφηγείσθε τη δική σας ιστορία
- Μην εξαντλείτε τον πληροφορητή
- Μην κάνετε ηθικές αξιολογήσεις
- Μην αφήνετε τον πληροφορητή να περιοριστεί σε 'έκθεση πεπραγμένων'
- Μην αφήνετε τον πληροφορητή εκτεθειμένο όταν βρίσκεται σε δύσκολη συναισθηματική κατάσταση
- Μην αναφέρεστε ονομαστικά σε άλλους πληροφορητές
- Μη διατυπώνετε συμπεράσματα άσχετα με το νόημα που ήθελε να δώσει ο πληροφορητής
- Μην παραλείψετε να ελέγξετε τη λήψη ήχου
- Μη φύγετε αμέσως μόλις κλείσετε το μαγνητόφωνο ή τη βιντεοκάμερα

Άποψη του λιμανιού και της παλιάς πόλης των Χανίων, α' μισό 20ού αι.
Δήμος Χανίων, στο http://www.chania.gr/city/photos-archive/archive.html

Β. Η ΩΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Μόλις ο ερευνητής φτάσει στο χώρο της συνάντησης, προτείνεται να πληροφορηθεί πόση ώρα έχει στη διάθεσή του ο πληροφορητής ή η πληροφορήτρια, για να υπολογίσει πόσο θα διαρκέσει η συνέντευξη αλλά και να κανονίσει τις ερωτήσεις του. Μια συνέντευξη μπορεί να κρατήσει μισή ώρα, μια μέρα ή/και περισσότερες.

Προτείνεται ο συνεντευκτής να καθίσει απέναντι στον πληροφορητή για να μπορεί να τον βλέπει στα μάτια καθώς μιλάει.

Αρχικά ο ερευνητής/η ερευνήτρια εξηγεί τι ακριβώς ερευνά —έστω και αν το έχει κάνει και άλλη φορά— και διευθετεί το ζήτημα με το μαγνητόφωνο και τη βιντεοκάμερα. Δοκιμάζει τη λειτουργία τους και τα τοποθετεί σε τέτοια θέση που να μπορεί να τα ελέγχει κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ιδίως εάν δεν έχει βοηθό. Πρέπει να είναι προσεκτικός/ή ώστε, εάν ένα από τα δύο μηχανήματα πάψει να λειτουργεί, η συνέντευξη να καταγράφεται από το άλλο. Σε περίπτωση που χρησιμοποιεί ένα μηχάνημα εγγραφής και αυτό χαλάσει, τότε πρέπει να είναι έτοιμος/η να κρατήσει χειρόγραφες σημειώσεις για τη συνέντευξη.

Είναι χρήσιμο να δείξει ο ερευνητής ότι ξέρει αρκετά για το θέμα του και μπορεί να αναφέρει και μερικά πρόσωπα από τα οποία πήρε συνέντευξη και τα εκτιμά ο πληροφορητής ή η πληροφορήτριά του, αν και μερικοί πληροφορητές και πληροφορήτριες δεν ενδιαφέρονται καθόλου γι' αυτές τις πληροφορίες.

Δεν είναι κακό να διαφωνήσει ο ερευνητής ή να κάνει ερωτήσεις. Σε πολλούς πληροφορητές και πληροφορήτριες αρέσει να έχουν ένα ζωντανό συνομιλητή, παρά κάποιον πολύ ευγενή και τυπικό. Η επιθετικότητα όμως πολλές φορές πρέπει να ισορροπείται με την κατανόηση. Αν ο πληροφορητής έχει γράψει κάτι, ο ερευνητής πρέπει να αναφερθεί στο γραπτό του και μπορεί να αρχίσει τις ερωτήσεις απ' αυτό. Είναι καλύτερο να μη διακόπτει ο ερευνητής τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια όσο μιλάει. Ίσως με το μονόλογο μάθει αρκετά και δεν χρειαστεί να κάνει τις ερωτήσεις που είχε προγραμματίσει.

Όταν ο πληροφορητής ή η πληροφορήτρια μιλάει είναι καλύτερα ο ερευνητής να επικοινωνεί με τα μάτια, το πρόσωπο ή τα χέρια μαζί του και να αποφεύγει να λέει πόσο ενδιαφέρον είναι αυτό που ακούει ή πόσο λυπάται που συνέβη αυτό που ακούει, ή να εκφράζεται με διάφορα επιφωνήματα που καταγράφονται στο μαγνητόφωνο και διακόπτουν την ομιλία.

Οι πιο δύσκολες ερωτήσεις είναι αυτές που αναφέρονται στις προσωπικές σχέσεις, γι' αυτό πρέπει να γίνονται με προσοχή και χρειάζεται να έχει πειστεί ο πληροφορητής/η πληροφορήτρια ότι συνδέονται άμεσα με την έρευνα και ότι οι απαντήσεις τέτοιου είδους θα αξιοποιηθούν σύμφωνα με τις επιθυμίες του/της.

Όταν ο ερευνητής έχει να κάνει κάποια σπουδαία ερώτηση που πιστεύει ότι για κάποιο λόγο θα ήθελε να την αποφύγει ο πληροφορητής ή η πληροφορήτρια, μπορεί να την αφήσει για το τέλος. Πολλές φορές είναι χρήσιμο να κάνει παράπλευρες ερωτήσεις που θα οδηγήσουν σ' αυτήν, αν και αρκετοί πληροφορητές είναι αρκετά έξυπνοι να καταλάβουν τι ακριβώς θέλει να τους ρωτήσει ο ερευνητής. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι καλύτερο ο ερευνητής/η ερευνήτρια να μπει κατευθείαν στο θέμα. Κάποιες φορές χρειάζεται ο ερευνητής-συνεντευκτής να κάνει επιπλέον διευκρινιστικές ερωτήσεις. Αυτό συμβαίνει συνήθως όταν η απάντηση δεν είναι 'καθαρή' και αφήνει μερικά ζητήματα αδιευκρίνιστα.

Ο χρόνος άλλοτε μπορεί να είναι περιορισμένος και λίγος για τις ανάγκες της συνέντευξης και άλλοτε να αφήνεται στην ευχέρεια του συνεντευκτή. Σε τέτοιες περιπτώσεις καλό είναι να γίνεται κάποιο διάλειμμα, ιδίως εάν οι πληροφορητές είναι μεγάλης ηλικίας και, παρόλο που δεν το λένε, κουράζονται και χρειάζεται να χαλαρώσουν για λίγο. Για τους ηλικιωμένους, οι καλύτερες ώρες είναι οι πρωινές. Όταν τα θέματα είναι πολλά μπορεί να χρειαστεί ο συνεντευκτής να καθίσει μισή και μια μέρα μαζί με κάποιον άνθρωπο, γι' αυτό χρειάζεται μια χαλαρή φιλική ατμόσφαιρα για να αποδώσουν κυρίως τα πιο ηλικιωμένα άτομα.

Εάν ο ερευνητής έχει αρκετό χρόνο και έχει καλύψει τις ερωτήσεις του, μπορεί να ζητήσει από τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια αν θα ήθελε να του πει κάτι περισσότερο πάνω στο θέμα. Πολλές φορές αποδεικνύεται ότι θίγονται θέματα που δεν είχε σκεφτεί ο ερευνητής να τα ρωτήσει. Φεύγοντας είναι σωστό ο ερευνητής να διαβεβαιώσει πόσο χρήσιμη ήταν η συνεισφορά του πληροφορητή στην έρευνα. Αργότερα, καλό θα ήταν ο συνεντευκτής να στείλει μια επιστολή με τις ευχαριστίες του στον πληροφορητή και αν έχει συμφωνήσει και δεύτερη συνάντηση να την επιβεβαιώσει.

Η **δεύτερη συνάντηση** έχει τα πλεονεκτήματά της, γιατί με το να γίνεις 'φίλος' με κάποιον έχεις μεγαλύτερες πιθανότητες να μάθεις περισσότερα. Είναι απαραίτητη στις περιπτώσεις που η συνέντευξη διενεργήθηκε στην αρχή ενός προγράμματος ή μια έρευνας και κάποια θέματα δεν καλύφτηκαν επαρκώς ή είναι πολύ σημαντικό το πρόσωπο για την εργασία του ερευνητή. Άλλες φορές, αν το θέμα είναι περιορισμένο, μπορεί να αποβεί άκαρπη αυτή η δεύτερη συνάντηση, γιατί ο πληροφορητής θα επαναλάβει ακριβώς τα ίδια και ο ερευνητής σ' αυτό το χρονικό διάστημα θα μπορούσε να πάρει μια καινούρια συνέντευξη από άλλον πληροφορητή ή πληροφορήτρια. Πάντα υπάρχει περίπτωση να έχει μείνει κάτι κενό σε μια συνέντευξη και αν πρόκειται για μια ερώτηση ή μια διευκρίνιση, τότε μπορεί να χρησιμεύσει και η τηλεφωνική επικοινωνία με τον πληροφορητή ή την πληροφορήτρια.

Στα βασικά πλεονεκτήματα της συνέντευξης καταγράφεται και το γεγονός ότι με τις ερωτήσεις του συνεντευκτή μπορούν να διευκρινισθούν κάποια προβλήματα που έχουν απασχολήσει την ιστορική έρευνα, αλλά και να γίνει ένας έλεγχος της αξιοπιστίας των πηγών αλλά και του ίδιου του αφηγητή-πληροφορητή.

1. Η αξιολόγηση του αφηγητή/της αφηγήτριας

Στην Προφορική Ιστορία υπάρχουν κάποιες μέθοδοι για να αξιολογηθούν οι αφηγητές-πληροφορητές και οι μαρτυρίες τους.

Ο ερευνητής
- Μπορεί συχνά να κάνει την ερώτηση *«Έτσι πιστεύατε τότε;»*
- Ρωτάει για το ίδιο θέμα σε διαφορετική ώρα και από διαφορετικές οπτικές γωνίες.
- Έχει στο νου του κάποιες ημερομηνίες ή ονόματα, για τα οποία ρωτάει, για να ελέγξει το μέγεθος της μνήμης του πληροφορητή ή δίνει λάθος πληροφορίες για να δει εάν ο πληροφορητής συμφωνεί εύκολα.
- Παρακολουθεί με προσοχή τον πληροφορητή κοιτώντας τον στα μάτια, αλλά όχι πολύ φανερά, ώστε να προκαλέσει αμυντική στάση.
- Λαμβάνει υπόψη του τη γλώσσα του σώματος αλλά και διάφορες γκριμάτσες, που είναι ενδεικτικά σημάδια αμηχανίας, στενοχώριας ή δυσαρέσκειας.
- Μπορεί να έχει περισσότερες απόψεις για ένα θέμα. Χωρίς να αναφέρει ο ερευνητής από πού έχει την πληροφορία, μπορεί να ρωτήσει ποια είναι η γνώμη του πληροφορητή για μια άποψη.

Οι άνθρωποι ικανοποιούνται με την πιθανότητα να βρεθούν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Σε μερικούς αρέσει να διδάσκουν, γι' αυτό και οι νεότεροι ερευνητές και ερευνήτριες παίρνουν πιο πολλές πληροφορίες από μεγαλύτερους σε ηλικία πληροφορητές και πληροφορήτριες. Με τη συνέντευξη δίνεται η δυνατότητα στους αφηγητές και στις αφηγήτριες να καταθέσουν τις πληροφορίες τους αλλά και τις σκέψεις που είχαν πολύ καιρό για κάποιο θέμα.

Μην ξεχάσετε!
Ρυθμίστε τον ήχο και τοποθετήστε εξωτερικό μικρόφωνο, για να έχετε καλύτερη ποιότητα στην ηχογράφηση της συνέντευξης.

Ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια μοιάζει, κατά κάποιο τρόπο, με τις ανακριτικές αρχές που στηρίζονται στις προφορικές καταθέσεις και με τη μεγάλη πείρα τους έχουν εγκαθιδρύσει τρεις βασικές αρχές:
- Στηρίζονται μόνο στην άμεση προσωπική εμπειρία και δεν λαμβάνουν υπόψη τους εκφράσεις όπως «*άκουσα να λένε...*».
- Οι μαρτυρίες που έχουν καταγραφεί από τον ίδιο το συνεντευκτή/τη συνεντεύκτρια με προσοχή, δεν έχουν την ίδια βαρύτητα με τη μαρτυρία που προήλθε από ερωτήσεις που έγιναν από κάποιο άτομο εκείνη την ώρα, χωρίς να έχει την κατάλληλη προετοιμασία.
- Ο πληροφορητής/η πληροφορήτρια πρέπει να απαντήσει επακριβώς στις ερωτήσεις, μόνος του/μόνη της. Οι απαντήσεις του/της θα διασταυρωθούν με άλλες, για να υπάρχει η βεβαιότητα ότι δεν παρουσίασε τα γεγονότα επιλεκτικά.

Ο ερευνητής-συνεντευκτής σίγουρα, όμως, δεν είναι ανακριτής και για άλλους λόγους και κυρίως γιατί γνωρίζει ότι τελικά η ανθρώπινη ύπαρξη, όπως και τα ιστορικά γεγονότα, είναι και πολύπλευρη και πολύπλοκη.

2. Τα μέσα για τη συνέντευξη

Η ψηφιακή τεχνολογία δίνει πολλές δυνατότητες όχι μόνο για παραγωγή ήχου αλλά και εικόνας, με μεγάλη ανθεκτικότητα στο χρόνο. Ο κατάλληλος εξοπλισμός του ερευνητή και της ερευνήτριας, με επαγγελματικά μέσα ηχογράφησης και βιντεοσκόπησης, επηρεάζει καταλυτικά την ποιότητα του αποτελέσματος μιας συνέντευξης και κατ' επέκταση μιας έρευνας ή ενός προγράμματος.

Πριν ξεκινήσει ο ερευνητής για μια συνέντευξη, πρέπει να βεβαιωθεί ότι όλα τα μέσα ηχογράφησης και βιντεοσκόπησης λειτουργούν καλά.

Ο εφοδιασμός του ερευνητή και της ερευνήτριας με εργαλεία, όπως είναι το εξωτερικό μικρόφωνο και τα βοηθητικά φώτα, στην περίπτωση της βιντεοσκόπησης, είναι ένα σημείο που πρέπει να τύχει προσοχής, γιατί επιτρέπει μεγαλύτερη ευκρίνεια στον ήχο και στην εικόνα, αντίστοιχα.

Η βιντεοκάμερα ή/και το μαγνητόφωνο, όταν κρίνεται απαραίτητο, τοποθετείται σε τρίποδα και η διακριτική παρουσία ενός ατόμου (που μπορεί να είναι και ο ίδιος ο συνεντευκτής ή η συνεντεύκτρια) που παρακολουθεί την εγγραφή, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, είναι σχεδόν απαραίτητη.

Όταν ο ερευνητής φτάσει στο χώρο που θα υλοποιηθεί η συνέντευξη, αξίζει τον κόπο να βιντεοσκοπήσει τον περιβάλλοντα χώρο του αφηγητή ή της αφηγήτριας.

Γ. ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Μετά το τέλος της συνέντευξης πρέπει να καταχωρισθούν και να ταξινομηθούν οι συνεντεύξεις και τα δεδομένα και πάντα να δημιουργούνται αντίγραφα ασφαλείας. Είναι χρήσιμο να καταλογογραφούνται οι συνεντεύξεις όχι μόνο αλφαβητικά αλλά και θεματικά.

Για κάθε πληροφορητή σημειώνεται το όνομα, η ημερομηνία, ο τόπος, η διάρκεια της συνέντευξης και όποια άλλη πληροφορία είναι χρήσιμη, όπως για παράδειγμα το επάγγελμά του. Περισσότερα στοιχεία, στα οποία ο ερευνητής μπορεί να ανατρέξει εύκολα, είναι ο τόπος και ο χρόνος γέννησης, η οικογενειακή κατάσταση, οι σπουδές του πληροφορητή, οι ασχολίες και η δράση του, η σχέση του με την πολιτική ή τη θρησκεία, ο τόπος που ζει και ό,τι άλλο θεωρείται κάθε φορά ότι θα βοηθήσει να κατανοηθούν περισσότερα ‘με μια ματιά’ για την ταυτότητά του.

Επιπλέον, είναι χρήσιμο να γράφεται μια **Περίληψη** του περιεχομένου της ηχογραφημένης ή βιντεοσκοπημένης συνέντευξης.

Απόσπασμα Περίληψης Πιλοτικής Συνέντευξης από τη Θεματική Ενότητα «Δεκαετία 40-50»

1940: Η κατάσταση πριν τη μάχη της Κρήτης – Κήρυξη πολέμου – Η ενημέρωση για την πορεία του πολέμου στην Ελλάδα – Βομβαρδισμός νησιού και πριν τη μάχη της Κρήτης – Επίδραση του πολέμου στο νησί μέχρι το Μάιο του 1941 – Ο βασιλιάς στην Κρήτη

1941: Η μάχη της Κρήτης – Έλληνες, Άγγλοι, Νεοζηλανδοί στο Μάλεμε – Πρώτοι νεκροί και αιχμάλωτοι – Κλείσιμο σχολείων – Οργάνωση Γερμανών στο νησί – Η κοντινότερη μονάδα Γερμανών στο χωριό (Επισκοπή) – Οι πρώτοι αντάρτες – Μεικτό φυλάκιο στον Άστρικα ενάντια στους Γερμανούς

...

Απελευθέρωση: Δεκεμβριανά – Ρόλος Άγγλων – Συμφωνία Βάρκιζας – Η αποχώρηση των Γερμανών και η προσχώρηση Ιταλών στο στρατόπεδο των Άγγλων – Η μάχη του Άστρικα

....

Βιογραφικά οικογένειας: θάνατος μητέρας – ηλικιακή διαφορά αδελφών – φροντίδα προς το μικρότερο αδελφό της οικογένειας και τον ηλικιωμένο πατέρα

Το Ημερολόγιο Συνέντευξης πρέπει να γραφεί από το συνεντευκτή ή τη συνεντεύκτρια με την πρώτη ευκαιρία, μετά το τέλος της συνέντευξης και, σε κάθε περίπτωση, μέσα σε μία ημέρα. Το Ημερολόγιο περιέχει σημειώσεις για πράγματα που δεν καταγράφηκαν σε ηχητικό ή οπτικοακουστικό αρχείο, τις εντυπώσεις του συνεντευκτή/της συνεντεύκτριας από τη διαδικασία της συνέντευξης, περιγραφές της ατμόσφαιρας, ίσως κάποιες σκέψεις και συναισθήματα του συνεντευκτή ή της συνεντεύκτριας.

Το ημερολόγιο

Μόλις τελειώσει τη συνέντευξη, ο ερευνητής/συνεντευκτής γράφει το Ημερολόγιο της συνέντευξης, όπου αναφέρονται οι παρακάτω πληροφορίες.

Α. Το πλαίσιο της συνέντευξης

- Πώς ήρθατε σε επαφή με τον πληροφορητή;
- Σε ποιο μέρος έγινε η συνέντευξη; Περιγράψτε το χώρο.
- Ποιες ήταν οι αρχικές αντιδράσεις του πληροφορητή;
- Ήταν πρόθυμος ο πληροφορητής να μιλήσει;
- Εξέφρασε ο πληροφορητής την επιθυμία να μείνει ανώνυμος και με ποιον τρόπο σκέφτεστε να εξασφαλίσετε μια ενδεχόμενη ανωνυμία;
- Παραβρέθηκαν και άλλα άτομα στη συνέντευξη;

Β. Η διαδικασία της συνέντευξης

- Περιγράψτε τη σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ ερευνητή και πληροφορητή κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Σημειώθηκε μεταβολή αυτής της σχέσης από την αρχή ως το τέλος της συνέντευξης;
- Έχετε την εντύπωση ότι ορισμένα στοιχεία της ταυτότητάς σας επέδρασαν αρνητικά ή θετικά στη συνέντευξη;
- Υπήρχαν σημεία του Οδηγού Συνέντευξης για τα οποία δεν ήθελε να μιλήσει ο πληροφορητής; Για ποια σημεία ήταν πρόθυμος να μιλήσει;
- Σε ποια σημεία σκέφτεστε, εκ των υστέρων, ότι θα έπρεπε να είχατε χειριστεί τη συνέντευξη διαφορετικά;
- Τι μάθατε προσωπικά από τη διεξαγωγή αυτής της συνέντευξης;

Γ. Το περιεχόμενο της συνέντευξης

- Δώστε μια σύντομη περίληψη της συνέντευξης όσον αφορά στις θεματικές ενότητες του Οδηγού Συνέντευξης.
- Ποια σημεία της συνέντευξης φωτίζουν ιδιαίτερα το υπό έρευνα θέμα; (π.χ. αστικό/αγροτικό περιβάλλον)
- Ποια άλλα σημεία της συνέντευξης σάς φαίνονται ιδιαίτερα σημαντικά;

Η εργασία της απομαγνητοφώνησης είναι μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία. Ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια, βέβαια, έχει τη δυνατότητα να καταγράψει μόνο τα θέματα της συνέντευξης (θεματική απομαγνητοφώνηση) και να προσφύγει σ' αυτά για μια πλήρη απομαγνητοφώνηση όταν θα τα χρειαστεί για ένα πρόγραμμα ή μια έρευνα. Όταν υπάρχουν πολλές συνεντεύξεις σχετικά με το ίδιο θέμα, η τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα να δημιουργηθεί ένα ευρετήριο θεμάτων, όπου σημειώνονται και οι σελίδες καταχώρισης.

Την απομαγνητοφώνηση προτείνεται να την κάνει το άτομο που πήρε τη συνέντευξη, γιατί μόνο αυτό ξέρει τι ακριβώς ειπώθηκε, όταν κάτι δεν λέγεται καθαρά και γνωρίζει, επίσης, καλύτερα τα ονόματα και τα γεγονότα που έχουν καταγραφεί.

Είναι απαραίτητες περίπου 6 ώρες για να απομαγνητοφωνηθεί μια ώρα συνέντευξης. Στη συνέχεια, είναι απαραίτητο ο συνεντευκτής να ξανακούσει το ηχητικό ή οπτικοακουστικό ντοκουμέντο κοιτώντας τις σημειώσεις του και να κάνει μια λίστα περιεχομένων. Εάν κάνει κάποιο άλλο άτομο την απομαγνητοφώνηση τότε ο συνεντευκτής θα πρέπει να δει το απομαγνητοφωνημένο κείμενο και να προσθέσει τις σημειώσεις και τις παρατηρήσεις του. Προτείνεται επίσης να ακούσει και να δει το οπτικοακουστικό ντοκουμέντο κοιτώντας παράλληλα και το απομαγνητοφωνημένο κείμενο.

Κατά την απομαγνητοφώνηση πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στα παρακάτω σημεία:

- Όχι μορφολογική ή λεξικολογική εξομάλυνση.
- Απόδοση της προφοράς στο μέτρο του δυνατού.
- Οι παρεμβάσεις του συνεντευκτή/της συνεντεύκτριας να σημειώνονται σε αγκύλες [ ]. Οι παρεμβάσεις των δευτερευόντων πληροφορητών και πληροφορητριών να σημειώνονται με το αρχικό του ονόματός τους.
- Οι λέξεις που εκφέρονται ταυτόχρονα από πολλούς πληροφορητές και πληροφορήτριες να υπογραμμίζονται.
- Οι σιωπές που είναι φορτισμένες με νόημα (δηλαδή δεν απαιτούνται από τη δομή της φράσης ή δεν αποτελούν μέρος της φράσης) σημειώνονται με μία ή περισσότερες κάθετες γραμμές: /, //, ///.
- Οι δισταγμοί σημειώνονται με αποσιωπητικά: (...) ή (.....).
- Οι λέξεις ή φράσεις που προφέρονται πιο έντονα γράφονται με κεφαλαία.
- Οι σύντομες παρεκβάσεις, επεξηγήσεις σε μια λέξη, έκφραση ή αναφορά στο παρόν σ' ένα κείμενο σχετικό με το παρελθόν, σημειώνονται σε παρένθεση.
- Το γέλιο ή το χαμόγελο του πληροφορητή ή της πληροφορήτριας σημειώνεται [γέλιο] αμέσως μετά τη λέξη ή τη φράση που προκάλεσε το γέλιο.
- Όταν κάποιο σημείο δεν ακούγεται καλά σημειώνεται [ΔΑ 1] που σημαίνει «δεν ακούγεται μία λέξη».
- Σε κάθε περίσταση δίνονται επεξηγήσεις σε σημείωση.

1. Οι νομικές και ηθικές ευθύνες του ερευνητή/της ερευνήτριας

Κάποιοι συνεντευκτές και συνεντεύκτριες δεν κάνουν ειδικές συμφωνίες με τους πληροφορητές και τις πληροφορήτριές τους για την παρουσίαση του υλικού από τις συνεντεύξεις, ούτε φροντίζουν να έχουν τα πνευματικά δικαιώματα (copyright). Άλλοι πάλι ερευνητές και ερευνήτριες θεωρούν τις συνεντεύξεις ως ιδιωτικές συζητήσεις και δεν γράφουν Ημερολόγιο Συνέντευξης, ώστε να μπορούν οι μεταγενέστεροι να το χρησιμοποιήσουν.

Οι προφορικές μαρτυρίες, όμως, μετά από λίγα χρόνια από τη διενέργεια μιας συνέντευξης, θα βρίσκονται σε κάποιο ιστορικό αρχείο και τα άτομα που τις 'κατέχουν' με κάποιον τρόπο θα πρέπει να τις προστατεύσουν. Είναι απαραίτητο, γι' αυτό το λόγο, να υπογράφεται ένα 'συμβόλαιο', το λεγόμενο **Παραχωρητήριο**, ανάμεσα στον πληροφορητή/στην πληροφορήτρια και το συνεντευκτή ή τη συνεντεύκτρια, όπου θα καθορίζονται οι όροι και οι συνθήκες μέσα στις οποίες θα χρησιμοποιηθεί/αξιοποιηθεί η συνέντευξη. Έτσι, αυτός που δίνει τη συνέντευξη θα κάνει ότι είναι δυνατόν για να αποδώσει καλύτερα και ο ερευνητής θα αναλάβει τις ευθύνες του απέναντι στην Ιστορία.

Εάν ο συνεντευκτής μάθει κάποια πράγματα κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης χωρίς ο πληροφορητής να γνωρίζει ότι θα χρησιμοποιηθούν, δεν πρέπει να δημοσιοποιηθούν ή να αξιοποιηθούν από ερευνητές/τριες πριν περάσουν 30 χρόνια από την ημερομηνία της συνέντευξης.

Σε περίπτωση που κάποιος πληροφορητής ή πληροφορήτρια ζητήσει να δει την απομαγνητοφώνηση, υπάρχει η περίπτωση να αρνηθεί αυτά που είπε και να τα αλλάξει, μπορεί όμως και να βοηθήσει να προχωρήσει περισσότερο η έρευνα κάνοντας παρατηρήσεις. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση να αποδεχτεί απλώς το περιεχόμενο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΧΑΝΙΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Πλατεία Ελευθερίας 1, 73134 Χανιά, Κρήτη
Τηλ: 28213-40277 / 40278 / 40114 /
Φαξ: 28213-40219 / 40228
Ιστοσελίδα: http://www.chania.eu

ΠΑΡΑΧΩΡΗΤΗΡΙΟ

Δια του παρόντος παραχωρώ την ηχογραφημένη/βιντεοσκοπημένη μαρτυρία μου στο Πρόγραμμα Προφορικής Ιστορίας που διεξάγεται με κοινή ευθύνη της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων (Διεύθυνση Πολιτισμού και Παιδείας) και του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπ/σης), με σκοπό να διατεθεί στο υπό ίδρυση Κέντρο/Μουσείο Προφορικής Ιστορίας του Νομού Χανιών (στο εξής «Κέντρο»), ή σε οποιοδήποτε άλλο φορέα αποφασίσουν από κοινού η Ν. Α. Χανίων και το Α.Π.Θ. στην περίπτωση που δεν θα δημιουργηθεί το Κέντρο εντός τεσσάρων (4) ετών από σήμερα.

Μετά την παράδοση της μαρτυρίας μου στο Κέντρο (ή άλλο φορέα), επιτρέπω τη χρησιμοποίησή της για μη-κερδοσκοπικούς εκπαιδευτικούς ή ερευνητικούς σκοπούς και τη διάθεσή της στο κοινό με οποιονδήποτε τρόπο (έντυπο, ηλεκτρονικό ή διαδικτυακό) κρίνεται σκόπιμο ή κατάλληλο από τους αρμόδιους φορείς.

Επιτρέπω/Δεν επιτρέπω τη χρήση για εκπαιδευτικούς-ερευνητικούς, μη-κερδοσκοπικούς σκοπούς της ηχογραφημένης/βιντεοσκοπημένης μαρτυρίας μου από το (τους) συνεντευκτή(-τές) μου.

Εκτός από την μαρτυρία μου παραχωρώ και τα εξής συνοδευτικά υλικά για μόνιμη ☐ προσωρινή ☐ χρήση από το Κέντρο:
.....
.....
.....

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ:

☐ Επιθυμώ να διατηρήσω την ανωνυμία μου

☐ Επιτρέπω τη δημοσίευση του υλικού που παραχώρησα μόνο μετά από ____ χρόνια

Ημερομηνία: ...../...../.....

Όνομα συνεντευκτή(-των): .....
.....
.....

Όνομα αφηγητή: .....

Υπογραφή αφηγητή: .....

Εάν ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια συμφωνήσει να επιστρέψει στον πληροφορητή ή στην πληροφορήτρια το ηχητικό/οπτικό υλικό ή την απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη, φωτογραφίες ή κάποιο άλλο υλικό, πρέπει να είναι συνεπής.

Το Ημερολόγιο Συνέντευξης πρέπει να φυλαχτεί μαζί με την απομαγνητοφώνηση. Σε ένα **Σημειωματάριο** μπορεί ο συνεντευκτής να καταγράψει τις σημειώσεις του, τις οποίες πιθανότατα θα χρειασθεί στο μέλλον όταν θα ξαναδουλέψει το ίδιο θέμα.

ΕΝΤΥΠΟ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ/ΠΑΡΑΛΑΒΗΣ ΥΛΙΚΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: .....

ΟΝΟΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΗ/ΚΤΡΙΑΣ: .....

ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΗΣ/ΤΡΙΑ: .....

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ: ...../...../.....

α/α	Υλικό	Παραλαβή	
1	Ηχογραφημένη συνέντευξη (δύο αντίγραφα)	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
2	Μαγνητοσκοπημένη συνέντευξη (δύο αντίγραφα)	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
3	Παραχωρητήριο	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
4	Ημερολόγιο	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
5	Περίληψη	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
6	Πρωτόκολλο	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
7	Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης	ΝΑΙ ☐ πλήρης ☐ μερική ☐ θεματική ☐	ΟΧΙ ☐
8	Φωτογραφικό υλικό (να αναφέρεται αριθμός φωτογραφιών)	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐
9	Άλλο υλικό (να αναφέρεται αναλυτικά)	ΝΑΙ ☐	ΟΧΙ ☐

Έχω παραλάβει το παραπάνω υλικό
Ο/Η Υπεύθυνος/η

.....

2. Η αξιολόγηση του υλικού

Για την αξιολόγηση του υλικού των προφορικών πηγών, ο συνεντευκτής/η συνεντεύκτρια πρέπει να πάρει τρεις βασικές προφυλάξεις:

α. Κάθε συνέντευξη πρέπει να εκτιμηθεί συνολικά, ως μία ενότητα. Πολλοί έχουν την τάση να μυθοποιούν ή να αναπαράγουν στερεότυπες γενικεύσεις. Άλλοι αρνούνται να μιλήσουν για κάποιο θέμα. Η απόκρυψη κάποιας πληροφορίας παράγει εμφανείς ανακολουθίες, αναχρονισμούς και αντιθέσεις, ειδικά αν στη συνέντευξη θίγονται περισσότερα από ένα θέματα. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι προτιμότερο ο ερευνητής να διαγράψει τη συνέντευξη. Από την άλλη πλευρά, είναι πολύ φυσικό να υπάρχει κάποιο μπέρδεμα ανάμεσα στις αλήθειες που πίστευαν στο παρελθόν και στις αξίες που υπάρχουν σήμερα. Η μνήμη είναι καλύτερη για γεγονότα που αφορούν στην καθημερινή ζωή, παρά σε κάποιες χρονολογίες. Μερικοί πληροφορητές και πληροφορήτριες όμως έχουν εξαιρετική μνήμη, που είναι πράγματι πολύτιμη. Γενικότερα, οι αφηγήσεις δεν βοηθούν τόσο μια γεγονοτολογική Ιστορία, αλλά περισσότερο τις συμπεριφορές, το κλίμα και την ατμόσφαιρα της εποχής.

β. Τα λεγόμενα ενός πληροφορητή/μιας πληροφορήτριας, όπου αυτό είναι δυνατό, πρέπει να διασταυρωθούν και με άλλες πηγές. Οι λεπτομέρειες πρέπει να συγκριθούν και με γραπτές πηγές. Η συνέντευξη μπορεί να αποκαλύψει μια αλήθεια πέρα και πίσω από την επίσημη άποψη. Μπορεί να αποκαλύψει μια άλλη οπτική των πραγμάτων. Γεγονότα που αφορούν στην καθημερινή ζωή και στις σχέσεις των ανθρώπων δεν μπορούν να βρεθούν από καμιά άλλη πηγή, εκτός από τις συνεντεύξεις. Είναι μοναδικές. Η αυθεντικότητά τους όμως πρέπει να ελέγχεται.

γ. Ένα γεγονός για να αξιολογηθεί πρέπει να τοποθετηθεί σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο. Ένας έμπειρος ερευνητής-συνεντευκτής έχει μάθει αρκετά από άλλες πηγές για την εποχή, την τάξη, την καταγωγή του ατόμου που δίνουν τις πληροφορίες και μπορεί να κρίνει εάν μια συγκεκριμένη λεπτομέρεια είναι ή όχι πραγματική. Οι συνεντεύξεις μπορούν να αποτελέσουν το υποκείμενο και μιας γλωσσικής ή κειμενικής ανάλυσης. Υπάρχει βέβαια και η πιθανότητα ποτέ να μην ακουστεί η αντίθετη άποψη, να μη μιλήσει ο ερευνητής και η ερευνήτρια με ανθρώπους που διαφωνούσαν για ένα θέμα και γι' αυτό δεν είχαν καμιά συμμετοχή. Παρόλ' αυτά ο ερευνητής και η ερευνήτρια γράφει την ιστορία αυτών που συμμετείχαν. Πολλοί άνθρωποι έχουν πάρει μέρος σε ιστορικά γεγονότα, ήταν μάρτυρες κάποιων καταστάσεων και πιστεύουν ότι έχουν αρκετά να πουν για να τα φωτίσουν. Κανείς όμως δεν ξέρει και δεν μπορεί να είναι σίγουρος, ότι οι παρατηρήσεις τους έχουν ή δεν έχουν κάποια ιστορική αξία. Άλλωστε, ελάχιστα ιστορικά προβλήματα λύνονται τελικά οριστικά.

Κεντρικό Ταχυδρομείο Χανίων, 1952. Χανιά 1952. Η Ανασυγκρότηση. Χανιά: Εφημερίδα «Νέος Κήρυκας»/Εκδόσεις Μπανούση, σ. 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI
Προφορική Ιστορία και Εκπαίδευση

Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητηθούν ζητήματα που αφορούν στη σχέση της Προφορικής Ιστορίας με την Εκπαίδευση.

- **Προτάσεις για προγράμματα Προφορικής Ιστορίας στο σχολείο**

Η Προφορική Ιστορία συναντά την εκπαίδευση μέσα από δυο βασικά κανάλια. Το πρώτο είναι τα προγράμματα Τοπικής Ιστορίας που σχεδιάζονται και υλοποιούνται στις σχολικές μονάδες. Στα προγράμματα αυτά, τα τελευταία χρόνια, διευρύνεται, όλο και περισσότερο, η συμβολή της Προφορικής Ιστορίας στην εκπαίδευση και αξιοποιείται μεγάλο μέρος των προσεγγίσεών της. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στις μαθητικές ομάδες να έρθουν σε επαφή με το παρελθόν μέσα από τις φωνές των ανθρώπων, που μιλούν για τη ζωή τους και αφηγούνται τις εμπειρίες τους. Διαμορφώνεται συνακόλουθα το πλαίσιο για να γίνουν τα ίδια τα παιδιά 'ερευνητές' και 'ερευνήτριες' στον κόσμο του *άλλοτε* και του *αλλού*, να εμπλακούν ενεργητικά στη γοητευτική διαδικασία της ιστορικής αναζήτησης, που στερούνται στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής ιστορικής εκπαίδευσης, που είναι ακόμα ο κανόνας για τη σχολική ιστορία στην Ελλάδα (Λεοντσίνης & Ρεπούση, 2001).

Το δεύτερο κανάλι είναι η ένταξη των ιστορικών πηγών στο μάθημα της Ιστορίας και αυτό αφορά στην καθημερινότητα αυτού του μαθήματος στο σχολείο. Όσο οι ιστορικές πηγές αντικαθιστούν το μονόλογο του σχολικού εγχειριδίου και διαμορφώνονται συνθήκες ενεργητικής διερευνητικής μάθησης, τόσο αναγνωρίζεται η αξία των προφορικών μαρτυριών για την ανανέωση της σχολικής Ιστορίας. Οι προφορικές μαρτυρίες μαρτυρούν για το 'σημαντικό' αλλά και για το 'ασήμαντο' της ζωής των ανθρώπων, αποκαλύπτουν τον καθημερινό χρόνο, συμπληρώνουν τα κενά των επίσημων πηγών, τις σιωπές της ιστορίας. Διαμεσολαβούν το συλλογικό, τη μνήμη και τη λήθη της τοπικής κοινωνίας, τις δοξασίες, τους μύθους της. Οι προφορικές μαρτυρίες για τη σχολική ιστορία δεν είναι συνεπώς μια τυχαία επιλογή. Συνδηλώνουν μια συγκεκριμένη προτίμηση επίσκεψης του παρελθόντος μέσα από την εμπειρία των ιστορικών υποκειμένων, μια συγκεκριμένη επιθυμία μελέτης του τρόπου μέσα από τον οποίο τα ίδια τα υποκείμενα κατανοούν την ύπαρξη και τη δράση τους. Η επιλογή αυτή είναι παιδαγωγικά ανατρεπτική καθώς μεταφέρει το κέντρο βάρους από τους ήρωες και τις προσωπικότητες της σχολικής ιστορίας στους καθημερινούς ανθρώπους, στους οποίους και αναγνωρίζει το δικαίωμα στην Ιστορία. Επιτρέπει να ακουστούν στη σχολική τάξη φωνές που είναι συχνά αποκλεισμένες από τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας. Γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στους/στις εκπαιδευτικούς και στους μαθητές/στις μαθήτριες και μεταβάλλει τις παιδαγωγικές σχέσεις καθώς επιτρέπει στους μαθητές και στις μαθήτριες να γνωρίζουν συχνά περισσότερα από τους δασκάλους και τις δασκάλες τους. Ανοίγει το σχολείο στην κοινωνία και επιτρέπει στην κοινωνία να μπει στο σχολείο.

Οι μάρτυρες βρίσκονται συχνά στο στενό περιβάλλον του μαθητή και της μαθήτριας. Είναι συνήθως πρόθυμοι/ες να αφηγηθούν τη ζωή τους ή να αναφερθούν στη ζωή των ανθρώπων που έζησαν κοντά τους. Οι μνήμες του σχολικού περιβάλλοντος συγκροτούν στην περίπτωση της εκπαίδευσης ένα νέο πεδίο άσκησης και κατανόησης στην Ιστορία (Ρεπούση, 2004).

Η Προφορική Ιστορία έχει το πλεονέκτημα να ανανεώνει και να μετασχηματίζει τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές και οι μαθήτριες μαθαίνουν ιστορία. Υπάρχουν 10 τουλάχιστον λόγοι ενασχόλησης της σχολικής τάξης με προγράμματα Προφορικής Ιστορίας, σύμφωνα με τον Stephen Humphries (1984):

- Καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων στο γραπτό και προφορικό λόγο
- Καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων κατά τη διαδικασία οικοδόμησης σχέσεων με υπευθυνότητα και εμπιστοσύνη με πληροφορητές και πληροφορήτριες έξω από το σχολικό περιβάλλον, στην κοινότητα
- Καλλιέργεια καλλιτεχνικών και τεχνικών δεξιοτήτων, στην ηχογράφηση, στο σχεδιασμό, στη βιντεοσκόπηση, στη φωτογραφία, στην εκτύπωση, στη δημοσίευση, στην εγγραφή
- Συλλογική προσέγγιση της μάθησης
- Κριτική και δημιουργική κατανόηση των ιστορικών γεγονότων
- Συναισθηματική εμπλοκή των μαθητών και των μαθητριών με το παρελθόν
- Διεισδυτικότερη προσέγγιση των θεμάτων
- Ανάπτυξη της επικοινωνίας μεταξύ του σχολείου και της κοινότητας, καθώς οι πληροφορητές και οι πληροφορήτριες για τα σχολικά προγράμματα Προφορικής Ιστορίας αντλούνται από την τοπική κοινωνία
- Περισσότερη κατανόηση στη σχέση διαφορετικών γενεών, καθώς η Προφορική Ιστορία φέρνει πιο κοντά, με άμεσο τρόπο, νέους και ηλικιωμένους
- Μεγαλύτερη εγρήγορση και ανεκτικότητα στην κοινότητα που ζουν οι μαθητές και οι μαθήτριες, ιδιαίτερα σε ζητήματα που αφορούν σε αποκλεισμένες ομάδες και μειονότητες.

Η παιδαγωγική λειτουργία της Προφορικής Ιστορίας οργανώνεται γύρω από 4 άξονες:

1. ως λειτουργία παιχνιδιού, μέσα από την οποία η Ιστορία ζωντανεύει
2. ως επιστημολογική λειτουργία, μέσα από την οποία οι μαθητές και οι μαθήτριες αποκτούν συνείδηση της Ιστορίας ως κατασκευής. Αυτό επιτυγχάνεται μεθοδολογικά με τη διαμόρφωση ερωτηματολογίου ή οδηγού συνέντευξης Προφορικής Ιστορίας, με την προσεκτική ακρόαση και τη μεταγραφή, με την τοποθέτηση στον τόπο και στο χρόνο, με τη σύγκριση προφορικών ντοκουμέντων, με την κριτική στάση και τη συνειδητοποίηση των ορίων
3. ως ουμανιστική λειτουργία, μέσα από την οποία αναπτύσσεται η κατανόηση του *άλλοτε* και του *αλλού*
4. ως λειτουργία αυτοεκτίμησης, μέσα από την οποία επαναπροσδιορίζεται η σχέση των μαθητών και των μαθητριών με τη γνώση.

Πόσο αξιόπιστες είναι όμως οι προφορικές μαρτυρίες; Όσα οι μάρτυρες θυμούνται είναι αυθεντικά; Όσα διηγούνται είναι αντικειμενικά; Αυτά είναι συνήθη ερωτήματα που θέτουν οι εκπαιδευτικοί και που, πριν από αυτούς, έθεσαν, όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, και οι ερευνητές/τριες και οι ιστορικοί. Κάθε εποχή απαντά στα ερωτήματα αυτά με διαφορετικό τρόπο. Σήμερα πιστεύουμε ότι οι μάρτυρες, πληροφορητές και πληροφορήτριες, δεν έχουν υποχρεωτικά δίκαιο ή ότι οι μαρτυρίες τους έχουν τόσο δίκαιο όσο και άλλα είδη μαρτυριών.

Όλες οι ιστορικές πηγές εκφράζουν μια κοινωνική πρόσληψη των γεγονότων και εμπεριέχουν την υποκειμενικότητα του/της δημιουργού τους και το στίγμα του χρόνου της δημιουργίας τους. Οι εκπαιδευτικοί, όπως και οι ιστορικοί, παίρνουν υπόψη τους αυτήν την υποκειμενικότητα, όταν εργάζονται με ιστορικές πηγές. Αναζητούν την εμπρόθετη λειτουργία τους. Τα παιδιά ασκούνται στην ανακάλυψη της υποκειμενικότητας ή ακόμα και της μεροληψίας ή της προκατάληψης και μαθαίνουν τον ποιητικό ρόλο της Ιστορίας. Το ίδιο ισχύει και για την προφορική μαρτυρία, η οποία, όπως και κάθε άλλη μαρτυρία, αποκαλύπτει τα μυστικά της υπαγόμενη στην κριτική ανάγνωσή της και στη συσχέτισή της με άλλες ιστορικές πηγές.

Παραδείγματα/Προτάσεις για Προφορική Ιστορία στο σχολείο

1η ΠΡΟΤΑΣΗ

Κοινό:
Α΄ή Β΄ τάξη Δημοτικού
[παιδιά ηλικίας 6-7 ετών]

Θέμα:
«Θυμάμαι το παρελθόν - Προσωπικές αναμνήσεις και οικογενειακές αφηγήσεις»

Στόχοι:
› Κατανόηση της έννοιας του ιστορικού χρόνου και των ιστορικών εννοιών της συνέχειας και της αλλαγής από παιδιά 6-7 χρόνων
› Ανάπτυξη προφορικών ιστορικών δεξιοτήτων

Οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να ανακαλέσουν το προσωπικό παρελθόν τους, να τοποθετήσουν το προσωπικό παρελθόν τους σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συμβάντων, να αναπτύξουν βαθύτερη κατανόηση για το πέρασμα του χρόνου και να κατανοήσουν διαφορές ανάμεσα στον κοντινό και στο λιγότερο κοντινό χρόνο.

Ανάπτυξη προγράμματος

Α΄ Φάση
- Συζήτηση για διαφορετικά μεγέθη χρόνου (πρωινό, απόγευμα, βράδυ, νύχτα, μέρα, εβδομάδα, μήνας, εποχή, χρόνος)
- Σύνδεση των μεγεθών με δημόσιες τελετές ή δημόσιες δραστηριότητες (Χριστούγεννα, Αποκριές, Πρωτομαγιά, Πάσχα, καλοκαιρινές διακοπές)
- Σύνδεση των δημόσιων τελετών με προσωπικές δραστηριότητες και πέρασμα στην προσωπική και οικογενειακή σφαίρα
- Αισθητοποίηση των προσωπικών δραστηριοτήτων και κατάταξή τους

Β΄ Φάση
- Προετοιμασία γονιών με σχετική επιστολή
- Προετοιμασία στη χρήση μαγνητοφώνου και βιντεοκάμερας
- Συζήτηση και συγκρότηση λίστας ερωτήσεων
  (Ενδεικτικά: Πότε γεννήθηκες; Πού γεννήθηκες; Θυμάσαι το πρώτο σπίτι που έμεινες; Πώς ήταν σε σχέση μ' αυτό που μένεις τώρα; Πότε ήρθες σ' αυτό το σπίτι; Πού έμενες πριν; Πόσο καιρό μένεις σ' αυτό το σπίτι; Πότε γιορτάζετε στο σπίτι σας και με ποια αφορμή; Υπάρχει κάποιο άλλο μέρος που θεωρείς επίσης σπίτι σου; Έχεις φωτογραφίες ή άλλα παλιά αντικείμενα σχετικά μ' αυτά που μου είπες;)

Γ΄ Φάση
- Ενθάρρυνση παρουσίασης της συνέντευξης: χρόνος και τόπος, συμμετέχοντες, διάρκεια, κτλ.
- Ανάδειξη βασικών σημείων αφήγησης και αισθητοποίηση με φωτογραφίες και αντικείμενα παιδιών, χάρτη, κτλ.
- Ανάδειξη διαφορών ανάμεσα στη σημερινή κατοικία του παιδιού και σ' αυτή που παρουσιάζεται στις αφηγήσεις
- Επέκταση της συζήτησης στον τρόπο ζωής άλλοτε και τώρα
- Ζωγραφική, παραγωγή γραπτού λόγου

Δ΄ Φάση
- Προετοιμασία συζήτησης με την προηγούμενη των γονιών γενιά (παππούδες, γιαγιάδες)
- Ανοικτή συζήτηση με κάποιον παππού ή γιαγιά (όταν είναι δυνατόν)

- Συλλογή οπτικών ντοκουμέντων για την αισθητοποίηση της αφήγησης
- Προετοιμασία ερωτήσεων
  (Ενδεικτικά: Πώς ονομάζεστε; Πού γεννηθήκατε; Σε ποια χώρα; Πήγατε σχολείο; Αν ναι, για πόσο καιρό, πόσες ώρες την ημέρα; Τι μαθήματα κάνατε; Αν όχι, τι κάνατε στην αντίστοιχη ηλικία; Τι παιχνίδια παίζατε; Πού μένατε; Πώς ήταν το σπίτι σας;)
- Εντοπισμός βασικών σημείων αφήγησης και ένταξη στη συγκυρία της εποχής (π.χ. χώρα γέννησης και συζήτηση)
- Ανάδειξη διαφορών και ομοιοτήτων τόσο από το σήμερα, όσο και από το πρόσφατο παρελθόν των γονιών
- Τοποθέτηση στο χρόνο και με σειρά από το σήμερα στο πριν
- Δραστηριότητες αφήγησης, εικονογράφησης, γραπτής έκθεσης

2η ΠΡΟΤΑΣΗ

Κοινό:
ΣΤ΄ τάξη Δημοτικού ή Α΄ τάξη Γυμνασίου
[παιδιά ηλικίας 12-13 ετών]

Θέμα:
«Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στην περιοχή μου»

Στόχος:
- Κατανόηση του ιστορικού φαινομένου μέσα από την καθημερινή ζωή των κατοίκων της περιοχής
- Αναζήτηση και αξιοποίηση προφορικών μαρτυριών
- Σύγκριση προφορικών μαρτυριών με άλλα ιστορικά ντοκουμέντα

Ανάπτυξη προγράμματος:
- Εισαγωγικό μάθημα για το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
- Σχεδιάγραμμα εξέλιξης του πολέμου
- Βιβλιογραφικές προτάσεις
- Επιλογή πηγών σχετικών με το στόχο της κατανόησης
- Πληροφορίες για την Κατοχή στη χώρα: Κυβέρνηση Κατοχής, εφημερίδες, κτλ.
- Προετοιμασία αναζήτησης προφορικών μαρτυριών

Α΄ Φάση
Παρουσιάστε το συνομιλητή σας ή τη συνομιλήτριά σας

όνομα:	επώνυμο:
ηλικία:	τόπος γέννησης:
επάγγελμα:	εθνικότητα:
τόπος ή τόποι εγκατάστασης κατά τη διάρκεια του πολέμου:	
συγγένεια συνομιλητή:	
τόπος συνέντευξης:	
διάρκεια:	

Β΄ Φάση
Φτιάξτε έναν Οδηγό Συνέντευξης

Ενδεικτικές ερωτήσεις:
- Ποιες αναμνήσεις έχετε από την κήρυξη του Πολέμου;
- Πού κατοικούσατε, στην πόλη ή στην ύπαιθρο;
- Ποια τύχη είχε η περιοχή σας;
- Ποιες ήταν οι ασχολίες σας, επαγγελματικές ή άλλες, κατά την κήρυξη του Πολέμου;
- Είχατε οικογένεια;
- Αφηγηθείτε μια χαρακτηριστική μέρα της Κατοχής.
- Έγιναν βομβαρδισμοί στην περιοχή σας και τι συνέβαινε κατά τη διάρκειά τους; [ατμόσφαιρα, συναισθήματα, καταφύγια, μετά το βομβαρδισμό]
- Υπήρχαν στην περιοχή σας στρατεύματα κατοχής;
- Αν ναι, ποιες ήταν οι επιπτώσεις της παρουσίας τους στην καθημερινή ζωή των κατοίκων;
- Άλλαξαν ή όχι οι ασχολίες σας [επάγγελμα, σχολείο, κτλ.] κατά τη διάρκεια της Κατοχής και γιατί;
- Υπήρχαν προβλήματα με την τροφοδοσία της περιοχής και τι είδους προβλήματα;
- Ποιο ήταν το ενδιαφέρον σας για την εξέλιξη του Πολέμου; Αναζητούσατε ειδήσεις; Πού; Διαβάζατε εφημερίδα; Ποια; Ακούγατε ραδιόφωνο;
- Ποιες ήταν, κατά τη γνώμη σας, οι κυριότερες πιέσεις των κατακτητών στους κατοίκους της περιοχής και σε σας προσωπικά;
- Υπήρχαν συμπατριώτες σας που βοηθούσαν τους κατακτητές; Με ποιον τρόπο; Με ποια ανταλλάγματα;
- Γνωρίζατε την ύπαρξη της Αντίστασης και ποια ήταν η δική σας σχέση μ' αυτήν;
- Ποια ήταν η γνώμη του περιβάλλοντός σας για την Αντίσταση;
- Γνωρίζατε την ύπαρξη των στρατοπέδων συγκέντρωσης; Πώς το μάθατε και ποια ήταν τα συναισθήματά σας γι' αυτά;

Είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση στην αναζήτηση *διαφοροποιημένων* προφορικών μαρτυριών ως προς το φύλο, την κοινωνική ομάδα, την εθνοτική προέλευση, την ηλικία των πληροφορητών.

Γ΄ Φάση
Επεξεργασία Συνέντευξης σε γραπτή ή προφορική μορφή και παραγωγή συνεκτικής αφήγησης από τους μαθητές και τις μαθήτριες.

Το Υποκατάστημα Χανίων της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας.
Χανιά 1952. Η Ανασυγκρότηση. Χανιά: Εφημερίδα «Νέος Κήρυκας»/Εκδόσεις Μπανούση, σ. 33.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII
Το παράδειγμα του Προγράμματος Προφορικής Ιστορίας στα Χανιά

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το παράδειγμα του Προγράμματος Προφορικής Ιστορίας στο Ν. Χανίων

- **Η φυσιογνωμία του Έργου**
- **Το επιμορφωτικό πρόγραμμα**
- **Το ερευνητικό πρόγραμμα**

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Το Έργο προέκυψε από τη συνεργασία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και αποτελείται από τρεις διακριτές φάσεις. Η πρώτη έχει ως αντικείμενο την επιμόρφωση ομάδας ερευνητών και ερευνητριών Προφορικής Ιστορίας, η δεύτερη το ερευνητικό πρόγραμμα κι η τρίτη τη διαμόρφωση ενός Μουσείου Προφορικής Ιστορίας που θα λειτουργεί ταυτόχρονα και ως Κέντρο Μελέτης προφορικών μαρτυριών.

ΤΟ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Το επιμορφωτικό πρόγραμμα με τίτλο «Σχεδιασμός και Υλοποίηση Επιμορφωτικού Προγράμματος Εθελοντών/Εθελοντριών Συνεντευκτών/Συνεντευκτριών για τη συγκέντρωση προφορικών μαρτυριών στο Ν. Χανίων» αναπτύχθηκε και υλοποιήθηκε από τον Ιούνιο ως το Δεκέμβριο του 2009, στα Χανιά. Περιλάμβανε τις ακόλουθες δράσεις:

- Σύσταση και λειτουργία Επιστημονικής Επιτροπής εποπτείας του προγράμματος
- Επιλογή συνεντευκτών και συνεντευκτριών
- Σχεδιασμός περιεχομένου επιμόρφωσης και παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού
- Επιμόρφωση συνεντευκτών και συνεντευκτριών
- Πρακτική Άσκηση
- Αξιολόγηση-Ανατροφοδότηση

Πώς συγκροτήθηκε η Επιστημονική Επιτροπή του Προγράμματος;

Κρίθηκε σκόπιμη η συγκρότηση επιτροπής εποπτείας του Προγράμματος με τη συμμετοχή αφενός επιστημόνων που ασχολούνται με το αντικείμενο της Προφορικής Ιστορίας στην ιστορική έρευνα, στην κοινότητα ή στην εκπαίδευση και αφετέρου μελών της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων που συμμετείχαν στο έργο. Κρίθηκε επίσης σκόπιμο, η επιτροπή να είναι διεπιστημονική με στόχο να εμπλουτισθεί το πρόγραμμα από τις διαφορετικές προσεγγίσεις που ορμώνται από τους χώρους της Ιστορίας, της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, της Κοινωνιολογίας.

Η επιτροπή αυτή ανέλαβε το σχεδιασμό του περιεχομένου της επιμόρφωσης, την επιλογή των υποψήφιων συνεντευκτών και συνεντευκτριών, την παροχή διδακτικού έργου, την υποστήριξη της πρακτικής άσκησης των επιμορφούμενων, την αξιολόγηση της διαδικασίας και την παραγωγή εκπαιδευτικού υποστηρικτικού υλικού.

Επιστημονική Επιτροπή του Έργου

Μαρία Ρεπούση
συντονίστρια του προγράμματος αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν
αναπληρώτρια καθηγήτρια Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γιώργος Τσιώλης
επίκουρος καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης
Τασούλα Βερβενιώτη
ιστορικός, διδάσκουσα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Αργυρώ Οικονομάκη
Προϊσταμένη του Τμήματος Δια Βίου Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων

Πώς έγινε η Πρόσκληση Ενδιαφέροντος;

Η Πρόσκληση Ενδιαφέροντος συμμετοχής στο Πρόγραμμα δημοσιοποιήθηκε στην κοινότητα των Χανίων, το Μάιο του 2009, μέσω του τοπικού Τύπου και της ιστοσελίδας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων. Στόχος της Πρόσκλησης ήταν να απευθύνει κάλεσμα και να ενεργοποιήσει μέλη της κοινότητας, που είτε ασχολούνταν ήδη ερασιτεχνικά με ζητήματα τοπικής ιστορίας είτε επιθυμούσαν να ασχοληθούν, στο πλαίσιο εθελοντικής προσφοράς στον τόπο τους.

Πρόσκληση για συμμετοχή στο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα Συνεντευκτών/τριών για τη συγκέντρωση Προφορικών Μαρτυριών

Πέμπτη, 14 Μάιος 2009

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, υλοποιούν επιμορφωτικό πρόγραμμα για την κατάρτιση **20 εθελοντών/τριών συνεντευκτών/τριών** στο αντικείμενο της Προφορικής Ιστορίας με έμφαση στη συγκέντρωση προφορικών μαρτυριών, που θα αποτελέσουν τη βάση για τη λειτουργία Κέντρου Προφορικής Ιστορίας στο Νομό Χανίων.

Η διάρκεια της επιμόρφωσης είναι 40 ώρες και θα πραγματοποιηθεί στα Χανιά το φθινόπωρο του 2009. Οι συναντήσεις θα πραγματοποιούνται Σαββατοκύριακα. Οι εκπαιδευόμενοι/ες θα πρέπει επίσης, στο διάστημα αυτό, να διαθέσουν ένα απόγευμα για την πραγματοποίηση συνέντευξης με την παρουσία επόπτη. Τα έξοδα μετακίνησης των εκπαιδευόμενων για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων θα καλυφθούν από το πρόγραμμα.

Δικαίωμα συμμετοχής έχουν:
• Πτυχιούχοι Α.Ε.Ι., με προτίμηση στους απόφοιτους από Σχολές και Τμήματα Ιστορίας και Κοινωνικών Σπουδών
• Πτυχιούχοι Τ.Ε.Ι. και απόφοιτοι Β/θμιας Εκπαίδευσης με αποδεδειγμένη εμπειρία στη συγκέντρωση/διάσωση προφορικού υλικού.

Προϋπόθεση συμμετοχής στο πρόγραμμα είναι η δέσμευση εκ μέρους των υποψηφίων ότι, μετά το τέλος του επιμορφωτικού προγράμματος, θα παρέχουν **εθελοντικά** τις υπηρεσίες τους στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων για την ολοκλήρωση του έργου συγκέντρωσης και διάσωσης της προφορικής κληρονομιάς του Νομού Χανίων.

Οι ενδιαφερόμενοι/ες καλούνται να συμπληρώσουν τη σχετική αίτηση συμμετοχής, την οποία μπορούν να παραλάβουν από το Τμήμα Δια Βίου Εκπαίδευσης & Επιμόρφωσης (Νομαρχιακό Μέγαρο, 2ος όροφος, γραφείο 26) ή να εκτυπώσουν από την ιστοσελίδα της Ν.Α.Χ. **www.chania.eu** (Αρχική Σελίδα, Ειδήσεις, Δ. Πολιτισμού) και να την καταθέσουν, **μαζί με το βιογραφικό τους**, στο Τμήμα Πρωτοκόλλου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων (1ος όροφος, Γραφείο 12), **έως και την Παρασκευή 5 Ιουνίου 2009**.

Η τελική επιλογή των υποψηφίων θα γίνει με προσωπικές συνεντεύξεις. Όσοι επιλεγούν θα κληθούν να υποβάλλουν όλα τα υποστηρικτικά έγγραφα που σχετίζονται με τις σπουδές και/ή την προϋπηρεσία που αναφέρουν στην αίτηση και το βιογραφικό τους

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων
Δ/νση Πολιτισμού, Αθλητισμού & Δια Βίου Εκπαίδευσης

Για ένα μήνα περίπου, η Διεύθυνση Πολιτισμού και Παιδείας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων δεχόταν αιτήσεις από τους ενδιαφερόμενους πολίτες.

Το έργο πλαισίωσαν επίσης οι

Χαρά Ανδρεάδου
εκπαιδευτικός, υπ. Δρ Διδακτικής της Ιστορίας στο ΑΠΘ, ζητήματα οργανωτικής διαχείρισης του Προγράμματος
Γιώργος Μακαρατζής
εκπαιδευτικός, υπ. Δρ Διδακτικής της Ιστορίας στο ΑΠΘ, ανάπτυξη και διαχείριση της ιστοσελίδας του Προγράμματος
Αθανασία Ζώτου
Προϊσταμένη του Τμήματος Πολιτισμού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων

Επιτροπή Παρακολούθησης του Έργου

Κώστας Γύπαρης
νομαρχιακός Σύμβουλος της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων
Αιμιλία Παπαβασιλείου
υπάλληλος του Τμήματος Πολιτισμού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων
Παύλος Πανταζής
επίκουρος καθηγητής κοινωνικής ψυχολογίας στο ΑΠΘ

Ερευνητές και ερευνήτριες

1. Αναγνωστάκη Αικατερίνη
2. Αναγνωστοπούλου Χρυσούλα
3. Βρανά Αδαμαντία
4. Γεωργουδάκης Δημήτρης
5. Δρακάκη Μαρία
6. Καλλιβρετάκη Αργυρώ
7. Κατσαρού Μαρία
8. Κυρίτση Δήμητρα
9. Μιχαήλ Μαρία
10. Μπεράκη Θεανώ
11. Παπαδάκης Χρήστος
12. Πετράκης Μάνος
13. Σερδάκη Άρτεμις
14. Σπανουδάκη Ερασμία
15. Τερεζάκη Χρύσα
16. Φαλελάκη Ευτυχία
17. Φραντζεσκάκης Ματθαίος
18. Χατζημιχάλη Ιφιγένεια

Τις αιτήσεις συνόδευε αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα των ενδιαφερόμενων, όπου αναφέρονταν οι σπουδές τους και η προηγούμενη εμπειρία τους σε ζητήματα Προφορικής Ιστορίας. Η ανταπόκριση υπήρξε μεγάλη, αν και το Πρόγραμμα δεν ήταν επιχορηγούμενο και η συμμετοχή των ενδιαφερόμενων θα ήταν εθελοντική, στη συνέχεια ωστόσο και δεσμευτική, για τη συλλογή προφορικού υλικού, το οποίο μελλοντικά θα διατίθεται στο υπό δημιουργία Κέντρο και Μουσείο Προφορικής Ιστορίας.

Πώς έγινε η επιλογή των συνεντευκτών και συνεντευκτριών;

Η επιλογή των υποψήφιων συνεντευκτών/συνεντευκτριών έγινε με βάση τη συμβατότητα των τυπικών προσόντων τους με αυτά που περιλαμβάνονταν στην Πρόσκληση Ενδιαφέροντος και την παρουσία τους στη συνέντευξη ενώπιον μελών της Επιστημονικής Επιτροπής του Προγράμματος. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αξιολογήθηκε το ενδιαφέρον των υποψηφίων για ζητήματα Τοπικής και Προφορικής Ιστορίας, η δυνατότητά τους για εθελοντική προσφορά στο πλαίσιο του Προγράμματος, η συνάφεια των σπουδών τους με το Πρόγραμμα, οι δυνατότητες διαμόρφωσης μιας συνεκτικής ομάδας.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιλέχθηκαν 20 από τους 40 εθελοντές, που είχαν αρχικά εκφράσει το ενδιαφέρον τους. Από τους 20 παρέμειναν στο πρόγραμμα οι 18, 4 άνδρες και 14 γυναίκες.

Σκιαγραφώντας το προφίλ των υποψήφιων συνεντευκτών/συνεντευκτριών είναι κυρίως εργαζόμενοι σε διάφορες βαθμίδες της τυπικής εκπαίδευσης, σε δομές εκπαίδευσης ενηλίκων και μεταπτυχιακοί φοιτητές και φοιτήτριες Κοινωνικών Επιστημών, ηλικίας 25-50 ετών, οι περισσότερες γυναίκες, ευαισθητοποιημένοι πολίτες σε ζητήματα Τοπικής Ιστορίας, παράδοσης και λαϊκού πολιτισμού και ενεργοί εθελοντές.

Οι υποψήφιοι συνεντευκτές/συνεντεύκτριες συμμετείχαν στη διαδικασία με προσδοκίες. Από τη διαδικασία των συνεντεύξεων αποκαλύφθηκαν κάποιες από αυτές τις προσδοκίες τους:

- Να έχουν άμεση επαφή με τις ρίζες τους
- Να γνωρίσουν καλύτερα το παρελθόν τους
- Να συνεργαστούν με επαγγελματίες ερευνητές και ερευνήτριες του χώρου της Προφορικής Ιστορίας
- Να συμμετέχουν στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση ενός προγράμματος Προφορικής Ιστορίας
- Να αναπτύξουν πρωτογενές ιστορικό υλικό
- Να αποκτήσουν νέες δεξιότητες
- Να διερευνήσουν και να αναλάβουν ρόλους στην ανάπτυξη νέων δομών και υπηρεσιών στην κοινότητα

Ποιο ήταν το Πρόγραμμα της επιμόρφωσης;

Το πρόγραμμα της Επιμόρφωσης των υποψήφιων συνεντευκτών και συνεντευκτριών σχεδιάστηκε από την Επιστημονική Επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη της και τις ανάγκες της συγκεκριμένης ομάδας.

Το Πρόγραμμα είχε διάρκεια 40 ωρών. Από αυτές, οι 30 ώρες αφορούσαν σε δια ζώσης διδασκαλία σε ολομέλεια ή σε ομάδες εργασίας, και οι 10 ώρες αφορούσαν σε ερευνητική εργασία-πρακτική άσκηση, που σχετιζόταν με τη λήψη και την επεξεργασία πιλοτικής συνέντευξης από κάθε επιμορφούμενο/η. Η συμμετοχή στις επιμορφωτικές συναντήσεις και η πρακτική άσκηση ήταν υποχρεωτικές για όλους για την επιτυχή παρακολούθηση του επιμορφωτικού προγράμματος.

Έτσι, οι υποψήφιοι συνεντευκτές και συνεντεύκτριες παρακολουθούσαν θεωρητικές εισηγήσεις, συμμετείχαν σε βιωματικά εργαστήρια και αναλάμβαναν να διενεργήσουν πιλοτικές συνεντεύξεις με μέλη της κοινότητας, στο πλαίσιο της εκπαίδευσής τους.

Το περιεχόμενο των επιμορφωτικών συναντήσεων αντλούσε τη θεματολογία του από διάφορα επιστημονικά πεδία, ως εξής:

- Εισαγωγή στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής στην οποία εντάσσονται οι προφορικές μνήμες
- Εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία: η ανάδειξη του πεδίου, η σημασία του στις ιστορικές σπουδές και παρουσίαση πρότυπων προγραμμάτων Προφορικής Ιστορίας
- Μεθοδολογία προφορικής μαρτυρίας
- Τεχνικές και εργαλεία συνέντευξης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 1ης ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ ΕΘΕΛΟΝΤΩΝ/ΝΤΡΙΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΚΤΩΝ/ΚΤΡΙΩΝ

1η Συνάντηση

Παρασκευή 25.9.2009

Απόγευμα

17:00 - 17:30	Εισαγωγή στο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα
17:30 - 18:15	Η ιστορία της Προφορικής Ιστορίας
18:15 - 19:00	Η σημασία και η χρησιμότητα της Προφορικής Ιστορίας
19:00 - 19:15	**ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ**
19:15 - 20:00	«Ο άνθρωπος είναι Ιστορία»: *Η σκοπιά της Κοινωνικής Ψυχολογίας*
20:00 - 20:45	Οικογενειακό μυθιστόρημα και κοινωνική-επαγγελματική διαδρομή

Σάββατο 26.9.2009

Πρωί

09:00 -09:45	Προφορική Ιστορία και Κοινότητα
09:45 -10:30	Προφορική Ιστορία και Εκπαίδευση
10:30 -11:15	Είδη συνεντεύξεων - Η αφηγηματική συνέντευξη
11:30 – 13:00	**Συνάντηση Επιστημονικής Επιτροπής**

Απόγευμα

17:00 - 17:45	Πώς οργανώνεται ένα πρόγραμμα Προφορικής Ιστορίας
17:45 - 18:30	Η συνέντευξη ως κοινωνική σχέση
18:30 - 18:45	**ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ**
18:45 - 19:30	Η τέχνη της συνέντευξης-Πρακτική Άσκηση

Κυριακή 27.9.2009

Πρωί

09:00 -09:45	Μνήμη και Προφορική Ιστορία Ι: *Τι θυμόμαστε; Ασκήσεις μνήμης*
09:45 -10:30	Μνήμη και Προφορική Ιστορία ΙΙ: *Η κατασκευή της μνήμης: πώς θυμόμαστε και γιατί «ξεχνάμε»;*
10:30 -11:15	Ορισμός θεματικών - Προετοιμασία κατάρτισης οδηγών συνέντευξης

Αναλυτικά, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης:
- Η ιστορία της Προφορικής Ιστορίας
- Η σημασία και η χρησιμότητα της Προφορικής Ιστορίας
- Η Προφορική Ιστορία από τη σκοπιά της Κοινωνικής Ψυχολογίας
- Προφορική Ιστορία και Κοινότητα
- Προφορική Ιστορία και Εκπαίδευση
- Μνήμη και Προφορική Ιστορία
- Πώς οργανώνεται ένα πρόγραμμα Προφορικής Ιστορίας
- Είδη συνεντεύξεων - Η αφηγηματική συνέντευξη
- Η συνέντευξη ως κοινωνική σχέση
- Η τέχνη της συνέντευξης - Πρακτική Άσκηση
- Ο Οδηγός Συνέντευξης
- Αναζήτηση και επιλογή πληροφορητών και πληροφορητριών
- Ζητήματα δεοντολογίας, Τεκμηρίωση
- Βιωματική συνέντευξη - Πρακτική Άσκηση
- Αξιολόγηση πιλοτικών συνεντεύξεων

Οι επιμορφωτικές συναντήσεις πραγματοποιούνταν Σαββατοκύριακα, κατά το χρονικό διάστημα Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος του 2009. Η πρακτική άσκηση υλοποιήθηκε το Νοέμβριο του 2009.

Η επιμορφωτική διαδικασία υποστηριζόταν και με τη χρήση συνεργατικών εργαλείων του Διαδικτύου και εργαλείων ασύγχρονης εκπαίδευσης.

Η αρχική οθόνη της Google Ομάδας με τίτλο «**Ομάδα Προφορικής Ιστορίας Ν. Χανίων**» που δημιουργήθηκε για να υποστηρίζει την επικοινωνία των μελών της (συνεντευκτών και εκπαιδευτών) στη φάση της Επιμόρφωσης αλλά και αργότερα στη φάση της διενέργειας των συνεντεύξεων του Ερευνητικού Προγράμματος. Στο χώρο αυτό, τα μέλη βρίσκουν εκπαιδευτικό υλικό χρήσιμο για τη διενέργεια των συνεντεύξεων αλλά και ανταλλάσσουν απόψεις γύρω από την Προφορική Ιστορία και το συγκεκριμένο Πρόγραμμα.

Για τις ανάγκες επικοινωνίας των μελών της ομάδας του Προγράμματος αλλά και των επιμέρους ομάδων εργασίας δημιουργήθηκε μια Δικτυακή Ομάδα Συζήτησης και ανταλλαγής εκπαιδευτικού υλικού με το ελεύθερο εργαλείο Google Groups.

Αυτή η διαδικτυακή Ομάδα αποτελεί το συνδετικό κρίκο των ερευνητών συνεντευκτών και μετά την ολοκλήρωση των Επιμορφωτικών Συναντήσεων.

Πώς σχεδιάστηκε το Πανόραμα Μνήμης;

Οι θεματικές ενότητες του Προγράμματος Επιμόρφωσης, με βάση τις οποίες έγιναν οι πιλοτικές συνεντεύξεις και στη συνέχεια διαμορφώθηκε το περιβάλλον αναζήτησης πληροφορητών και πληροφορητριών, στο πλαίσιο εξέλιξης του ερευνητικού προγράμματος, αποτέλεσαν καταρχήν θέμα συζήτησης, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων επιλογής των συνεντευκτών. Εκεί, οι εκπαιδευτές διερεύνησαν τα ενδιαφέροντα των υποψηφίων αλλά και της κοινότητας καλώντας τους να απαντήσουν σε ερωτήματα, όπως:

› Ποια θέματα θα σας ενδιέφεραν να ερευνήσετε από την ιστορία του τόπου;
› Ποια ζητήματα τοπικής ιστορίας θα ενδιέφεραν την κοινότητα για να ερευνηθούν;

Διάφορα θέματα έγιναν, έτσι, αντικείμενο συζήτησης κατά τη διάρκεια των πρώτων Επιμορφωτικών Συναντήσεων. Τελικά, συναποφασίστηκαν από εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους του Προγράμματος 5 (πέντε) Θεματικές Ενότητες με βάση τα ατομικά ενδιαφέροντά τους, το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας, την πρόσβαση σε πληροφορητές, την ανάδειξη θεμάτων που έχουν τύχει περιορισμένης έρευνας, τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα τους, εφόσον πρόκειται να αξιοποιηθούν στο υπό ίδρυση Μουσείο Προφορικής Ιστορίας στο Ν. Χανίων.

Οι Θεματικές Ενότητες που επιλέχθηκαν ήταν:
- Δεκαετία ’40 (Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος)
- Εκπαίδευση
- Εργασία - Επαγγέλματα
- Οικογένεια και Φύλο
- Πολυπολιτισμικότητα - Μετακινήσεις - Μετανάστευση

Οι παραπάνω Θεματικές Ενότητες διαμόρφωσαν και ισάριθμες ομάδες ερευνητών συνεντευκτών. Κάθε επιμορφούμενος ανάλογα με το ενδιαφέρον του ήταν ελεύθερος να επιλέξει τη θεματική περιοχή, στο πλαίσιο μιας Θεματικής Ενότητας, με την οποία θα ασχοληθεί στην πιλοτική συνέντευξή του. Δόθηκε, επίσης, προσοχή στην ισορροπία του αριθμού των μελών των ομάδων μεταξύ τους.

Πώς έγινε ο Οδηγός Πιλοτικής Συνέντευξης;

Οι επιμορφούμενοι του Προγράμματος, στο πλαίσιο της κατάρτισής τους, έπρεπε να συντάξουν έναν Οδηγό Πιλοτικής Συνέντευξης, βάση του οποίου θα έπαιρναν, στη συνέχεια, την πρώτη τους πιλοτική συνέντευξη.

Τα μέλη κάθε ομάδας επιμορφούμενων λαμβάνοντας υπόψη τις θεωρητικές επισημάνσεις των εκπαιδευτών και ανάλογες βιβλιογραφικές προτάσεις κατά Θεματική Ενότητα, συνεργάστηκαν και δημιούργησαν έναν πιλοτικό Οδηγό για τη Θεματική Ενότητα που ενδιαφέρονταν. Τους Οδηγούς αυτούς ανέβαζε κάθε ομάδα στο Google Group του Προγράμματος για συζήτηση, ανταλλαγή απόψεων, διευκρινήσεις και σχόλια. Κάθε εκπαιδευτής ήταν υπεύθυνος για μία ή δύο Θεματικές Ενότητες και τους αντίστοιχους Οδηγούς Συνέντευξης.

ΟΔΗΓΟΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

του υποψήφιου συνεντευκτή Μ. Πετράκη

(Ο παρακάτω «παραδειγματικός» οδηγός αφορά τη διενέργεια βιογραφικών συνεντεύξεων με παλιούς βιομηχανικούς εργάτες/εργαζόμενους σε βιοτεχνίες της περιοχής των Χανίων)

Γενικά στοιχεία

Πώς ονομάζεστε; Πότε γεννηθήκατε; Πού γεννηθήκατε;

Η ζωή πριν την εργασία

1. Ο ΤΟΠΟΣ

(εάν είναι εντόπιος)

- Θυμάστε πώς ήταν η περιοχή πριν ... Μπορείτε να μας την περιγράψετε (γειτονιά, εργοστάσια);
- Ποιες ήταν οι ασχολίες των κατοίκων της περιοχής;

(εάν έχει έρθει από κάποια άλλη περιοχή)

- Πότε ήρθατε στην περιοχή;
- Ποιοι ήταν οι λόγοι που σας έφεραν εδώ;
- Πώς ήταν η περιοχή τότε;

2. ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ/ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

- Μπορείτε να μας περιγράψετε την οικογένειά σας;
- Πώς θυμάστε τα παιδικά σας χρόνια;
- Ποιο ήταν το επάγγελμα των γονιών σας;
- Ασχολήθηκε κάποιος από την οικογένειά σας με το επάγγελμα αυτό;

(εάν πρόκειται για βιοτεχνικούς εργάτες που απασχολούνται σε οικογενειακή επιχείρηση)

Η ζωή κατά την εργασία

Ι. Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Μπορείτε να μας πείτε τους λόγους για τους οποίους μπήκατε στο εργοστάσιο;
- Πείτε μου μερικά πράγματα για την πρώτη επαφή σας με το χώρο του εργαστηρίου;
    1. Ποτέ «μπήκατε» στο εργοστάσιο;
    2. Ποιος ήταν ο ιδιοκτήτης;
    3. Θυμάστε ποιος σας «έφερε» να δουλέψετε στο εργοστάσιο;
    4. Με ποιον τρόπο σάς επέλεξαν;

ΙΙ. Η ΜΑΘΗΤΕΙΑ

- Θυμάστε ποιος/ποιοι σας «έδειξαν» τη δουλειά.
- Θα θέλατε να μας δώσετε κάποιες λεπτομέρειες από εκείνη την περίοδο;
    1. Με ποιον τρόπο «μάθαινες τη δουλειά»;
    2. Τι εργασίες κάνατε την περίοδο εκείνη στο εργοστάσιο;
    3. Πώς αισθανόσασταν τότε;
    4. Πόσο διάστημα παραμείνατε μαθητευόμενος;
    5. Πώς σας αντιμετώπισαν οι άλλοι εργάτες; Θυμάστε κάποια συγκεκριμένα περιστατικά από εκείνη την περίοδο;

ΙΙΙ. ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

- Πότε τελείωσε η περίοδος της μαθητείας; Πότε αποκτούσε κάποιος ειδίκευση;
- Θυμάστε πώς ήταν ο χώρος του εργοστασίου (χώροι, μηχανήματα κ.λ.π.);
- Μπορείτε να μας δώσετε λεπτομέρειες για την εργασία εκείνη την περίοδο (τεχνικές, καθήκοντα, αμοιβή, ώρες εργασίας);
- Θα μπορούσατε να μας περιγράψετε τον τρόπο με τον οποίο ήταν οργανωμένο το εργοστάσιο (ιεραρχία, καταμερισμός εργασίας με βάση το φύλο εργαζομένων, καταμερισμός με βάση την ηλικία);

- Πώς αισθανόσασταν για την εργασία σας; / Θα μπορούσατε να μου πείτε ορισμένα περιστατικά;

IV. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ
- Θυμάστε γιορτές ή άλλες εκδηλώσεις στο εργοστάσιο (πότε συνέβαιναν, με ποια αφορμή, ποιοι συμμετείχαν, με ποιον τρόπο);
- Ποιες ήταν οι σχέσεις που επικρατούσαν μεταξύ των μελών του εργοστασίου; Θα μπορούσατε να μας δώσετε περισσότερες λεπτομέρειες; (σχέσεις μεταξύ ειδικευμένων-ανειδίκευτων, ιδιοκτήτη-εργατών, ανδρών-γυναικών).

V. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ
- Πώς αντιδρούσατε στις εντολές των ανωτέρων;
- Υπήρξε κάποιας μορφής οργανωμένη δράση εντός του εργοστασίου; (ποια μορφή πήρε, για ποιους λόγους υπήρξε, ποιοι συμμετείχαν)
- Υπήρξε οργανωμένο συνδικάτο εντός του εργοστασίου; (πότε ιδρύθηκε, ποιοι συμμετείχαν)
- Πώς αντέδρασαν τα υπόλοιπα μέλη του εργοστασίου στην ίδρυσή του; (ιδιοκτήτες, εργάτες)
- Υπήρξαν περιστατικά που σημάδεψαν την οργάνωση;

VI. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ
- Ποιες αλλαγές συνέβησαν στην εργασία;
- Ποιο/ποια ήταν τα αποτελέσματά τους;
- Με ποιον τρόπο αντιμετωπίσατε αυτές τις αλλαγές;

Το τέλος στης εργασίας
- Πότε έκλεισε το εργοστάσιο; Ποιες συνθήκες οδήγησαν στο κλείσιμο του εργοστασίου;
- Μπορείτε να θυμηθείτε τη στιγμή που συνειδητοποιήσατε ότι «το εργοστάσιο κλείνει»; Πώς ήταν οι πρώτες μέρες μετά το «κλείσιμο» του εργοστασίου;
- Πώς σας επηρέασε; Με ποιον τρόπο αντιδράσατε;

Κάθε ομάδα, αφού λάμβανε υπόψη τις τελικές επισημάνσεις των υπεύθυνων εκπαιδευτών/τριών, προχωρούσε στη σύνταξη του οριστικού Οδηγού Πιλοτικής Συνέντευξης ανά Θεματική Ενότητα, τον οποίο χρησιμοποιούσε, στη συνέχεια, κάθε μέλος της ομάδας στην πιλοτική συνέντευξη που έπρεπε να διενεργήσει. Βασικά πλεονεκτήματα της σύνταξης ενός Οδηγού Πιλοτικής Συνέντευξης, όπως επισημάνθηκαν και από τους εκπαιδευτές/τριες ήταν:
- Οι καλά προετοιμασμένες και διατυπωμένες ερωτήσεις
- Η εύλογη αλληλουχία των θεμάτων και των ερωτήσεων
- Η καλύτερη διαχείριση του χρόνου
- Η καλή προετοιμασία του συνεντευκτή και της συνεντεύκτριας
- Η ασφάλεια για τους άπειρους συνεντευκτές και συνεντεύκτριες
- Το κοινό πλαίσιο δράσης μεταξύ των μελών κάθε ομάδας
- Η αποτελεσματικότερη ευέλικτη χρήση του Οδηγού Συνέντευξης

Πώς έγινε η Πιλοτική Συνέντευξη;

Στο πλαίσιο της προετοιμασίας της συνέντευξης ήταν σημαντικό για τους εκπαιδευόμενους συνεντευκτές και συνεντεύκτριες να έχουν αποκτήσει ένα υπόβαθρο γενικών γνώσεων σχετικά με το ερευνώμενο θέμα, το πλαίσιο, τον τόπο. Οι γνώσεις αυτές προήλθαν από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, την αναζήτηση στοιχείων για την ιστορία του τόπου και του πεδίου κάθε Θεματικής Ενότητας, την εξέταση των ιστορικο-κοινωνικών χαρακτηριστικών τους, την έρευνα στον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο, την επίσκεψη στο χώρο, την παρατήρηση,

καθώς και από συνεντεύξεις ή άτυπες συνομιλίες με «ειδικούς» (Experts) ή «ανθρώπους-κλειδιά» (Keypersons) και από προηγούμενες συνεντεύξεις.

Για τη διενέργεια των πιλοτικών συνεντεύξεων αξιοποιήθηκαν πληροφορητές και πληροφορήτριες
- από το άμεσο περιβάλλον των εκπαιδευόμενων συνεντευκτών
- από υπάρχοντα δίκτυα πληροφορητών της Νομαρχίας Χανίων
- από το περιβάλλον φίλων και γνωστών που ενήργησαν ως διαμεσολαβητές

Για τις πιλοτικές συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν ειδικά μηχανήματα βιντεοσκόπησης και ηχογράφησης, που εξασφαλίστηκαν από το Πρόγραμμα. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην επιλογή των μηχανημάτων αυτών ώστε να είναι συμβατά με τα σύγχρονα λογισμικά. Η ευκολία στη χρήση είναι επίσης ένα κριτήριο για την επιλογή τους καθώς οι ερευνητές και οι ερευνήτριες δεν είναι επαγγελματίες και χρειάζονται εύκολα στη χρήση μηχανήματα. Οι εκπαιδευόμενοι/ες δανείζονταν εκ περιτροπής τον απαραίτητο εξοπλισμό και τον επέστρεφαν στους υπεύθυνους της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων μαζί με το φάκελο των υλικών κάθε συνέντευξης.

Επιλέχθηκε το μοντέλο των διμελών ή τριμελών ομάδων για τη λήψη των πιλοτικών συνεντεύξεων, ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα βοήθειας και εποπτείας των εκπαιδευόμενων μεταξύ τους. Συνολικά διενεργήθηκαν 7 πιλοτικές συνεντεύξεις.

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι πιλοτικές συνεντεύξεις έγιναν όλες με άνδρες πληροφορητές, καθώς για άλλη μια φορά οι άνδρες είναι αυτοί που μιλούν ευκολότερα και είναι έτσι στην πρώτη γραμμή των ανθρώπων που βρίσκει κανείς όταν αναζητά μάρτυρες. Το γεγονός αυτό δεν έμεινε ασχολίαστο, καθώς στα προγράμματα Προφορικής Ιστορίας ενδιαφέρουν κυρίως οι μάρτυρες που δεν βρίσκονται στην πρώτη γραμμή.

Οι πιλοτικές συνεντεύξεις προωθήθηκαν στους επόπτες εκπαιδευτές κάθε Θεματικής Ενότητας, με στόχο να σχολιασθούν και να αποτελέσουν αντικείμενο επιμορφωτικής συνάντησης για την αξιολόγηση του συνόλου του υλικού των πιλοτικών συνεντεύξεων.

Ποια ήταν η διαδικασία αξιολόγησης της πιλοτικής συνέντευξης;

Η ανασύνθεση της τοπικής ιστορίας μέσα από την ενεργοποίηση της μνήμης και την αξιοποίηση της γνώσης των 'απλών' ανθρώπων που την έζησαν, βασίζεται στην αναγνώριση αυτών των ανθρώπων ως φορέων της δικής τους προσωπικής ιστορίας αλλά και συν-δημιουργών της κοινοτικής ιστορίας. Κάθε συνέντευξη εστιάζει στους τρόπους δράσης τους, στις στρατηγικές τους, στα βιογραφικά τους σχέδια, τους αξιακούς τους προσανατολισμούς. Ταυτόχρονα, όμως, σκιαγραφούνται και οι υλικοί παράγοντες και οι κοινωνικές σχέσεις, που αποτελούν εκείνο το πλαίσιο εντός του οποίου οι άνθρωποι καλούνται να αλληλεπιδράσουν, προσδιορίζοντας δυνατότητες αλλά και περιορισμούς. Η αξιολόγηση των πιλοτικών συνεντεύξεων προβάλλει τις παραπάνω παραδοχές στις αναζητήσεις κάθε ερευνητή-συνεντευκτή και ερευνήτριας-συνεντεύκτριας, που καλείται να διενεργήσει μια συνέντευξη στο πλαίσιο ενός ερευνητικού προγράμματος.

Στο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα, η αξιολόγηση των πιλοτικών συνεντεύξεων αποτέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερης επιμορφωτικής συνεδρίας. Οι επιμορφούμενοι χωρισμένοι σε ομάδες, ανάλογα με τη Θεματική Ενότητα που εργάστηκαν, επεξεργάστηκαν αποσπάσματα του βιντεοσκοπημένου και ηχογραφημένου υλικού με τις υπεύθυνες εκπαιδεύτριες και τον υπεύθυνο εκπαιδευτή και στοχάστηκαν σχετικά με το αποτέλεσμα της διαδικασίας. Αναδείχθηκαν θετικά και αρνητικά σημεία κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, προτάθηκαν λύσεις και εναλλακτικές διαδρομές. Τα επιμέρους πορίσματα των Ομάδων Εργασίας παρουσιάστηκαν

σε Ολομέλεια, ώστε να λειτουργήσουν ανατροφοδοτικά στο σύνολο των εκπαιδευόμενων συνεντευκτών.

Κατά τη διαδικασία αξιολόγησης της δοκιμαστικής/πιλοτικής συνέντευξης αναδείχθηκαν και προβλήματα γύρω από τη διενέργεια των συνεντεύξεων, για τα οποία έγιναν προσπάθειες επίλυσής τους από τους υπεύθυνους εκπαιδευτές.

Συγκεκριμένα, ένα σημαντικό πρόβλημα ήταν η απουσία τεχνογνωσίας στη χρήση εξειδικευμένου εξοπλισμού από τους πρωτόπειρους συνεντευκτές και συνεντεύκτριες, με αποτέλεσμα η ποιότητα ηχογράφησης ή/και βιντεοσκόπησης του υλικού να είναι χαμηλή και η δυνατότητα αξιοποίησής του περιορισμένη. Για το λόγο αυτό οργανώθηκε ειδικό σεμινάριο εξοικείωσης και βέλτιστης χρήσης του εξοπλισμού ψηφιακής καταγραφής των συνεντεύξεων για τους επιμορφούμενους συνεντευκτές και συνεντεύκτριες.

Ένα άλλο πρόβλημα σχετιζόταν με τη δυσκολία γεώτρησης δικτύων πληροφορητών. Για το λόγο αυτό ζητήθηκε από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων να προωθήσει προς τις ομάδες ονόματα πιθανών πληροφορητών αλλά και προσώπων που θα δράσουν μεσολαβητικά/διευκολυντικά. Ξανασυζητήθηκε επίσης με τις υπεύθυνες εκπαιδεύτριες και τον υπεύθυνο εκπαιδευτή, πιο στοχευμένα, το προφίλ των πληροφορητών κάθε Θεματικής Ενότητας.

παράδειγμα

Θεματική Ενότητα: «Δεκαετία 1940-1950»

Προφίλ πληροφορητών:

- Κατά προτίμηση, σημερινή ηλικία των πληροφορητών τουλάχιστον 80 ετών, δηλαδή γεννηθέντες και γεννηθείσες από το 1930 και πριν, ούτως ώστε να υπάρχει η ελάχιστη βιωματική ανάμνηση των γεγονότων της δεκαετίας του ’40.
- Ένα ή δύο άτομα, από τα πέντε που αντιστοιχούν στον κάθε συνεντευκτή, να ήταν, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, κάτοικοι της πόλης των Χανίων, προκειμένου να αναδειχθούν οι συνθήκες του αστικού περιβάλλοντος.
- Τρία ή τέσσερα άτομα να ήταν, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, κάτοικοι χωριού και, μάλιστα, και από όσες περισσότερες από τις πέντε επαρχίες του νομού Χανίων γίνεται, για να αναδειχθεί η ζωή στην ύπαιθρο και στην κάθε επαρχία χωριστά (εφόσον γνωρίζουμε ότι η κάθε επαρχία είχε άλλη ένταση βιωμάτων).
- Λόγω του μικρού αριθμού των συνεντεύξεων προτεραιότητα έχει μία ποιοτική επιλογή πληροφορητών, επομένως, θα πρέπει να προτιμηθούν κάποια άτομα με δράση στην ΕΟΚ → Εθνικό Στρατό, κάποια με δράση στο ΕΑΜ → Δημοκρατικό Στρατό και κάποια χωρίς, ενεργό τουλάχιστον, συμμετοχή, ούτως ώστε να αναδειχτούν οι τρεις, βασικές τουλάχιστον, πλευρές της περιόδου. Ένα ακόμη κριτήριο στην κατηγορία αυτή πρέπει να αποτελέσει ο βαθμός εμπλοκής στα γεγονότα. Καλό θα ήταν να περιληφθούν στις συνεντεύξεις άτομα που υπέστησαν καταστάσεις λόγω της δράσης τους, αλλά και άτομα που έπεσαν θύματα αντιποίνων, χωρίς οι ίδιοι να έχουν συμμετάσχει σε κάποια αντιστασιακή ή πολεμική δραστηριότητα.
- Ο αριθμός των πληροφορητών θα πρέπει να μοιραστεί, κατά το δυνατόν, μεταξύ ανδρών και γυναικών, για το λόγο ότι οι έμφυλοι ρόλοι όρισαν, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, διαφορετικά βιώματα και διαφορετικές οπτικές για τη δεκαετία μεταξύ ανδρών και γυναικών.
- Κατά το δυνατόν, επίσης, θα πρέπει να μοιραστούν οι πληροφορητές ανάμεσα σε οικονομικά ευκατάστατους και μη, προκειμένου να αναγνωστεί ο παράγοντας της οικονομίας στο βίωμα ενός πολέμου.
- Παράλληλα, ας αναζητηθούν περιπτώσεις ατόμων που επέλεξαν ή αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από το νομό ή και από το νησί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας, αλλά και περιπτώσεις ατόμων που παρέμειναν, ώστε να αναδειχθούν και οι δύο καταστάσεις.

ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Η χρονική διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος

Ένα ερευνητικό πρόγραμμα, που γίνεται στο πλαίσιο της κοινότητας, καλό είναι να δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές

- να σχεδιάσουν καλά την έρευνά τους,
- να επιλέξουν και να γνωρίσουν τους πληροφορητές,
- πιθανότατα, να πραγματοποιήσουν προκαταρκτικές συνεντεύξεις,
- να μελετήσουν το υλικό τους και
- να προβούν στις απαραίτητες διορθωτικές κινήσεις προκειμένου να βελτιώσουν την ερευνητική τους πρακτική σε επόμενες συνεντεύξεις.

Για την εκπαίδευση οι χρόνοι υλοποίησης ενός προγράμματος είναι διαφορετικοί, καθώς εξαρτώνται καθοριστικά από τις σχολικές συμβάσεις και το διαθέσιμο χρόνο της τάξης ή του σχολείου. Γενικά, η διάρκεια ενός ερευνητικού προγράμματος εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα των μελών της ερευνητικής ομάδας, τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιείται και τον αριθμό των συνεντεύξεων στις οποίες στοχεύει.

Πολιτισμός

ΑΠΟΤΥΠΩΜΑΤΑ

"Ενα μουσείο προφορικής ιστορίας ανασυνθέτει την τοπική ιστορία"

Πολιτισμικά

ΣΤΟΝ ΔΙΙΜΟ ΑΓΜΕΝΩΝ

"Μουσείο προφορικής ιστορίας"

Το πρώτο στην Ελλάδα

Στόχος του ερευνητικού προγράμματος που υλοποιήθηκε στα Χανιά ήταν η συγκέντρωση περίπου 100 προφορικών μαρτυριών και για τις πέντε θεματικές ενότητες του συμφωνημένου πανοράματος μνήμης: (α) δεκαετία του 1940, (β) εκπαίδευση, (γ) εργασία και επαγγέλματα (δ) οικογένεια και έμφυλες σχέσεις και (ε) μετανάστευση (βλ. σ.51). Η χρονική διάρκειά του ήταν 10 μήνες, μέσα στους οποίους η λήψη των συνεντεύξεων ακολουθούσε ένα συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα. Κατά την εξέλιξη αυτού του προγράμματος και αφού είχε ολοκληρωθεί η επιμόρφωση, δημιουργήθηκαν, όπως ήταν φυσικό, επιπλέον ερωτήματα και δόθηκαν λύσεις, τις οποίες και παρουσιάζουμε παρακάτω.

Εκτός από τη μέθοδο εργασίας στη λήψη των προφορικών μαρτυριών, πόσο καλά πρέπει να γνωρίζει ο ερευνητής το θέμα;

Όπως έχει αναφερθεί (βλ. σ.21), όσο περισσότερα γνωρίζει ο ερευνητής τόσα περισσότερα μπορεί να μάθει από τον πληροφορητής του. Αυτή είναι, βέβαια, μια γενική θέση η οποία δεν σημαίνει βαθιά γνώση του αντικειμένου, με δεδομένο ότι έχουμε να κάνουμε με ένα πρόγραμμα που υλοποιείται στο πλαίσιο της κοινότητας ή της εκπαίδευσης. Χρειάζεται ωστόσο γνώση του θέματος που μπορεί να καλυφθεί με μια βασική βιβλιογραφία που δίνεται εξαρχής στους συνεντευκτές-ερευνητές και είναι στη διακριτική τους ευχέρεια η επένδυση που θα κάνουν. Πολλές φορές η πρώτη συνέντευξη ωθεί τους συνεντευκτές και τις συνεντεύκτριες να μάθουν περισσότερα για την εποχή ή τα γεγονότα που αφηγείται ο πληροφορητής-μάρτυράς τους.

Μπορεί να είναι παρών στη συνέντευξη παραπάνω από ένας ερευνητής;

Με βάση το σχεδιασμό του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος, κρίθηκε σκόπιμο κάθε συνεντευκτής ή συνεντεύκτρια, να διενεργήσει, στο διάστημα των δέκα μηνών, τουλάχιστον 5 συνεντεύξεις στη θεματική ενότητα, για την οποία έχει εργαστεί και στο πλαίσιο της επιμόρφωσής του, αξιοποιώντας έτσι την τεχνογνωσία που έχει λάβει. Οι συνεντεύξεις αυτές έγιναν είτε ατομικά, ένας συνεντευκτής με έναν πληροφορητή, είτε δυο μέλη ανά πληροφορητή. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, ο ένας εκτελούσε χρέη συνεντευκτή και ο δεύτερος λειτουργούσε ως βοηθός του. Οι ρόλοι φυσικά εναλλάσσονταν ανά συνέντευξη, έτσι ώστε να περνούν όλοι και από τις δυο θέσεις. Με βάση την εμπειρία του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος και οι δυο πρακτικές είναι πρόσφορες και εξαρτάται από τη δυναμική της ομάδας και τις μεταξύ τους σχέσεις κάθε φορά θα επιλέξουν. Γενικά κρίθηκε σκόπιμο, κατά τη διενέργεια της συνέντευξης να μην είναι παρόντες παραπάνω από δυο ερευνητές για να μην διαταράσσεται η προσωπική σχέση του πληροφορητή με τον ερευνητή-συνεντευκτή.

Σχετικά με την εξεύρεση πληροφορητών και το προφίλ τους;

Η εξεύρεση των πληροφορητών, κατά τη διάρκεια του προγράμματος, έγινε

κυρίως με τρεις τρόπους,
• με την αξιοποίηση παλιότερων δικτύων στα οποία είχαν πρόσβαση μέλη της ερευνητικής ομάδας
• με την αξιοποίηση των δικτύων επικοινωνίας που δημιουργήθηκαν με τις πιλοτικές συνεντεύξεις
• με τη γεώτρηση νέων δικτύων που διαμορφώθηκαν μέσα από την επιτόπια έρευνα σε διάφορες περιοχές του Νομού Χανίων και με τη βοήθεια μελών της τοπικής κοινότητας και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων

Τα κριτήρια, με βάση τα οποία γίνεται η επιλογή των πληροφορητών (βλ. σ.53-54), καλό είναι να αποτελέσουν αντικείμενο ευρείας συζήτησης στο εσωτερικό των ομάδων ανά θεματική ενότητα, καθώς είναι καθοριστικά για το είδος της Προφορικής Ιστορίας που θέλουμε να κάνουμε. Όταν, για παράδειγμα, αναζητά κανείς πληροφορητές, βρίσκεται στην αρχή μπροστά σε διαθέσιμους μάρτυρες που είναι συνήθως επιφανή μέλη της τοπικής κοινωνίας, γνωστοί συνδικαλιστές με άνεση να μιλούν στο δημόσιο χώρο και στην συντριπτική τους πλειοψηφία άνδρες. Η ομάδα μπροστά σ' αυτό το δεδομένο οφείλει να αναρωτηθεί:
› Θέλουμε αυτό το προφίλ πληροφορητών;
› Μήπως αυτοί οι πληροφορητές είναι δέσμιοι της δημόσιας εικόνας τους και τα λεγόμενά τους καθορίζονται βασικά από τη θέση τους στο δημόσιο χώρο;
› Θέλουμε άλλη μια *ιστορία από τα πάνω;*
Η θέσπιση κριτηρίων είναι και μια απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα. Στο συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα τέθηκαν τα παρακάτω κριτήρια που ίσχυαν για όλες τις ομάδες.
• το φύλο (ο αριθμός των πληροφορητών θα πρέπει να μοιραστεί, κατά το δυνατόν, μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς η εμπειρία είναι και έμφυλη και μας ενδιαφέρει να την αναζητήσουμε)
• η ηλικία (επιλογή πληροφορητών τέτοιας ηλικίας κάθε φορά, ώστε να υπάρχει η ελάχιστη βιωματική ανάμνηση των γεγονότων/φαινομένων που διατρέχουν κάθε θεματική ενότητα)
• η συσχέτιση προσωπικής εμπειρίας και θεματικής ενότητας (λόγω του μικρού αριθμού των συνεντεύξεων ανά θεματική ενότητα, προτεραιότητα έχει μια ποιοτική επιλογή πληροφορητών, ώστε να αναδειχθούν βασικές πλευρές κάθε θέματος αλλά και ο διαφορετικός βαθμός εμπλοκής των πληροφορητών στα γεγονότα)
• το πολιτισμικό και κοινωνικο-οικονομικό προφίλ (ανάδειξη πληροφορητών με διαφορετικό οικονομικό και εργασιακό status, πληροφορητών από τον αστικό ιστό και την ύπαιθρο του Νομού Χανίων)

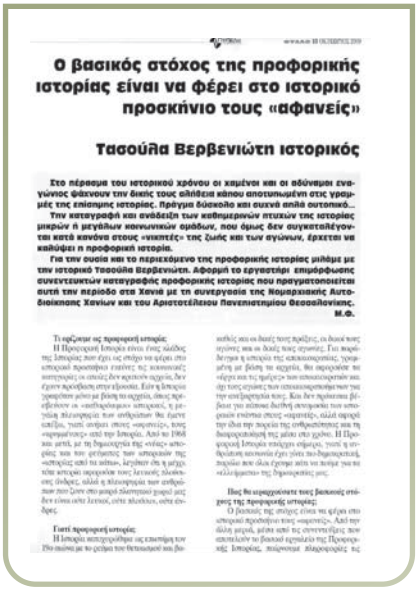

Ο βασικός στόχος της προφορικής ιστορίας είναι να φέρει στο ιστορικό προσκήνιο τους «αφανείς»

Τασούλα Βερβενιώτη ιστορικός

Στο πέρασμα του ιστορικού χρόνου οι χαμένοι και οι αδύναμοι ενώ γίνονται την δικής τους αλήθειας κάπου αποτυπωμένη στις γραμμές της επίσημης ιστορίας. Πράγμα δύσκολο και συχνά απλά αυτοπικό...

Την καταγραφή και ανάδειξη των καθημερινών στιγμών της ιστορίας μικρών ή μεγάλων κοινωνικών ομάδων, που όμως δεν συγκατατέθηκαν κατά κανόνα στους «νικητές» της ζωής και των αγώνων, έρχεται να καλύψει η προφορική ιστορία.

Για την ουσία και το περιεχόμενο της προφορικής ιστορίας μιλάμε με την ιστορικό Τασούλα Βερβενιώτη. Αφορμή το εργαστήρι επιμόρφωσης συνεντευκτών καταγραφής προφορικής ιστορίας που πραγματοποιείται αυτή την περίοδο στα Χανιά με τη συνεργασία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων και του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Μ.Φ.

Σάββατο 27 Φεβρουαρίου 2010 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ • 5

Η ιστορία που δεν αφηγούνται τα άλλα μουσεία

Διηγήσεις, εμπειρίες και βιώματα, ένας προφορικός πολιτισμός, βρίσκουν για πρώτη φορά στέγη στα Χανιά

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ
Της ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΤΣΟΥΡΑΚΗ

Η ιστορία που δεν αφηγούνται τα άλλα μουσεία

Δημήτρης Βασιλακάκης

Δάσκαλος Δημιουργικής

Ο αριθμός των προφορικών πολιτισμών που καταγράφουν την ιστορία τους μέσα από τις προσωπικές μαρτυρίες των κατοίκων αυξάνεται συνεχώς. Πρόσφατα και η Κρήτη έκανε τα πρώτα βήματα σε αυτή την κατεύθυνση. Το Κέντρο Προφορικής Ιστορίας Χανίων, που ιδρύθηκε πριν από δύο χρόνια, ξεκίνησε τη λειτουργία του με ένα πρόγραμμα καταγραφής της ιστορίας των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Τώρα, μετά από μια σειρά σεμιναρίων για την εκπαίδευση των ερευνητών, ξεκινά μια νέα φάση καταγραφής, αυτή τη φορά της ιστορίας των κατοίκων της πόλης και της υπαίθρου του νομού Χανίων.

Η πρόσκληση για τα σεμινάρια απευθύνθηκε σε φοιτητές, εκπαιδευτικούς, εργαζόμενους στον πολιτισμό και σε όσους ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με την προφορική ιστορία. Στόχος είναι η δημιουργία μιας ομάδας εθελοντών που θα καταγράψουν τις μαρτυρίες των κατοίκων της πόλης και της υπαίθρου. Οι μαρτυρίες αυτές θα αποτελέσουν το υλικό για μια σειρά εκθέσεων που θα φιλοξενηθούν στο Κέντρο Προφορικής Ιστορίας Χανίων.

Η πρώτη ομάδα εθελοντών ολοκλήρωσε τα σεμινάρια και ξεκίνησε τις συνεντεύξεις. Μέχρι τώρα έχουν καταγραφεί 20 μαρτυρίες, οι περισσότερες από ανθρώπους που έχουν γεννηθεί στα τέλη του 19ου αιώνα. Οι μαρτυρίες αυτές θα αποτελέσουν το πρώτο υλικό για τη δημιουργία του αρχείου προφορικής ιστορίας.

Ο Δημήτρης Βασιλακάκης, δάσκαλος Δημιουργικής Απασχόλησης, είναι ένας από τους εθελοντές που ολοκλήρωσαν τα σεμινάρια και ξεκίνησαν τις συνεντεύξεις. Μιλάει για τη διαδικασία και τις δυσκολίες που συναντούν οι εθελοντές στην προσπάθειά τους να καταγράψουν τις μαρτυρίες των κατοίκων.

Ποιος είναι ο ρόλος του δασκάλου στη διαδικασία της καταγραφής;

Ο δάσκαλος έχει ένα ρόλο καθοδηγητικό. Δεν είναι αυτός που θα κάνει τις συνεντεύξεις, αλλά αυτός που θα καθοδηγήσει τους μαθητές του στο πώς θα κάνουν τις συνεντεύξεις, τι ερωτήσεις θα κάνουν, πώς θα καταγράψουν τις μαρτυρίες, πώς θα τις επεξεργαστούν. Ο δάσκαλος είναι αυτός που θα τους καθοδηγήσει σε όλη τη διαδικασία.

Ποιες δυσκολίες συναντούν οι εθελοντές στην προσπάθειά τους να καταγράψουν τις μαρτυρίες των κατοίκων;

Οι δυσκολίες είναι πολλές. Η πρώτη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν. Δεν θέλουν να καταγραφεί η μαρτυρία τους. Δεν θέλουν να μιλήσουν στο μαγνητόφωνο. Δεν θέλουν να μιλήσουν στη φωτογραφική μηχανή. Δεν θέλουν να μιλήσουν στην κάμερα. Αυτή είναι η πρώτη δυσκολία. Η δεύτερη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια πράγματα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια γεγονότα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποιους ανθρώπους. Αυτή είναι η δεύτερη δυσκολία. Η τρίτη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια πράγματα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια γεγονότα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποιους ανθρώπους. Αυτή είναι η τρίτη δυσκολία.

Ποιες είναι οι δυσκολίες που συναντούν οι εθελοντές στην προσπάθειά τους να καταγράψουν τις μαρτυρίες των κατοίκων;

Οι δυσκολίες είναι πολλές. Η πρώτη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν. Δεν θέλουν να καταγραφεί η μαρτυρία τους. Δεν θέλουν να μιλήσουν στο μαγνητόφωνο. Δεν θέλουν να μιλήσουν στη φωτογραφική μηχανή. Δεν θέλουν να μιλήσουν στην κάμερα. Αυτή είναι η πρώτη δυσκολία. Η δεύτερη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια πράγματα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια γεγονότα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποιους ανθρώπους. Αυτή είναι η δεύτερη δυσκολία. Η τρίτη δυσκολία είναι ότι πολλοί άνθρωποι δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια πράγματα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποια γεγονότα. Δεν θέλουν να μιλήσουν για κάποιους ανθρώπους. Αυτή είναι η τρίτη δυσκολία.

• η οπτική γωνία (επιλογή πληροφορητών που να μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικής οπτικής γωνίας αφηγήσεις. Οι αφηγήσεις αυτές δεν χρειάζεται να αφορούν μόνο 'καυτά' θέματα της ιστορίας, στα οποία είναι δεδομένη η πολυπρισματικότητα, όπως, για παράδειγμα, ο Εμφύλιος πόλεμος αλλά όλα τα θέματα. Για παράδειγμα, στη θεματική ενότητα για τη μετανάστευση, επιλέχθηκαν πληροφορητές που έχουν φύγει από την Ελλάδα ως μετανάστες και πληροφορητές που έχουν έρθει στην Ελλάδα ως μετανάστες. Ανάμεσα στους πρώτους, προτάθηκε η επιλογή πληροφορητών που έχουν μεταναστεύσει σε διαφορετικού εθνοτικού και πολιτισμικού επιπέδου χώρες, ώστε να έχουμε πολλαπλές στην ουσία αφηγήσεις.)

Προπαρασκευαστική συνάντηση ή όχι;
Κάποιες από τις συνεντεύξεις έγιναν χωρίς προκαταρκτική συνάντηση του ερευνητή με τον πληροφορητή. Κάποιες άλλες έγιναν αφού είχε προηγηθεί όχι μόνον τηλεφωνική επαφή αλλά και συνάντηση γνωριμίας, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η προσωπική σχέση ανάμεσα στον ερευνητή/τρια και στον πληροφορητή/τρια. Η εμπειρία μας έδειξε ότι και οι δυο πρακτικές μπορούν να έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Στην πρώτη περίπτωση, βασικά μειονεκτήματα είναι αυτά που μπορούν να προκύψουν από την έλλειψη προηγούμενης επικοινωνίας και συνεπώς λιγότερη άνεση κατά τη συνέντευξη. Στη δεύτερη περίπτωση επισημάνθηκε το εξής: Κατά την προπαρασκευαστική συνάντηση, όταν ο/η ερευνητής/τρια προετοίμαζε τον πληροφορητή, αυτός είχε την τάση να αφηγηθεί αμέσως και ήταν δύσκολο η επικοινωνία αυτή να αναβληθεί για τη συνέντευξη. Όταν όμως ο πληροφορητής είχε αφηγηθεί όσα κρατούσε μέσα του στη διάρκεια της συνάντησης γνωριμίας, αισθανόταν αμηχανία να τα επαναλάβει κατά τη συνέντευξη. Είναι συνεπώς θέμα χειρισμού της ομάδας και του/της ερευνητή/τριας προσωπικά πως θα χειρισθεί τη γνωριμία με τον πληροφορητή-μάρτυρα.

Μαγνητοφωνημένη ή μαγνητοσκοπημένη συνέντευξη;
Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος επιλέχθηκε οι συνεντεύξεις να είναι και μαγνητοφωνημένες και μαγνητοσκοπημένες, καθώς το προφορικό υλικό προοριζόταν για να εκτεθεί και σε ένα μουσείο, όπου η εικόνα είναι απαραίτητη. Γενικότερα όμως, καλό είναι να έχουμε και τη μαγνητοσκόπηση της συνέντευξης, γιατί αυτή η μορφή είναι πολύ πιο δυναμική απ' ό,τι η μαγνητοφώνηση. Υπάρχουν όμως πληροφορητές που αισθάνονται μεγαλύτερο βαθμό έκθεσης όταν υπάρχει βιντεοκάμερα και δεν είναι έτοιμοι να εκτεθούν σ' αυτήν την κατάσταση. Σ' αυτήν την περίπτωση, επιλέγουμε να μαγνητοφωνήσουμε τη συνέντευξη για να μη χαθεί η συγκεκριμένη μαρτυρία.

Πού έγινε η συνέντευξη;
Οι αφηγητές κλήθηκαν να επιλέξουν το χώρο διενέργειας της συνέντευξης. Γενικά, θεωρείται καλό να επιλέγεται ένας χώρος στον οποίο ο πληροφορητής αισθάνεται οικεία, όπως είναι για παράδειγμα το σπίτι του. Κάποιοι πληροφορητές όμως δεν επέλεξαν το σπίτι τους για λόγους που μπορεί κανείς να υποθέσει, ωστόσο δεν γνωρίζει. Σ' αυτήν την περίπτωση, το καφενείο ήταν μια εναλλακτική λύση για τους άνδρες. Για τις γυναίκες όμως η εναλλακτική λύση δεν ήταν προφανής και έπρεπε να βρεθεί. Ο ερευνητής πρέπει να έχει κάποια σχετική πρόταση. Η επιλογή ενός δημόσιου χώρου, όπως είναι το καφενείο, για τη διενέργεια μιας συνέντευξης θέτει και αυτή κάποια προβλήματα, τεχνικά, όπως είναι οι θόρυβοι ή ο φωτισμός αλλά και ουσιαστικά, όπως είναι η έκθεση της συνέντευξης και του πληροφορητή σε ενδεχόμενη δημόσια θέα. Η επιλογή του χώρου της συνέντευξης είναι συνεπώς και αυτό ένα ζήτημα που χρειάζεται σκέψη από την πλευρά της ερευνητικής ομάδας και του ερευνητή γιατί μπορεί να καθορίσει την ποιότητα της μαρτυρίας.

Ο πληροφορητής παραβρίσκεται μόνος στη συνέντευξη;
Κατά τη διενέργεια της συνέντευξης μπορούν να παρουσιαστούν -και παρουσιάστηκαν- και άλλα ζητήματα, όπως, για παράδειγμα, η παρουσία άλλων μελών της οικογένειας του πληροφορητή, που παρακολουθούν τη συνέντευξη,

και που ενδέχεται είτε να τη διακόπτουν, είτε να την ελέγχουν, είτε απλά να τραβούν την προσοχή του πληροφορητή έξω από τη ροή της συνέντευξης. Για τα προβλήματα αυτά δεν υπάρχουν, όπως είναι εύλογο, 'συνταγές'. Η συνέντευξη είναι μια ανθρώπινη σχέση, ένα momentum επικοινωνίας ανάμεσα σε ανθρώπους και η επιτυχία της οδού που θα επιλέξουν, για να επιλύσουν τυχόν ζητήματα που προκύπτουν, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες που δεν μπορούν να προκαθορισθούν. Στη διάρκεια του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος, οι χειρισμοί ήταν ποικίλοι και στο βαθμό που ήταν φυσικοί ήταν και επιτυχημένοι στις περισσότερες περιπτώσεις. Είχαμε, για παράδειγμα, περιπτώσεις που ο ερευνητής εντάχθηκε κανονικά στην οικογενειακή μάζωξη που είχε στηθεί για τη συνέντευξη και χρειάστηκε να περιμένει για να κερδίσει ή και να απομονώσει τον μάρτυρά του. Είχαμε άλλες περιπτώσεις που, ενώ ο μάρτυρας ήταν πολύ 'ανοικτός' να αφηγηθεί τις εμπειρίες του, άλλα μέλη της οικογένειας ήταν δύσπιστα και χρειαζόταν να πεισθούν κι εκείνα για να γίνει η συνέντευξη.

Η ποιότητα της συνέντευξης και του ερευνητικού υλικού εξαρτάται από πολλά πράγματα που έγινε προσπάθεια να καλυφθούν κατά την επιμόρφωση της ερευνητικής ομάδας. Εξαρτάται επίσης από την ετοιμότητα του ερευνητή να επιλύει τα θέματα που θα παρουσιασθούν κατά τη διενέργεια της συνέντευξης.

Στη διεύθυνση: http://www.oralhist-chania-edu.net βρίσκεται συγκεντρωμένο το εκπαιδευτικό υλικό καθώς και το υλικό των ομάδων εργασίας του ερευνητικού προγράμματος Προφορικής Ιστορίας

Κατά τη διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος συναντιέται σε ολομέλεια η ερευνητική ομάδα ή οι ομάδες μεταξύ τους;
Με στόχο την ανατροφοδότηση και τον αναστοχασμό της ερευνητικής ομάδας, διενεργήθηκαν, κατά τη διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος, προγραμματισμένες συναντήσεις εργασίας (α) σε ολομέλειες και (β) ανά θεματική ομάδα με την παρουσία όλης ή μέρους της επιστημονικής επιτροπής. Στη διάρκεια αυτών των συναντήσεων διαμορφώθηκαν και αναδιαμορφώθηκαν τα κριτήρια για την επιλογή των πληροφορητών κατά θεματική ενότητα και έγινε η διενέργεια και η πρώτη επεξεργασία των συνεντεύξεων.

Πώς παραδίδεται το υλικό των συνεντεύξεων;
Κάθε ερευνητής και ερευνήτρια καταθέτει ένα φάκελο υλικού δεδομένων της συνέντευξης. Τα δεδομένα αυτά αποτελούνται (βλ. σ.39) από το dvd της βιντεοσκοπημένης συνέντευξης, το ψηφιακό αρχείο της ηχογραφημένης συνέντευξης, την απομαγνητοφώνηση (ολική, ή θεματική/μερική) της συνέντευξης, την περίληψη, το ημερολόγιο, το πρωτόκολλο, τις φωτογραφίες πεδίου και πληροφορητή, χρήσιμα υποστηρικτικά κείμενα και υλικό. Στη διαδικασία της απομαγνητοφώνησης προβλέπεται εξαρχής η χρονομέτρηση, έτσι ώστε να είναι εύκολη η αντιστοίχιση γραπτού κειμένου και προφορικού, καθώς και η επιλογή τμημάτων της συνέντευξης. Στην περίπτωση που δεν είναι δυνατή η ολική απομαγνητοφώνηση, μπορεί να γίνει θεματική καταγραφή της προφορικής μαρτυρίας με μερική απομαγνητοφώνηση των τμημάτων που έχουν, κατά την κρίση του ερευνητή, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ή ανταποκρίνονται περισσότερο στον οδηγό συνέντευξης. Η παρέμβαση του ερευνητή είναι εδώ πολύ πιο άμεση.

Θεματική ενότητα: *Δεκαετία του΄40*
Ερευνήτρια: *Χρυσούλα Αναγνωστοπούλου*
Πληροφορήτρια: *Κρυσταλλία Μπεράκη-Πρωιμάκη (γεν. 1926, στο Ορθούνι Χανίων)*
Ημ. συνέντευξης: *14 Μαρτίου 2010*

Όλα τα μέλη της επιστημονικής επιτροπής και της ερευνητικής ομάδας είναι χρήσιμο να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα κάθε φακέλου. Γι' αυτό το λόγο, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, δημιουργήθηκε ένας ιστότοπος, στον οποίο φιλοξενήθηκαν ψηφιοποιημένα όλα τα δεδομένα.

Κάθε συνεντευκτής και συνεντεύκτρια, έχει τη δυνατότητα αφού προβεί σε μια πρώτη ερμηνεία των δεδομένων των συνεντεύξεων, στη συνέχεια να επεξεργάζεται, με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας του/της, το σύνολο των συνεντεύξεων της θεματικής ενότητας που μελετούν.

Στο τέλος του ερευνητικού προγράμματος, με τη βοήθεια και τη συμμετοχή του επόπτη/της επόπτριας κάθε θεματικής ενότητας, έγινε προσπάθεια να ερμηνευτεί το σύνολο των δεδομένων και να διατυπωθούν συνθετικές εκθέσεις.

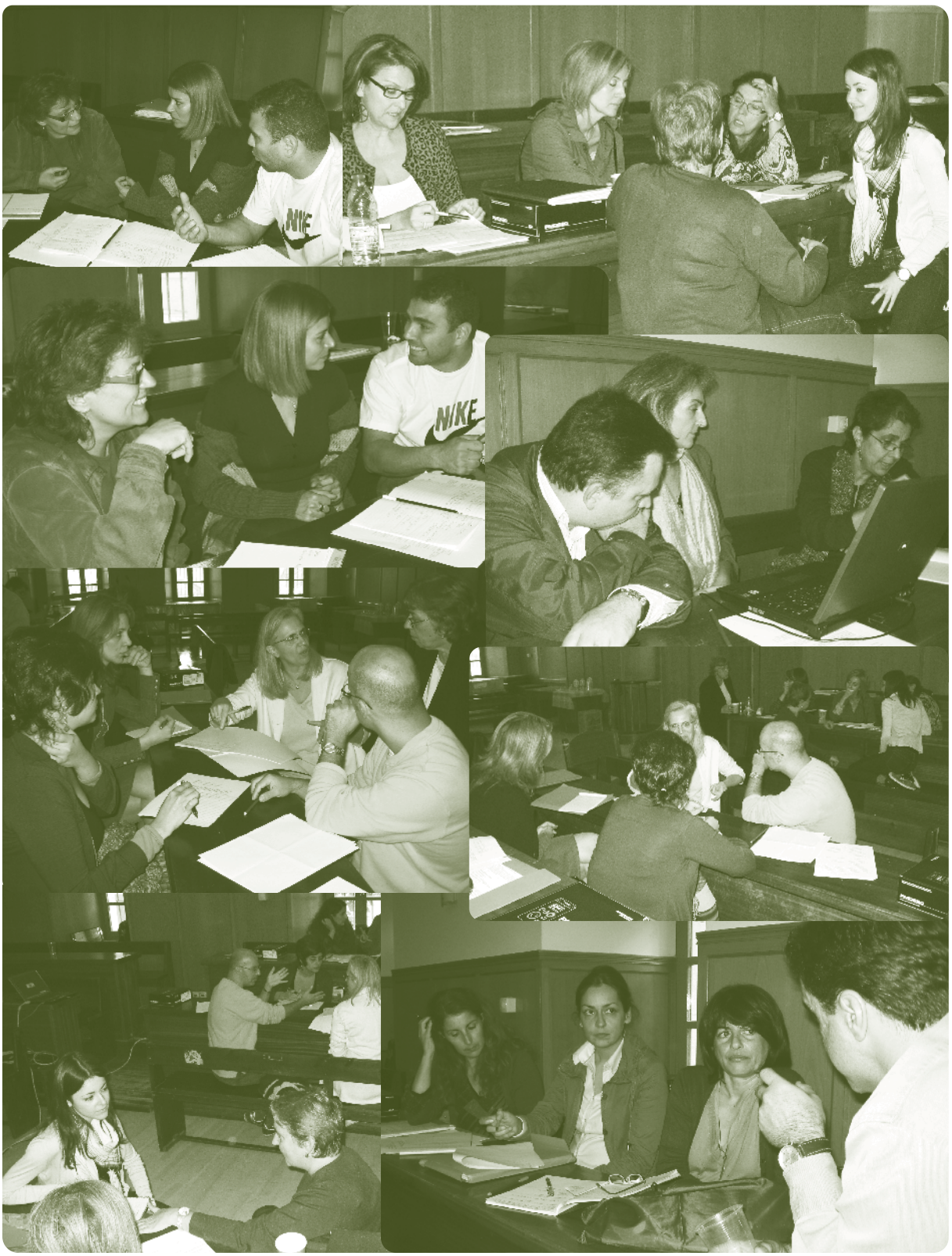

Στιγμιότυπα από τις επιμορφωτικές συναντήσεις των ομάδων των εθελοντών συνεντευκτών και συνεντευκτριών κατά τη διάρκεια του Προγράμματος Προφορικής Ιστορίας στα Χανιά, 2009-10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΑ

Alheit, P. (1997). Η αφηγηματική συνέντευξη. Μια εισαγωγή. Στο Σ. Παπαϊωάννου, P. Alheit & H. S. Olesen (επιμ.), *Κοινωνικός μετασχηματισμός, εκπαίδευση και τοπική κοινωνία*. Ρέθυμνο/Ανώγεια: Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ataide, Y. (2002). *Κατανόησέ με ή σε καταβροχθίζω. Προφορικές μαρτυρίες από τη ζωή των παιδιών του δρόμου στο Σαλβαντόρ*. Αθήνα: Κατάρτι.

Bertaux, D. (ed) (1981). *Biography and Society*. Beverly Hills: Sage.

Chamberlayne, P., Bornat, J. & Wengraf, T. (eds) (2000). *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. London: Routledge.

Charlton, T.L., Myers L.E. & Sharpless, R. (eds.) (2006). *Handbook of Oral History*. AltaMira Press. Επανέκδοση σε δύο μέρη: *History of Oral History* (2007) και *Thinking about Oral History* (2008).

DeBlasio, D. M., Ganzert C. F., Mould, D. H., Paschen, S. H. & Sacks, H. L. (2009). *Catching Stories: A Practical Guide to Oral History*. Swallow Press, Ohio University Press.

Elliot, J. (2005). *Using narrative social research. Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage.

Lawrence Neuman, W. (2000). *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.

Mercier, L. & Buckendorf, M. (1992). *Using Oral History in Community History Projects*. Los Angeles: Oral History Association.

Mishler, E. (1996). *Συνέντευξη έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Perks, R. & Thomson, A. (eds.) (2006). *The Oral History Reader*. London: Routledge.

Plummer, K. (2000). *Τεκμήρια ζωής. Εισαγωγή στα προβλήματα και τη βιβλιογραφία μιας ανθρωπιστικής μεθόδου*. Αθήνα: Gutenberg.

Portelli, A. (1991). *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. Albany: SUNY Press.

Ritchie, D. A. (1995). *Doing Oral History.* New York: Twayne Publishers.

Silverman, D. (2000). *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook.* London: Sage.

Sommer, B. & Quinlan, M. K. (2009). *The Oral History Manual*. AltaMira Press.

Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative Research. Grounded Theory procedures and techniques.* Newbury Park: Sage.

Thompson, P. (2002). *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*. Αθήνα: Πλέθρον.

Vansina, J. (1965). *Oral Tradition. A Study in Historical Methodology* (μετάφραση από τα Γαλλικά: H. M. Wright). London: Routledge & Kegan Paul.

Vansina, J. (1985). *Oral Tradition as History*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.

Wengraf, T. (2001). *Qualitative Research Interviewing. Biographic Narrative and Semi-Structured Methods.* London: Sage.

Yow, V. R. (2005). *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences.* Rowman and Littlefield.

Αβδελά, Ε. & Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1997). *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην Ιστορική Αφήγηση.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βερβενιώτη, Τ. (2003). *Διπλό βιβλίο-Η αφήγηση της Σταματίας Μπαρμπάτση: Η ιστορική ανάγνωση.* Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Βουτυρά, Ε. (2008). *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Καϊάφα, Ο. (επιμ.) (2003). *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία.* Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη & Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Λεοντσίνης, Γ. & Ρεπούση, Μ. (2001). *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ.

Μπούσχοτεν, Βαν Ρ. (1997). *Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*. Αθήνα: Πλέθρον.

Μπουτζουβή, Α. (1998). Προφορική Ιστορία : Όρια και δεσμεύσεις. *Στο Μαρτυρίες σε Ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας*. Πρακτικά της Διεθνούς Ημερίδας (30 Μαΐου 1997). Αθήνα: Κατάρτι.

Μπουτζουβή, Α. (2002). Καταγράφοντας μια αφήγηση: εναλλακτικές δυνατότητες, προκλήσεις και παγίδες. Στο *Τεκμήρια βιομηχανικής ιστορίας*, Γ΄ Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση του ελληνικού τμήματος του TICCIH, Ερμούπολη 20-22 Οκτωβρίου 2000, Πρακτικά, Αθήνα.

Πανταζής, Π. (1997). Η συγκρότηση της ταυτότητας εφήβων μεταναστών: μια μελέτη ιστοριών ζωής. Στο Κλ. Ναυρίδης & Ν. Χρηστάκης, *Ταυτότητες. Ψυχοκοινωνική συγκρότηση.* Αθήνα: Καστανιώτης.

Πανταζής, Π. (2004). *Από τα Υποκείμενα στο Υποκείμενο. Η βιογραφική προσέγγιση στην ψυχοκοινωνική έρευνα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πασσερίνι, Λ. (1998). *Σπαράγματα του 20ού αιώνα. Η Ιστορία ως βιωμένη εμπειρία.* Αθήνα: Νεφέλη.

Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα Ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση.* Αθήνα: Καστανιώτης.

Ρεπούση, Μ. (επιμ.). *Τοπικές Ιστορίες και Ιστορικές Πηγές. Από τα ίχνη στις μαρτυρίες.* ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ΓΓΕΕ, Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ & ΙΔΕΚΕ (υπό έκδοση).

Τσιώλης, Γ. (2002). *Αποβιομηχάνιση και βιογραφικοί μετασχηματισμοί. Ιστορίες ζωής βιομηχανικών εργατών του Λαυρίου*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα.* Αθήνα: Κριτική.

ΑΡΘΡΑ

Riemann, G. (2003). A Joint Project against the backdrop of a research tradition: An Introduction to Doing Biographical Research. *Forum Qualitative Sozialforschung* (Ηλεκτρονικό περιοδικό). 4(3), 18. http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/666 (τελευταία πρόσβαση: 15/2/2010)

Rosenthal, G. (2003) The Healing Effects of Storytelling: On the Conditions of Curative Storytelling in the Context of Research and Counselling. *Qualitative Inquiry*, 9(6), 915-933.

Serdedakis, N., Tsiolis, G., Tzanakis, M. & Papaioannou, S. (2003). Strategies of social integration in the biographies of Greek female immigrants coming from the Former Soviet Union. Self Employment as an alternative. *International Review of Sociology*, 13(1), 145-162.

Sikes P. (2005) Storying schools: issues around attempts to create a sense of feel and place in narrative research writing. *Qualitative Research,* 5(1), 79-94.

Wagner I. & Wodak R. (2006). Performing success: identifying strategies of selfpresentation in women's biographical narratives. *Discourse & Society*, 17(3), 385-411.

Θανοπούλου, Μ. & Πετρονώτη, Μ. (1987). Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, 20-42.

Κυριακίδου-Νέστορος, Α. (1987). Ο χρόνος της προφορικής ιστορίας. *Mètis. Anthropologie des mondes grecs anciens*, 2(1), 177-188. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/issue/metis_1105-2201_1987_num_2_1 (τελευταία πρόσβαση: 15/2/2010)

Μπουτζουβή, Α. & Θανοπούλου, Μ. (2002). Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μιας δύσκολης πορείας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών,* 107, 3-21 & 23-24.

Πετρονώτη, Μ. (2002). Κατασκευάζοντας προφορικές ιστορίες. Συνδιαλλαγές, συγκρούσεις, ανατροπές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 107, 71-82.

Ρεπούση, Μ. (2000). Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας. *Φιλόλογος*, 102, 590-606.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

http://en.wikipedia.org/wiki/Oral_history
λήμμα “oral history”

http://www.kms.org.gr/kms/formthesaurus.jsp?action=showcontent&menuid=12&menustate=12
Το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, του Ιδρύματος Μέλπως και Οκτάβιου Μερλιέ, περιλαμβάνει ιστορίες ζωής 5.000 προσφύγων από όλες τις περιοχές της Μ. Ασίας, που συγκεντρώθηκαν με επιτόπια έρευνα από το 1930 έως το 1975. Το πλούσιο πληροφοριακό υλικό αναφέρεται στην ειρηνική —την προ της καταστροφής— περίοδο και περιγράφει ολόκληρο τον κύκλο ζωής των μικρασιατικών πληθυσμών στη γενέτειρά τους.

http://www.fhw.gr/fhw/index.php?lg=1&state=pages&id=88
Το πρόγραμμα Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού αποβλέπει στη διάσωση της ιστορικής μνήμης μέσω της καταγραφής των γενεαλογικών δένδρων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη και την Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, καταγράφονται προσωπικές μαρτυρίες, κυρίως Μικρασιατών πρώτης γενιάς, συγκεντρώνονται και αποτυπώνονται ψηφιακά φωτογραφίες και άλλα τεκμήρια.

http://www.askiweb.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=46
Η επιστημονική εταιρεία «Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας» ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1992 με σκοπό τη συγκέντρωση, συντήρηση και αξιοποίηση του αρχειακού και έντυπου υλικού, που αναφέρεται στην ιστορία σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών κινημάτων στην Ελλάδα, την ταξινόμηση, την καταλογογράφηση και την επιστημονική αξιοποίηση των αρχείων που βρίσκονται στην κατοχή της και την ελεύθερη διάθεση, χωρίς περιορισμούς, των αρχείων αυτών στους ερευνητές, στις ερευνήτριες και στο ενδιαφερόμενο κοινό.

http://www.ketepo.gr/αρχείο-προφορικών-μαρτυριών/
Το ΚεΤεΠο (Κέντρο Τεχνικού Πολιτισμού – Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης) από το 1999 διεξάγει ένα εκτεταμένο πρόγραμμα καταγραφής εργατών, εργατριών, τεχνιτών και επιχειρηματιών της συριανής βιομηχανίας, συγκροτώντας μ’ αυτόν τον τρόπο ένα εξαιρετικά σημαντικό Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών για τον κόσμο της εργασίας και την ιστορία της βιομηχανίας. Στο πλαίσιο αυτό έχουν καταγραφεί μέχρι στιγμής 35 μαρτυρίες σε ψηφιακό αρχείο εικόνας και ήχου.

http://www.ketipoe.gr/
Το Κέντρο Έρευνας Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού Αιτωλοακαρνανίας (ΚΕ.Τ.Ι.Π.Ο.ΑΙ.) είναι μια αστική μη κερδοσκοπική επιστημονική εταιρεία που έχει έδρα το Αγρίνιο. Ιδρύθηκε το 2004, από μια ομάδα επιστημόνων και ερευνητών/τριών του τόπου και φιλοδοξεί, με τη συμμετοχή των πολιτών να συμβάλλει στη συλλογή, καταγραφή και μελέτη της συλλογικής μνήμης, της παράδοσης και της τοπικής ιστορίας του Ν. Αιτωλοακαρνανίας.

http://www.elia.org.gr/civil_war_greek/rprojects.htm
Το Δίκτυο Μελέτης Εμφυλίων Πολέμων (ΔΜΕ) επιχειρεί να δημιουργήσει το πρώτο αυτόνομο στην Ελλάδα Αρχείο Προφορικής Ιστορίας με θέμα τον Ελληνικό Εμφύλιο. Αρχικά προβλέπεται η κατάθεση του υλικού (αντίγραφα) από τους ερευνητές και τις ερευνήτριες στο ΕΛΙΑ Θεσσαλονίκης. Μετά την ταξινόμηση του υλικού, και κατόπιν ειδικής συμφωνίας με τον ερευνητή ή την ερευνήτρια, το ΕΛΙΑ θ’ αναλάβει την απομαγνητοφώνηση του υλικού, ενώ τα γραπτά κείμενα θα επιστραφούν στον ερευνητή ή την ερευνήτρια για την τελική επιμέλειά τους. Ο ερευνητής ή η ερευνήτρια διατηρεί το δικαίωμα στην τελική επιλογή του υλικού που θα διατεθεί στο κοινό καθώς και στην υπόδειξη του χρόνου αποδέσμευσης του υλικού.

http://library.ucy.ac.cy/digital_library/greek/simae/eoka_gr.htm
Η ψηφιοποίηση και η τεκμηρίωση του αρχείου του «Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959» (ΣΙΜΑΕ) έγινε στο εργαστήριο ψηφιοποίησης της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κύπρου. Η συλλογή περιλαμβάνει 2.140 φωτογραφίες, 28 έντυπες εκδόσεις, 530 κασέτες ήχου και 75 βιντεοταινίες με κύριο θέμα τον Αγώνα της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών), η οποία έδρασε κατά την περίοδο 1955-59 και αποτελεί σταθμό στη σύγχρονη κυπριακή ιστορία. Το έργο έχει ως κύριο στόχο τη διατήρηση του αρχειακού υλικού, καθώς και την παροχή πρόσβασης σε ερευνητές/τριες και άλλους ενδιαφερόμενους.

http://www.lifestoriesmontreal.ca/
Πρόκειται για ένα project Προφορικής Ιστορίας που εξερευνά τις εμπειρίες και τις μνήμες μαζικής βίας και μετατοπίσεων πολιτών από το Μόντρεαλ του Καναδά. Μια ομάδα ερευνητών/τριών, από το Πανεπιστήμιο της πόλης και την κοινότητα, βρίσκεται στο στάδιο καταγραφής ιστοριών ζωής περισσότερων από 500 κατοίκων της πόλης.

http://lcweb2.loc.gov/ammem/wpaintro/wpahome.html
Οι ιστορίες ζωής που περιλαμβάνονται σ' αυτή τη Συλλογή συγκεντρώθηκαν και μεταγράφηκαν στο πλαίσιο ενός Προγράμματος Λαογραφίας και αφορούν σε συνεντεύξεις μεταξύ 1936-1940 στις ΗΠΑ. Η Συλλογή της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου περιλαμβάνει 2.900 ντοκουμέντα που αντιπροσωπεύουν την εργασία περισσότερων από 300 συγγραφέων από 24 πολιτείες των ΗΠΑ. Οι ιστορίες ζωής δίνουν στοιχεία για την οικογενειακή εκπαίδευση του πληροφορητή ή της πληροφορήτριας, το εισόδημα, το επάγγελμα, τις πολιτικές απόψεις, το θρήσκευμα, την υγεία, τη διατροφή του/της και διάφορες άλλες παρατηρήσεις. Χρησιμοποιούνται συχνά ψευδώνυμα για τους πληροφορητές και τις πληροφορήτριες και τους τόπους που αναφέρονται στις αφηγήσεις.

http://www.recollectionsofwwii.co.uk/
Αυτός ο ιστοχώρος δημιουργήθηκε ως πηγή πληροφόρησης σχετικά με τις Συλλογές Προφορικής Ιστορίας που λειτουργούν στη Μ. Βρετανία και ιδιαίτερα όσες αναφέρονται στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Πρόκειται για έναν ανεξάρτητο, μη κερδοσκοπικό ιστοχώρο που λειτουργεί σε εθελοντική βάση.

http://www.witness-to-war.org/content/
Το Ίδρυμα «Witness to War» είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση που ασχολείται με τη διάσωση ιστοριών και εμπειριών παλαίμαχων αγωνιστών. Ιδρύθηκε σε μια προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα «*Πώς ήταν να είσαι εκεί;*»

http://www.acoh.com.au/
Το Αυστραλιανό Κέντρο Προφορικής Ιστορίας διευκολύνει τη λήψη και τη δημοσιοποίηση προφορικών μαρτυριών σημαντικών ανθρώπων στη ζωή των Αυστραλών πολιτών. Οι προφορικές μαρτυρίες είναι στη διάθεση του κοινού να τις ακούσει και να τις αξιοποιήσει και ερευνητικά. Στόχος του Κέντρου να γίνει γνωστή η αυστραλιανή ιστορία.

http://www.ohaa.net.au/
Η Ένωση Προφορικής Ιστορίας της Αυστραλίας (OHAA) ιδρύθηκε το 1978. Στόχοι της να προωθήσει τις πρακτικές και τις μεθόδους της Προφορικής Ιστορίας, να εκπαιδεύσει στη χρήση των μεθόδων της, να ενθαρρύνει συζητήσεις για θέματα που αφορούν στην Προφορική Ιστορία και να βοηθήσει στη διάσωση αρχείων Προφορικής Ιστορίας.

http://storytelling.concordia.ca/oralhistory/index.html
Το ερευνητικό εργαστήριο προφορικής ιστορίας Concordia (COHRL) ενσωματώνει τα ψηφιακά μέσα στην Προφορική Ιστορία ανοίγοντας νέους μη γραμμικούς τρόπους προσέγγισης, ανάλυσης και επικοινωνίας των ιστοριών ζωής.

http://www.zeitzeugengeschichte.de/
Πρόκειται για μια δικτυακή πύλη (στη γερμανική γλώσσα) που συγκεντρώνει ηχητικές και βιντεοσκοπημένες μαρτυρίες για τον Εθνικοσοσιαλισμό. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να αναζητήσουν ιστορίες ζωής χρονολογικά, θεματικά και κατά πληροφορητή.

http://www.oralhistory.org.uk
Η Εταιρεία Προφορικής Ιστορίας είναι διεθνής οργανισμός που προωθεί τη συλλογή και τη διάσωση προφορικών μαρτυριών. Διοργανώνει συνέδρια και άλλες εκδηλώσεις και εκδίδει δύο φορές το χρόνο το περιοδικό «Oral History».

http://iohanet.org/
Η Διεθνής Ένωση Προφορικής Ιστορίας διατηρεί, μεταξύ άλλων, ένα διεθνές forum για ιστορικούς της Προφορικής Ιστορίας και προωθεί τον παγκόσμιο διάλογο και τη συνεργασία σε ζητήματα που αφορούν στην κατανόηση της φύσης και της αξίας της Προφορικής Ιστορίας.

http://www.bbc.co.uk/history/
Ο ιστοχώρος του BBC History περιλαμβάνει ηχογραφημένες αφηγήσεις από το βρετανικό ραδιόφωνο, με αναζήτηση κατά θέμα και τόπο. Περιλαμβάνει, επίσης, μια συλλογή από σύγχρονα αρχεία σημαντικών ιστορικών γεγονότων και συμβουλές για το σχεδιασμό και την υλοποίηση συνεντεύξεων.